

T.C.
GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YENİÇAĞ ANABİLİM DALI

**CELALİ İSYANLARI ve CANBOLADOĞLU ALİ
PAŞA İSYANININ KARŞILAŞTIRILMASI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HÜSEYİN DEMİRTAŞ

GAZİANTEP

Ocak 2018

T.C.
GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YENİÇAĞ ANABİLİM DALI

**CELALİ İSYANLARI ve CANBOLADOĞLU ALİ
PAŞA İSYANININ KARŞILAŞTIRILMASI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HÜSEYİN DEMİRTAŞ

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Zeynel ÖZLÜ

GAZİANTEP
Ocak 2018

T.C.
GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YENİÇAĞ ANABİLİM DALI
**CELALİ İSYANLARI ve CANBOLADOĞLU ALİ PAŞA İSYANININ
KARŞILAŞTIRILMASI**
HÜSEYİN DEMİRTAŞ

Tez Savunma Tarihi: 20.12.2017

Sosyal Bilimler Enstitüsü Onayı

Doç. Dr. Zekiye ANTAKYALIOĞLU

SBE Müdürü

Bu tezin Yüksek Lisans tezi olarak gerekli şartları sağladığını onaylarım.

Prof. Dr. Ahmet GÜNDÜZ

Yeni Çağ ABD Başkanı

Bu tez tarafımda (tarafımızca) okunmuş, kapsamı ve niteliği açısından bir Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Zeynel ÖZLÜ

(Tez Danışmanı)

Bu tez tarafımızca okunmuş, kapsam ve niteliği açısından bir Yüksek Lisans tezi olarak oybirliği/ oyçokluğu ile kabul edilmiştir.

Jüri Üveleri:

Prof. Dr. Zeynel ÖZLÜ (Jüri Başkanı)

Yrd. Doç. Dr. Celal PEKDOĞAN

Yrd. Doç. Dr. Halil ÖZŞAVLI

ETİK BEYAN

Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu,

bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Hüseyin DEMİRTAŞ

ÖZ

CELALİ İSYANLARI ve CANBOLADOĞLU ALİ PAŞA İSYANININ KARŞILAŞTIRILMASI

DEMİRTAŞ, Hüseyin
Yüksek Lisans Tezi, Yeni Çağ Anabilim Dalı
Tez Danışmanı: Prof. Dr. Zeynel ÖZLÜ
Ocak 2018, 120 Sayfa

Osmanlı Devleti gücünün zirvesine ulaştığında sosyo-ekonomik problemleri de iyiden iyiye su yüzüne çıkmaya başlamıştı. Avrupa'nın teknik silahlar kullanmaya başlaması ve coğrafi keşiflerle yeni güç kaynakları buluşu gücünü artırırken, Osmanlı Devletini zor duruma düşürmüştür. Öte yandan Osmanlı askeri sisteminin bozulması, medrese öğrencilerinin işsizlik sonucunda Anadolu'da kaos oluşturacak hareketler içine girmeleri, Tımar sisteminin zedelenmesi, köylülerin topraklarını terk etmeye başlaması, vergi toplama usulsüzlükleri, rüşvet, levend ve sekban gruplarının ortaya çıkması Osmanlıların siyasi ve sosyal yapısında bunalımlara yol açmıştır. İşte bu kaos ortamında merkezi yönetimin zayıflayarak olayları kontrol edememesi, Avrupa'da Habsburglar, Doğu'da ise Safevilerle sürekli savaş halinde bulunmasını fırsat bilen, kendi bölgesinde nüfuz sahibi Celali liderleri ve onların peşine takılan halk kitleleri 16.yüzyılın sonu ve 17.yüzyıl başında tüm Anadolu'yu etkileyerek bir anarşi ve isyan dalgası yaratmışlardır. Önemli Celali liderleri olan Karayazıcı, Deli Hasan, Kalenderoğlu ve Canboladoğlu Ali Paşa'nın isyanları dönemin siyasi, ekonomik ve sosyal yapısını yansıtan en önemli örneklerdir. Canboladoğlu'nun isyanını diğerlerinden ayıran en önemli unsur ise Canboladoğlu'nun bağımsız bir devlet kurma girişimi ve isyanının çok boyutlu niteliğe sahip oluşudur. Celali isyanları Osmanlı Devletindeki ekonomik, siyasi, sosyal bozulmaların ve devlet-eşkıya ilişkisinin anlaşılması açısından dönemin en önemli problematiği olarak ortaya çıkar. Osmanlı devletinin isyanlar karşısında uyguladığı politikalar koşullara göre değişmiştir.

Anahtar Kelimeler: Celali İsyancıları, Levend, Sekban, Canboladoğlu, Osmanlı Devleti, Tımar Sistemi, Eşkıya.

ABSTRACT

THE COMPARISON OF JELALI REBELLIONS AND JANBULAD ALI PASHA REBELLION

DEMİRTAŞ, Hüseyin

Master of Art Thesis, Department of New Age

Supervisor: Prof. Dr. Zeynel ÖZLÜ

January 2018, 120 Pages

When the Ottoman State reached its peak of power, socio-economic problems began to emerge. While Europe was increasing its strength by using technical weapons and geographical discoveries, the Ottoman State was lowered in a difficult situation. Meanwhile, corruption in the Ottoman military system, chaos in Anatolia arose from the unemployment of madrasa students, disruption of seigneurialism, leaving of villagers their territory, irregularities of tax collection, the emergence of the bribery, levend and sekban groups led to crisis in political and social structure of Ottoman State. In that chaos, central government weakened and couldn't control its parts. Influential Jelali leaders and their followers who took the chance of Ottoman's constant war with Habsburgs in Europe, Safavids in the East, created a rebellion and anarchy by affecting all Anatolia in the late of 16th century and the beginning of 17th century. Rebellions of important Jelali leaders Karayajici, Mad Hasan, Kalenderoğlu, Janbulad are the most important examples that reflect the economic and social structures of that era. The most important factor distinguishes Janbulad rebellion from the other rebellions is his attempt to establish an independent state and having multi-dimensional nature. Jelali rebellions arise as the most important problematic in terms of economic, political disruption in the Ottoman State and relations of Bandit-State. Ottoman State's policies against the rebellions are changed according to circumstances.

Keywords: Jelali Rebellions, Levend, Sekban, Janbulad, Ottoman State, Seigneurialism, Bandit.

ÖNSÖZ

Osmanlı Devletinin sosyal ve siyasi tarihinin en önemli konularından biri olan Celali İsyanları, 16.yüzyılın sonlarında ortaya çıkmaya başlamış, 17.yüzyılın başlarında kontrol altına alınmıştır. Konunun önemi, tarihsel olarak olayın siyasi, sosyal ve ekonomik etkenlerle iç içe geçmiş ve evrilmiş olmasıdır. Osmanlı Devletinin, ekonomik ve siyasi olarak bunalımlı kaotik bir sürece girmiş olması, Avusturya ve İran savaşlarının toplumda yarattığı sosyo-ekonomik tahribat, köylünün toprağını terk etmesiyle işsiz, topraksız levend gruplarının ortaya çıkması tehlikeli bir durum oluşturmuştur. Dönemin önemli Celali liderlerinin etrafında toplanan bu kitleler büyük isyanların yaşanmasında öncü rolü oynamışlardır. Karayazıcı, Deli Hasan, Kalenderoğlu gibi Celali liderlerinin Anadolu'da yarattığı tehlike ile Canboladoğlu Ali Paşa'nın Halep'te oluşumunu yaptığı yeni bir devlet kurma teşebbüsü Osmanlı Devletinde ciddi olayların yaşanmasına sebebiyet vermiştir. Amacımız, bu isyanların nedenlerini ve sonuçlarını açıklamaya çalışmaktır. Konuyla alakalı yerli, yabancı kaynaklar ve dönemin vakanüvislerinin eserlerinden istifade etmeye çalıştık. Yeniçağ tarihi üzerine çalışan biri olarak bu konuda hazırlanılacak bir çalışmanın önemli olacağını düşündüğümden bu çalışmayı uygun buldum.

Tezin hazırlanmasında yardımlarını esirgemeyen değerli hocam Prof. Dr. Zeynel ÖZLÜ'ye teşekkür ve şükranlarımı sunarım. Ayrıca bazı kaynakların temininde yardımlarını esirgemeyen Türk Tarih Kurumu çalışanlarına, Bilkent Üniversitesi kütüphane çalışanlarına ve değerli yardımlarını esirgemeyen dostlarım Mehmet ERDOĞAN, Murat DAĞLI ve Akmandar DEMİRCİ'ye teşekkürü bir borç bilirim. Tüm çalışmam boyunca değerli yardımlarını esirgemeyen eşim Asuman DEMİRTAŞ'a şükranlarımı sunarım.

Ocak 2018

Hüseyin DEMİRTAŞ

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	i
ABSTRACT.....	ii
ÖNSÖZ.....	iii
KISALTMALAR.....	vi
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

CELALİ İSYANLARI.....	7
1.1. Celali İsyanları Öncesi Şia-Alevi Sorunsalı.....	7
1.2. Celali İsyanları Öncesi Şehzadelerin Taht Mücadelesi	13
1.3. Celali İsyanları Öncesi Suhte Meselesi (1575-1597)	14

İKİNCİ BÖLÜM

CELALİ İSYANLARININ UNSURLARI VE BAŞLICALARI.....	19
2.1. Sancaklarda Paralı Askerler ve Ayaklanmalar	20
2.2. 1591’de Anadolu Hadiselerinin Aldığı Durum	23
2.3. Eğri Seferinin Anadolu Kargaşalarına Etki.....	24
2.4. Askerin Seferden Kaçınması ve Neden Olduğu Kargaşa	25
2.5. Çatışma Halindeki Kesimler, Gruplar ve Özellikleri.....	27
2.5.1. Çift Bozanların Oluşturduğu Levend - Sekban Gruplar	28
2.5.2. Ehl-i Örf Grubu.....	32
2.5.3. Sipahiler.....	34
2.5.4. Kapıkulu Süvarileri	35
2.5.5. Yeniçeri ve Acemi Oğlanlar	35
2.6. 16.Yüzyılda Yaşanan İç Karışıklıklar Hakkındaki Bilgiler ve Yorumlar	35
2.7. 16.Yüzyılda Osmanlı Devletinin Ekonomik Durumu.....	36
2.8. Tarımsal Ekonomide Kriz ve Reaya.....	39
2.9. Osmanlı Yerel Seçkinleri ve Merkezin Kontrolü	42
2.10. Karayazıcı İsyanın Başlaması	43
2.11. Tavi Halil.....	53
2.12. Kalenderoğlu Mehmet İsyanı.....	53

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

CANBOLADOĞLU ALİ PAŞA.....	57
3.1. Halep ve Suriye’nin 16. Yüzyılda Stratejik ve Ekonomik Önemi	57
3.2. Toskana Dükü’nün Suriye Politikası	59
3.3. Kuzey Suriye’de Canboladlar	59
3.4. Canboladoğlu Ali Paşa.....	63
3.5. Canboladoğlu Ali Paşa’nın Bağımsız Devlet Girişimi.....	66
3.6. Canboladoğlu Ali Paşa’nın Mağlubiyeti.....	68
3.7. Canboladoğlu Ali Paşa Sonrası Suriye.....	71
3.8. Celali İsyanları Sonrası Anadolu’daki Durum	71

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

CELALİ İSYANLARI VE CANBOLADOĞLU ALİ PAŞA İSYANININ

KAŞILAŞTIRILMASI	75
SONUÇ	81
KAYNAKÇA.....	85
EKLER.....	89
ÖZGEÇMİŞ.....	120
VİTAE.....	120

KISALTMALAR

A.E. SMMD	:Ali Emiri Tasnifi. Sultan Mehmed III. Devri
a.g.e.	:Adı geçen eser
a.g.m.	:Adı geçen makale
Ank.	:Ankara
B.O.A	:Başbakanlık Osmanlı Arşivi
C.	:Cilt
ÇEV.	:Çevirmen
DVN.MHM.d.	:Divan-ı Mühimme Defteri
D.T.C.F.	:Dil ve Tarih,Coğrafya Fakültesi
HAT.	:Hatt-ı Hümayun
Haz. /Ed.	:Hazırlayan/Editör
İ.A.	:İslam Ansiklopedisi
İ.E. DH.	:İbnül Emin Tasnifi. Dahiliye Bölümü
İst.	:İstanbul
M.E.B.	:Milli Eğitim Bakanlığı
No.	:Numara
s./ss.	:Sayfa/Sayfalar
S.	:Sayı
T.D.V.	:Türkiye Diyanet Vakfı
T.T.K.	:Türk Tarih Kurumu
Yay.	:Yayın
Y.	:Yıl

GİRİŞ

Tarih ilmi, pozitivistlere göre olguların ortaya konması ve onlardan sonuç çıkarımına dayanır.¹ E.Carr'a göre, tarih :

“Tarihçi ile olguları arasında kesintisiz bir etkileşim süreci, bugün ile geçmiş arasında bitmez bir diyalog’’tur.²

Belli bir ideolojiyi, polemiği ve felsefi doktrini savunan görüşlerin tarihsel olmaktan çok felsefi metin olarak anlaşılması gerektiğini belirtenler de vardır.³

Şevket Pamuk, 16. yüzyılda Osmanlı köylü ve halk kitlelerinin hareketlerini incelemek isteyen bir tarihçinin belgeleri incelerken eleştirel bir bakış açısıyla yaklaşması gerektiğini, eleştirel bakış açısıyla yaklaşılmadığında olayların geçmişteki yargılar ve o dönemdeki kesimlerin bakış açısıyla yazma ve yorumlama hatasına düşüleceğini belirtir.⁴ Sadece gözlem ve arşiv belgelerindeki olgulardan yola çıkarak tarih yazmanın da mümkün olmadığını, tarihin neden- sonuç ilişkisi içinde bir kurgu ve kuram bakışı ile yazılması gerektiğini ifade eder.

Tarihle ilgili tüm çalışmalarda olduğu gibi öncelikli amacımız anlamlı ve kurgusal bir ifadeyle üzerinde duracağımız konuları sosyal, siyasi ve ekonomik olarak betimlemektir. Araştırmamızın amacı 16. ve 17. yüzyıl başlarında meydana gelen Celali İsyanlarını ve son büyük celali olarak bilinen Canboladoğlu isyanı vakasının Osmanlı devletinin gelişimini nasıl etkilediğini, toplumsal grupların ve siyasi elitlerin olaylar karşısındaki tavrı, devletin merkezîyetçi yapısının ve geleneksel algısının olaylara müdahalesinin neticelerini araştırmak ve diğer isyanlarla Canboladoğlu Ali Paşa isyanı arasındaki fark veya benzerlikleri ortaya koyarak dönemin isyan iklimini analiz etmek olacaktır.

¹ Edward Hallett Carr. (2004). *Tarih Nedir?*, Misket Gizem Gürtürk (Çev), İletişim Yayınları, İstanbul, s.11.

² CARR, a.g.e., s.35.

³ John Passmore. (2006). “Tarih Yazımı ve Felsefesi”. *Muhafazakar Düşünce Dergisi*, Mevlüt Uyanık(Çev.), 8(2): 123-134.

⁴ Şevket Pamuk. (2003). *Osmanlı-Türkiye İktisadi Tarihi 1500-1914*. K Kitaplığı, İstanbul, s.15.

Devletin hedefleri istikametinde kuvvet kullanmasının muhalif unsurların ortaya çıkmasında verdiği tepki dönemin siyasi-sosyal hareketlerinden anlaşılmaktadır. Celali İsyancıları bir sınıf hareketi mi, halk hareketi mi yoksa Anadolu halkının saraydaki devşirmelere karşı verdiği milliyetçi bir tepki mi, yada olaylar karşısında alevi kitleleri ve tımarlı sipahilerinin iktidara karşı tavrı mı yoksa hanedanı ortadan kaldırmaya yönelik bir hareket midir?, gibi sorulara çalışmamız içinde cevap bulmaya çalışacağız.

Osmanlı Devletinin bu buhranlı dönemini çeşitli araştırmacılar farklı bakış açılarıyla incelemişlerdir. Biz bu çalışmamızda ortaya atılan görüşleri karşılaştırarak çalışmamıza yön vermeye çalışacağız. İnceleme konumuz Celali İsyancıları ile son Celali olarak bilinen Canboladoğlu Ali Paşa isyanının karşılaştırılması ve Canboladoğlu Ali Paşa'nın diğer Celali liderlerinden farklı olarak bağımsız bir devlet kurmaya çalışması ve bu yönde dış devletlerden yardımlar alma yoluna gitmesidir. Çalışmamızda karşılaştırmalı olarak Celali İsyancılarına çeşitli yönleriyle değinilecek ve Canboladoğlu örneğinde incelemelerde bulunulacaktır. Tımar sistemindeki bozulmalar, suhte (softa) hareketleri, yerel unsurların vergi toplama usulleri, Osmanlıdaki devalüasyonla köylünün toprağını terk etmesi ve levend (sekban) gruplarının ortaya çıkışı ve Celali İsyancıları üzerindeki etkisi nedir? gibi sorulara cevap vermek için dönemin kroniklerini, konuyla alakalı makaleleri ve kitapları tarayarak cevaplar arayacağız. Bu dönemin sorunsal ve problematiklerini şüphesiz kendi yaşadığımız tarihsel sürecin ve birikimin etkileri altında ifade etmeye çalışılacağımız için, dönemin koşulları ve birikimini göz ardı etmememiz daha tutarlı sonuçlara ulaşmamızda bize yardımcı olacaktır. Devletlerin çıkarları ve hedefleri doğrultusunda uygulamaya döktükleri politikalar toplumu ve devleti oluşturan güç unsurları tarafından tehdit olarak algılanabilir. Merkezileşme ya da hâkim güç olma arzusu yerel muhalif, çıkar unsurlarıyla çatışmaya dönüşebilir. Vergilendirme, askere alma, bürokratik dayatmaların ve imtiyazların aşınmasının ayrılıkçı oluşumlara ve hareketlere yaşam alanı sunması kaçınılmazdır.⁵

Osmanlı Devletinin bu kargaşalı dönemine girmeden önce devletin tarihine kısaca göz atmanın faydalı olacağı düşünülmektedir. Osmanlı Devletinin ortaya çıkışı ve gelişim sürecini kısaca ifade ettikten sonra bu dönemleri incelerken Osmanlı

⁵ Karen Barkey.(1999). *Eşkiyalar ve Devlet, Osmanlı Tarzı Devlet Merkezileşmesi*. Zeynep Altok (Çev), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, s.3.

Devletin siyasi, ekonomik, sosyal durumunu da izah etmeye çalışarak olaya etki eden hadiseleri bir bütün içinde anlatmaya çalışacağız

10. yüzyılda İslamiyet, Türkler arasında iyice yayılmış, 1055 yılında ise Tuğrul Beyin önderliğinde İslamiyet'in koruyuculuğu ve siyasi üstünlüğü Türklere geçmiştir. 1071 Malazgirt zaferiyle Anadolu'nun kapıları Türklere açılmış, bölgenin Müslümanlaştırılmasına ve Türkleştirilmesine başlanılmıştır.⁶ Bizans İmparatorluğu istila ve saldırı durumuna açık hale gelmiş, bunu önleyecek çözümler üretememiştir.⁷ 13. yüzyıldaki Moğol istilasası ise Anadolu'nun yerleşik ve göçebe halklarının hareketlenmesine yol açmıştır. 1243 yılındaki Köseadağ savaşıyla Anadolu Selçuklu Devleti Moğollara yenilerek zayıflama sürecine girmiş ve Anadolu 1308'e kadar Moğol egemenliğinde kalmıştır. Bu dönemde Moğol baskısından kaçan Türkmen aşiretleri batıya doğru kaçarak demografik ve siyasi yapılanmada yeni bir döneme girilmesine sebebiyet vermiştir.⁸ Demografik yapı, kutsal savaş ideolojisi ve Bizans sınırında kurulmuş olması Osmanlı devletinin büyümesini kaçınılmaz hale getirmiştir.⁹ Bizans'ın siyasi yapısı, Anadolu'daki koşulların etkisi ve Osmanlı'nın kendine özgü yönetsel ve askeri niteliği bölgede kısa sürede büyümesine ve üstünlük kurmasına olanak sağlamıştır.¹⁰ Pamuk, Osmanlı'nın Balkanlarda yerleşik düzen ve merkezîyetçi yapısının oluşmasında Tımar sistemi ve iskan politikasının önemli etkisi olduğunu belirtir.¹¹

Osman Bey'in 1299'da kurduğu Osmanlı Devletinin kuruluş tarihi olarak İnalçık, 1302 Koyunhisar (Bapheus) şavaşını kaynak gösterir.¹² Bizanslı tarihçi Pachymeres'e göre Bapheus zaferinden sonra Anadolu'da bulunan Alpler ve Gaziler, Osman Gazinin etrafında toplanmaya başlamışlardır. Gazanın amacı bulunulan bölgeyi yıkmak değil o bölgeyi kontrol altına almak ve İslamiyet'i yaymaktır. Fethedilen yerlerde halkın dini inançlarına hoşgörüyle davranılmış, kişiler vergi vermek koşuluyla inançlarında serbest bırakılmıştır. Bu durumda İslam devletinin

⁶ Oral Sander. (2004). *Ankaranın Yükselişi ve Düşüşü*. 3.Baskı, İmge Kitapevi, Ankara. s.23.

⁷ Halil İnalçık.(2009). *Devlet-i Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar - I*. 1. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, s.4.

⁸ Fuad Köprülü. (2003). *Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu*,3.Baskı, Akçağ Yayınları, Ankara, ss. 66-67.

⁹ İNALCIK.(2009), a.g.e., ss.5-15.

¹⁰ SANDER, a.g.e., s.26.

¹¹ PAMUK.(2003).a.g.e. ss.26-27.

¹² Halil İnalçık,(2014). *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)*, Ruşen Sezer(Çev.), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, s.12. , İNALCIK.(2009). a.g.e., s.17.

koruyucu tavrı, Ortadoğu devletlerinin geleneksel tutumu ve halkın vergi kaynağı olarak görülmesi politikaları etkili olmuştur.¹³

Devlet, Orhan Bey ve I. Murat döneminde kısa sürede Batı Anadolu ve Rumeli’de genişlemiş ve kurumsallaşmış, devlet bürokrasisinin temelleri, askeri örgütlenme, kurumların inşası ve merkezileşmenin ilk adımları I. Murat döneminde oluşturulmaya başlanmıştır.¹⁴ Osmanlı Devletinin Balkanlarda siyasi, askeri olarak genişlemesinde Balkanlarda siyasi birliğin olmaması, yerel düzeyde çekişmelerin olması etkili olmuştur. İnalçık, Osmanlı’nın burada kalıcı olmasını sosyal devrimin temsilcisi ve uygulayıcısı olmasına bağlamıştır.¹⁵ 1402’deki Ankara savaşıyla Fetret devrine girilmiş ve ciddi bir buhran dönemi yaşanmıştır.¹⁶ Fetret devrinin ve 1421 Düzmece Mustafa olaylarının atlatılmasında kapıkulları ve merkezi bürokrasinin büyük etkisi olmuştur.¹⁷

II. Mehmet, İstanbul’u feth ederek “Pax-Ottomonica”¹⁸ ve III. Roma imparatorluğu hedeflerine uygun olarak Avrupa kıtasında askeri ve siyasi üstünlüğü ele geçirmiştir.¹⁹ II. Mehmet’in ölümüyle taht mücadelesi başlamış, Osmanlı Devleti, Cem Sultan olayıyla hem iç hem de dış politikada siyasi olarak durağan ve sancılı bir döneme girmiş ve pasif bir politika benimsemek zorunda kalmıştır.²⁰ Şeyh Safiyüddin tarafından kurulan Safevi Devleti bu dönemde tasavvuftan militan Şiiliğe dönüşmüştür. Şah İsmail propagandasını yaymak için Anadolu’daki göçebe alevi kitleler arasına yüzlerce adamını göndermiştir. Osmanlı Devleti bu tehlikeye karşı siyasi tepkisini vermekte gecikmemiştir. Safevilere karşı dini temelli argümanlar oluşturulmuş, askeri hareketler zındıklara karşı cihat hatta bu askeri seferlerin gazadan dahi öncelikli olduğu propagandası yapılmıştır.²¹ Osmanlı Devleti bu tepkiyi askeri, dini ve Sünni değerlere karşı bir meydan okuma olarak algılamıştır.²² Anadolu Türkmen halkı, Osmanlı yönetiminin merkezileşmesine ve ağır vergiler almasına tepki

¹³ İNALCIK.(2014).a.g.e.,s.13.

¹⁴ Feridun M. Emeçen. (2011), *Osmanlı Klasik Çağında Hanedan, Devlet ve Toplum*,1. Baskı, 2011, Timaş Yayınları, İstanbul, s.17.

¹⁵ Stanford Shaw.(1994).*Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, Mehmet Harmancı (Çev.),C.I, E Yayınları, İstanbul, ss.36-53., İnalçık, a.g.e., ss.43-65.

¹⁶ SHAW, a.g.e.,ss.64-69.

¹⁷ İNALCIK.(2009) a.g.e., ss. 69-70., EMECEN.(2011),a.g.e.,s.19.

¹⁸ Pax-ottomonica: Osmanlı Barışı; Osmanlı toplumu içerisinde yaşayan farklı etnik, dini ve kültürel değerlere sahip kesimlerin huzur ve barış içerisinde yaşamasını sağlayan sistemdir.

¹⁹ SANDER, a.g.e., s.57., İNALCIK.(2009), a.g.e., ss.110-111., EMECEN.(2011),a.g.e.,s.20.

²⁰ İNALCIK.(2009) a.g.e., ss.130-131., İNALCIK.(2014).a.g.e.,s.36., EMECEN.(2011),a.g.e.,s.22.

²¹ EMECEN.(2011),a.g.e.,s.23.

²² SHAW, a.g.e.,ss.110-119.

göstermiştir. Osmanlı yönetimi Sünni Ortodoksluk ideolojisi ile hareket ederken, aşiretler göçebe yaşam tarzı ve şaman inançları ile değişime uğramış bir dini yaşantı içindeydiler.²³

Şah İsmail'in mezhep farkı nedeniyle oluşturduğu karmaşa ikili ilişkilerin bozulmasına neden olmuştur. Osmanlı Devleti yaşananlar karşısında doğuya yönelmiştir. 1512 senesinde Şah İsmail'e bağlı Rumlu Türkmen aşiretinden Nur Ali Halife'nin önderliğindeki yaklaşık 3-4 bin süvari Malatya'dan Tokat'a yayılan bir ayaklanma çıkarmış fakat büyük bir direniş ile karşılaşmıştır. İsyancılar Nur Ali Halife'nin savaşta ölmesi ile İran'a kaçmışlardır. Aynı esnada I. Selim'e karşı, Şah İsmail, Alaüddevle Bozkurt Bey, Kansu Gavri ve Şehzade Ahmed işbirliği yapmış, daha sonra ise Şehzade Ahmed, Şah İsmail'in yanına sığınmıştır.²⁴

Tımarları alınarak başkalarına haksızca verilen ve çoğunluğu Teke ilinden (Antalya) olanların oluşturduğu Sipahiler ve Türkmenler mezhep çatışmalarının etkisiyle ayaklanmalar çıkarmışlardır.²⁵ Şah İsmail'in propagandacılarından biri olan Şahkulu da 1511 yılında Antalya'da büyük bir isyan başlatmıştır, isyana büyük destek veren kitlelerle birlikte isyanı bastırmaya gelen Osmanlı askeri de isyancılar tarafına geçmiştir. Şehzadeler arasındaki taht mücadelesinin de etkisiyle isyan giderek büyümüş, Şahkulu Orta Anadolu'yu darmadağın etmiştir. İsyana ancak 1511'de Şahkulu'nun öldürülmesiyle, kitlelerin öndersiz kalması sonucu etkisini yitirmiştir. İsyana kitleler arasında ortaya çıkan hoşnutsuzluğun sosyal, dini ve ekonomik temellere dayandığının ilk göstergesidir. Kitlelerin içinde bulunduğu atmosferin çok kısa sürede böyle bir isyana sebebiyet vermesinin nedenlerini Osmanlı yönetimi doğru okuyamamıştır. Olayı basit bir Safevi kışkırtıcılığı gibi görerek askeri operasyonlarla olayı çözüme kavuşturma aceleciliği ve hatasına düşmüş gözükmektedir. I. Selim taht mücadelesini kazanır kazanmaz Safeviler üzerine politikalarını düzenlemiş, Safevileri hem ekonomik hem de askeri-siyasi olarak abluka altına alarak güçsüz bırakmaya çalışmıştır. I. Selim, Çaldıran Seferi²⁶ ve Turnadağ savaşlarıyla Doğu Anadolu'da hâkimiyet sağlanmış, Safevi etkisi kırılmış ve bölgedeki Kürt aşiretleri de Osmanlı

²³ İNALCIK. (2014).a.g.e.,s.37.

²⁴ Gökür Akçadağ.(2012). "16.Yüzyılda Bir Osmanlı Sancağı'nda Eşkışyalık Hareketleri: Malatya Sancağı Örneği", *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C.II, S.3,ss.51-52.

²⁵ Ali Rıza Gökburar. (2007). "Celali Ayaklanmalarının Maliye Tarihi Açısından Değerlendirilmesi", *Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Manisa, C..XIV ,S.1,s.9.

²⁶ EMECEN.(2011),a.g.e.,s.23.

otoritesine geçmiştir.²⁷ Shaw, Doğu Anadolu'nun fethiyle Kafkasya, Suriye ve İran'ın fethine zemin hazırladığını belirtmiştir. 1516 Mercidabık ve 1517 Ridaniye seferleriyle Memluk devletine son verilerek Mısır fethedilmiş, Arap dünyasının denetimi, Osmanlı Devletine geçmiştir.²⁸ Osmanlı Devleti klasik İslam devletlerinin önemli parçalarından biri haline gelmiş, teolojik bir nitelik kazanmış ve halifelik siyasi-dini gücü daha da pekiştirmiş, hem kültürel hem de ekonomik olarak büyük bir canlılık kazanmıştır.²⁹

²⁷ İNALCIK.(2009), a.g.e., ss.138-139.

²⁸ EMECEN.(2011),a.g.e.,s.24.

²⁹ İNALCIK.(2014).a.g.e.,s.39.

BİRİNCİ BÖLÜM CELALİ İSYANLARI

I. Selim'in son yıllarında Doğu Anadolu'daki Türkmen kitlelerinde rahatsızlıklar başlamıştır. Bu sorunun temelinde ise bu bölgedeki Türkmenlerin Osmanlı merkezîyetçi yapısından duydukları huzursuzluk ve tepkisi yer almaktadır. Bir diğer neden ise Osmanlı Devletinin Sünnî doktrinli devleti yayma faaliyetlerine verdikleri reaksiyondur. I. Selim'in Safevî etkilerini bastırmak için uyguladığı baskı ve şiddete dayalı politikası bu huzursuzluğu daha da büyötmüştür. 1519 yılında Tokat yakınlarında Safevî vaizlerinden Celal'in kendini mehdi ilan etmesi ve Osmanlı yönetiminden memnun olmayan göçebelerin katılımıyla da büyük bir isyan çıkmış, isyan yeniçeriler tarafından bastırılmıştır. Bundan sonra çıkacak isyanlara da 'Celali' adı verilecektir.³⁰ Hangi amaçla olursa olsun, halk her asiyyi Celali olarak görmekteydi, kaynaklar ise asilerin liderlerinin ismini Celali tabiri ile kullanır olmuştur.³¹

1.1. Celali İsyânları Öncesi Şia-Alevî Sorunsalı

Alevilik veya tarihsel ismiyle Kızılbaşlığın ortaya çıkışı 14. yüzyıl başları ve 15.yüzyıl sonları Safevî propagandasının ortaya çıktığı döneme paralellik gösterir. Alevilik, sosyo-ekonomik şartların etkisiyle oluşmuş, senkretik diğer inanç ve kültürlerden etkilenmiş, kitabi ve sistematik olmayan, şifahi ve mistik- mitolojik bir teoloji olup, simgelerle kendini ifade eder.³² Şah İsmail heterodoks İslam'da olmayan Hz. Ali kültürünü ve buna bağlı kültürleri eklemleyerek Alevilik teolojisini oluşturmuştur. İslam öncesi Gök Tanrı Kültü, Hz. Ali kültürüne dönüştürölerek Alevilik teolojisinin klasik yapılanmasını meydana getirmiştir.³³ Ocak, Safevî propagandasındaki ideolojik davetin Türkmenler üzerinde etkili olmasını; konargöçer kitleler üzerindeki merkezîyetçi politikalara, vergilere, Alevilik inancındaki Mehdi teolojisine bağlar. Şah İsmail, toplumsal sorunlar ile Safevî söylemini etkili bir propaganda ile yayararak

³⁰ SHAW,a.g.e.,s.119-131

³¹ Müçteba İlgürel.(1993), Celali İsyânları, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Ankara, C.VII, s.252.

³² Ahmet Yaşar Ocak.(2009),*Türk Sufiliğine Bakışlar*, İletişim Yayınları, İstanbul, s.247.

³³ OCAK.(2009),a.g.e.,s.249.

Türkmen kitleleri harekete geçirmiştir. Şah İsmail burada Hz. Ali ve Tanrı olduğunu, onların kendisinde beden bulduğunu iddia etmiştir.³⁴ Şah İsmail kendisini, Anadolu Selçuklu yönetiminin yaptığı adaletsizliğe ve zulüme karşı olduğunu iddia ederek isyan eden Baba İlyas'a benzetmiş ve kendisinin Baba İlyas gibi bu haksız gidişatı düzeltmek ve adaleti yerine getirmekle görevlendirildiğini, Osmanlı'da düzeni ve adaleti yerine getireceği söylemini bir propaganda malzemesi olarak kullanmıştır. Şah İsmail, Şiiliğin halk arasında yaygınlaşması için Şii ulemayı fikri sahada da kullanarak halkın inançlarını etkilemeye çalışarak, şiiliği devlet propagandası haline dönüştürdü.³⁵ Şah İsmail'in başarısında karizmatik kişiliği, tarikatını askeri nitelikte organize etmesi, oniki imamı simgeleyen oniki dilimli kırmızı başlığı (taç) kendisi ve müritlerine giydirerek hiyerarşik düzeni oluşturması etkili olmuştur. Türkmenlerin askeri, Taciklerin bürokratik örgütlenme yapısını kullanmıştır.³⁶ Kendisi veya halifeleri aracılığıyla müritlerine seyitlik belgesi vererek onları hem kendine hem de Hz. Ali soyuna bağlayarak seyit ya da dede unvanı vererek, onların otoritelerine kutsallık kazandırmıştır. Müritleri Anadolu'da para toplayıp Şah İsmail'e göndermişlerdir. Bu propaganda ve tehlike sonrası Osmanlı Devleti, topraklarında yaşayan alevi kesimler için Sünni İslam'ın kullandığı 'Rafizi, Zındık ve Mürtet' tanımlarını kullanmıştır. Safevi propagandasını özel olarak yetişmiş halife ünvanlı misyonerler yerine getirirken toplumun tüm kesimlerine ulaşmaya çalışmışlardır. Esas toplumsal hedef ise heterodoks kesimlerin bulunduğu Orta Anadolu, Doğu ve Güneydoğu bölgeleri ve Şeyh Bedrettin yanlılarının bulunduğu Rumeli bölgeleriydi.³⁷ Şah İsmail'in çağrısına Dulkadir Beyi Alaüd Devle Bey adamlarıyla birlikte destek vermiştir.³⁸ Ayaklanmaları genel olarak alevi kitleleri çıkarmakta iken içlerinde Sünni kırsal kesimden insanların olduğu da görülmüştür. Bu olaylarda kızılbaş halk ile sünni halk çatışması görülmemiş, ayaklanmalar Osmanlı merkezi yönetimini hedef almıştır. Bu dönemde ortaya çıkan tüm isyanları Alevi-Kızılbaş isyanı olarak görmek büyük bir yanılğı olur.³⁹

Konar-göçer Alevi Türkmen zümrelerin isyanlarının karakteristik özelliğinin mehdici-mesiyani, ihtilalcı hareketler oluşu itici rol oynamıştır, bu bağlamda Celali

³⁴ OCAK.(2009),a.g.e.,ss.278-279.

³⁵ Tufan Gündüz.(2013), *Son Kızılbaş Şah İsmail*,Yeditepe Yayınları, İstanbul, s.72.

³⁶ GÜNDÜZ, a.g.e., s.93.

³⁷ OCAK.(2009),a.g.e.,ss. 280-282.

³⁸ GÜNDÜZ, a.g.e., s.84.

³⁹ OCAK.(2009),a.g.e.,s.284.

İsyanlarından farklı özellikler taşır. 1511’de Teke’de Şahkulu, 1512’de Orta Anadolu’da Nur Ali Halife, 1520’de Bozoklu Celal (Şah Veli), 1526-1527’de Orta Anadolu’da Şah Kalender isyanı mehdici özellikler taşımış olup 16. yüzyılın ilk çeyreğinde meydana gelmiş, Osmanlı-Safevi mücadelesinin ilk evrelerini oluşturmuş ve Alevilik ideolojisinin en hareketli dönemini teşkil etmiştir. Safevi propagandasının Osmanlı yönetimine karşı etkili olmasında sosyo-ekonomik rahatsızlıkların da rolü olmuştur. Örneğin, yanlış tımar politikalarından dolayı tımarlı sipahilerinden bazıları Şah Kulu isyanına destek verdi.⁴⁰ Yerel yöneticilerin baskıları da diğer etkili unsurlardır. Bozoklu Celal, Şahkulu, Şah Kalender ve Nur Ali Halife isyanlarında Safevi propagandası ile birlikte yukarıda belirttiğimiz unsurlarda etkili olmuştur.⁴¹

Safevi Devletinin propagandalarının artması toplumsal düzenin ciddi şekilde bozulmasına sebebiyet vermiş, buna karşı Osmanlı Devleti isyancı kitlelere karşı baskıyı arttırmıştır. Safevi yanlısı Kalenderileri baskı ve takip altına almasına rağmen Bektaşileri bunun dışında tutmuştur.⁴²

I. Selim’in 1520 tarihinde ölümü ile yerine oğlu I. Süleyman geçmiştir. I. Süleyman tahta geçtiği esnada askeri, siyasi ve ekonomik olarak muazzam bir gücü miras almıştır. I. Selim’in fetihleri sayesinde I. Süleyman doğuda ve batıda stratejik bir üstünlüğe kavuşmuştur. I. Süleyman babasının uyguladığı baskı yöntemi yerine daha esnek çözümlere başvurmuş ve küskün olan kitleleri kazanmak için çeşitli kanunlar ve reformlar çıkarmıştır.⁴³ Mali, idari, yönetsel ve hukuki bir takım reformlara giderek halk ile devlet arasındaki uyumu pekiştirmeye çalışmıştır. Bu dönemde Osmanlı Devletinin Avrupa’daki politikası ise çelişkili olmakla birlikte pragmatik koşullara dayalı gerçekçi hedefler sergilemektedir. Bir yandan Habsburglara karşı Protestanları desteklerken, diğer taraftan Katolik Fransızlara destek verilmesi Avrupa’daki gelişmelere uygundur ve devletin temel politikasını oluşturmaktadır.⁴⁴ Fransızlara bu dönemde diplomatik amaçlarla verilen kapitülasyonlarda bunun bir parçası olmuştur.⁴⁵ 1533 yılında Macaristan üzerinde stratejik hâkimiyet sağlanmış, Akdeniz ve Kuzey Afrika’da da üstünlük kurulmuştur.

⁴⁰ GÜNDÜZ, a.g.e., s.102.

⁴¹ OCAK.(2009),a.g.e.,s.285-286.

⁴² Ahmet Yaşar Ocak.(2011), *Osmanlı Sufiliğine Bakışlar*, Timaş Yayınları, İstanbul, s. 89.

⁴³ SHAW, a.g.e., s.132.

⁴⁴ EMECEN.(2011),a.g.e.,s.25.

⁴⁵ SANDER, a.g.e., ss.82,89-90,147-148., EMECEN. (2011),a.g.e.,s.24.

I. Süleyman döneminde çıkan ayaklanmalarda, I. Selim dönemindeki ayaklanmalardan farklı olarak Safevi etkisi daha azdır. Bu dönemdeki isyanlarda, Osmanlı tahrir memurlarının haksız uygulamaları, hükümet tarafından gereksiz yere dirlikleri kesilerek zarurete düşen tımarlı sipahilerin isyan edenlere katılmaları etkili olmuştur. 1527 senesinde Mohaç Seferi sırasında başlayan Sülün Koca ile Zünnunoğlu ayaklanmaları bu durumun ilk örnekleridir.⁴⁶

I. Süleyman'ın saltanatının ilk yıllarında çıkan dini eğilimli isyanlarla birlikte, Safevi tahriki ve yerel yöneticilerin mali uygulamalarından şikayetçi olanlar, bir bölüm Türkmen grupları da devlet için tehlikeli bir hal almışlardı.⁴⁷ Ferhad Paşa'nın denetim kurma çabalarından ve Safevi Şahı Tahmasp'ın propagandalarından hoşnutsuz kesimlerin tepkisi günden güne artmaktaydı. Bu dönemde devlet yönetimine devşirmelerin egemen olmasından Türk soylu sınıf rahatsız olarak Anadolu'ya dönmüştür. Anadolu'da meydana gelen isyanlarda rol alarak, isyanlarda devşirme yönetimine karşı başkaldırıları ifade etmişlerdir. İlk Celali İsyanı Bozok'ta ortaya çıkmış, buradaki göçmen aşiretler, düzenli tımar sistemi ve vergi sistemine tepki olarak sancak beyine karşı çıkan Baba Zünnun adındaki Safevi propagandacısının söylemlerinden etkilenerek onun 1526 yılındaki isyanına destek vermişlerdir. İsyan bölgedeki Osmanlı yerel unsurları tarafından bastırılmasına rağmen 1527 yılının başında Kilikya ve Orta Anadolu'da bazı Celali isyanları görülmüştür.⁴⁸ Alevilik meselesi ile ayaklanan Sülün, Baba Zünnun, Domuz Oğlan, Yekçe (Yenice), Karaisalı cemaatinden Veli Halife büyük tahribe neden olmuşlardır.⁴⁹ Safevi etkisi ile ayaklanan Sülün oğlu Hoca, Söklen Boy Beyi Musa ve Zünnun, Bozok, Kayseri, Malatya köylü halkının yoksul durumunu kullanarak isyan etmişlerdir. Memurların halka kötü davranmaları ve ağır vergiler yazmaları olayların büyümesine sebebiyet vermiştir.⁵⁰

Rafizi tarikatına mensup Domuzoğlu isimli isyancı 1526 senesinde Adana'nın Beredi bucağında isyan etmiş, isyan Adana valisi Piri Bey'e bağlı kuvvetlerce bastırılmıştır. Öte yandan yine Adana sancağına bağlı Karaisalı olan Rafizi cemaatinden Şah Veli tarafından ayaklanma çıkarılmıştır. Bu kişi kendisini Şah'ın

⁴⁶ Salih Akyel , Zülküf Şimşek.(2014). "Klasik Kaynaklara Göre XVI. Yüzyılda Osmanlı Devletinde Meydana Gelen Kızılbaş Ayaklanmaları", *Tarih Okulu Dergisi*, S.XIX ,s.137.

⁴⁷ İLGÜREL.(1993), a.g.m., s.253.

⁴⁸ SHAW, a.g.e., s.138.

⁴⁹ İLGÜREL.(1993), a.g.m., s.253.

⁵⁰ AKÇADAĞ, a.g.m., s.53.

halifesi olarak göstermeye çalışmış etrafına adamlar toplamıştır. Tarsus sancak beyi ile mücadeleye girişmiş, ayaklanmayı Adana valisi Piri Bey bastırmıştır. Bu isyancıların önde gelenlerinden olan Kalender Çelebi'nin inançlarına göre Kalenderin babası İskender, İskender'in babası Balım Sultan babası Resul Çelebi, onunda babası Habip Sultandır. O esnada Hacı Bektaş zaviyesinin şeyhiydi. Kalenderi olup müridleri Kalenderilerden yani Işıklardan ve Abdallardandı.⁵¹ Kalender Çelebi büyük bir kitle toplayarak Türkmen göçebeleri ve kentlileri ayaklandırmıştır. I. Süleyman olayda ihmali olanları cezalandırmış ve Türkmen aşiretlerine ayrıcalıklarını tanıdıktan sonra Kalender Çelebi öldürülerek (1527) isyan bastırılmıştır. Aslında Türkmen göçebe aşiretleri Anadolu'da sosyo-ekonomik bunalımın başlangıcı sayılacak evrede tepkilerini ortaya koymuştur. Şüphesiz bunda İran-Osmanlı savaşları, Safevi propagandası, Osmanlı toprak sistemi ve vergi sisteminde meydana gelen değişimlerin büyük etkisi olmuştur.

Kanuni döneminde Osmanlı devleti gücünün zirvesine çıkmış, merkezileşme ve bürokratikleşme devlet kurumlarının, devletin her köşesini kontrol edebileceği bir biçimde gelişmiştir. Merkezileşme, mutlak idare, adalet ve otorite kavramlarıyla yumuşatılmaya çalışılmıştır.⁵² Osmanlı Devletinin içerde yaşadığı sorunlar esasen tüm Asya ve Avrupa'yı etkileyen 15. yüzyıl krizi ve sonucunda gerçekleşen Doğu ve Batı arasında yaşanan ekonomik ve askeri değişimlerin sonucudur.⁵³

I. Süleyman'ın vergi oranları yükseltmek amacıyla yaptığı arazi tahrirleri, çiftçi (raiyyet) ayaklanmalarına öncülük eden Şeyh Celal, Baba Zünnun, Süklün Koca, Kalender, Seydi gibi şahıslar genel olarak Alevi Türkmen göçebelerin dini duygularını kullanarak köylüyü isyana teşvik etmişlerdi. Ayaklanmaların ortaya çıktığı coğrafya ve ayaklanmalara destek veren halk kitlelerinin Alevi-Türkmen olması sebebiyle devlet işleyişine ve devletin yapısal özellikleri nedeniyle sisteme etki edememesinden dolayı devlet kendi doğasının gerektirdiği özellikleri kullanarak isyanları güç kullanma yoluyla çözmeye çalışmıştır. Oysa daha sonra meydana gelecek olan ve 'Büyük Celali İsyanları' olarak adlandırılacak 'Büyük Celali Kavgası'nın' öncekilerinden farkı geniş alanlara yayılması, köyden kente hatta büyük merkezlere kadar yayılarak Osmanlı'yı sosyal, ekonomik, siyasi ve itaatsel düzenin zedelenmesine

⁵¹ AKYEL, ŞİMŞEK, a.g.m., ss.138-139.

⁵² İNALCIK.(2011), ,a.g.e., ss.239-240.

⁵³ ACUN,a.g.m., s.1276.

dönemsel olarak büyük etki etmesidir. Toplumsal işleyişin ve siyasal kontrolün aşınmaya başladığı bu dönem beraberinde ilkel bazı olayların ortaya çıkmasına da zemin hazırlamıştır.⁵⁴

16. yüzyılın başından ve 17. yüzyıl başlarına kadar Asya ve Avrupa’da yaşanan krizde 1500’lerde başlayan ve yüzyılın sonuna kadar süren nüfus artışı, ekonomik değişimlerin sonucunda ortaya çıkan fiyat artışları, mevcut idarecilerin otoritelerini kaybetmeleri, siyasi kurumların gerilemesi, değişik şekillerde ortaya çıkan ayaklanmalarda önemli faktörler olmuştur.⁵⁵ Benzer şekilde Osmanlı Devletinde 16.yüzyılda kayda değer bir nüfus artışının yaşandığı, toplam nüfusun 30 milyona ulaştığı bilinmektedir. Bu nüfus artışı toplum düzeninde bozulmalara sebep olmuştur. Yeni Dünya’dan (Amerika) gelen gümüşün Osmanlı Devletine girmesiyle akçenin değeri düşmüş ve fiyatlarda dalgalanmalar olmuştur. Öte yandan Devlete giren para içerde kalmayarak İpek yolunu takip ederek İran’a oradan Hindistan’a geçmiş ve ticari dengeyi etkilemiştir. Akçe değer kaybedince ulufeli askerler enflasyonu karşılayacak miktarda maaş talep etmiş, ancak bu talep karşılanmayınca isyan etmişlerdir. 1512-1591 yılları arasında iki kez ayaklanan yeniçeriler 1593 yılında bir kez daha ayaklanmıştır. Akçede yaşanan değer kaybını akçeyi devalue ederek dengeye oturtmaya ve enflasyonu önlemeye çalışan Osmanlı Devleti fiyatlarda yaşanan değişimle ekonomik krize girmiştir. Yeni Dünya’dan gelen gümüşün Osmanlı Devleti’ni Avrupa’dan daha fazla etkilemesinin nedeni nüfus artışına göre mal ve kaynaklara talebin artmasıdır zira Avrupa artan nüfusunu Yeni Dünya’ya kaydırırken Osmanlı Devleti, son teknolojiye sahip Avrupa silahlı ordusuna karşı başarısızdı, yeni topraklar kazanamadığından nüfusuna yeni alanlar ve kaynaklar yaratamamaktaydı. Osmanlı Devleti için gerilemenin başlangıcı teknolojik ve bilimsel yetersizlikle başlamıştır. Yapılan savaşlarda başarılı olunamamış, savaş tekniklerinde yeniliklere gidilmesi için yapılan masraflar ekonomiye daha fazla yük bindirmiştir. Bu giderlere karşılık tek düzenli gelir kaynağı olan köylülere yönelmiş ve köylülere yeni vergiler getirilmiştir. Öte yandan yeni bir kaynak yaratmak üzere sahipsiz sipahi toprakları askeri sınıftan olmayan zengin kimselere satılmıştır.⁵⁶ Bu kimseler ise topraklarını köylülere kiralamaya başlamıştır.⁵⁷ Kısa dönemde savaş masraflarını karşılamak için

⁵⁴ Mustafa Akdağ. (2013) *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası*. Yapı Kredi Yayınları, İstanbul. ss.14-15.

⁵⁵ İNALCIK.(2011),a.g.e., ss.191-197.

⁵⁶ EMECEN.(2011),a.g.e., s.363-364.

⁵⁷ İNALCIK.(2009), ,a.g.e., ss.329-330.

yararlı görülen bu yol uzun dönemde ise Osmanlı siyasi ve sosyal sisteminin çöküşüne neden olmuştur. Yaşanan savaşlarla nüfusun azalması da vergilendirecek kişi sayısını azaltmıştır, ülkenin hem para kaynakları hem de insan ve ürün kaynaklarında büyük azalma olmuştur. Gittikçe artan ticari ürünlerin Osmanlı Devletine girişi ile yerel üretim azalmış ve hammadde satışı artmıştır. Provizyonist sistem dolayısıyla Osmanlı ihracatı kontrol ederken ithalatı kontrol edememiştir. Devlet kendi tüccarına yönelik politikalar geliştiremediğinden yerel endüstri gerilemiştir. Taşradaki elit grupları kendine bağlı hale getirmeye çalışan devlet aralarındaki rekabeti artırarak bu grupların bölünmesine yol açmıştır.⁵⁸ Osmanlı Devleti şartlar çevresinde etkinlik ve denetimi sağlamak için bu kesimleri dengeleyici politikalar üretmeye çalışmıştır. Bu durum merkezi yapının zayıfladığı ve devlet içinde yeni unsurların oluştuğunun da kanıtıdır.⁵⁹

1.2. Celali İsyanları Öncesi Şehzadelerin Taht Mücadelesi

Osmanlı Devletinde Padişah öldüğü zaman şehzadelerden en büyüğünün Padişah olacağı hususunda bir hüküm bulunmadığı için taht mücadeleleri yaşanmıştır. Bilindiği gibi I. Ahmet ile birlikte en büyük ve reşit olanın tahta geçmesi sistematik-yasal hale gelmiş, I. Ahmet'ten önce tahta çıkacak şehzadelerin birden fazla olması taht mücadelelerin yaşanmasına sebebiyet vermiştir. Cem Sultan ile II. Bayezid çekişmesi ve I. Selim'in babasını devirmesiyle Şehzade Ahmet'le mücadeleye girmesi bunun göstergesidir.⁶⁰ 1558'de Şehzade Bayezid kardeşi Şehzade Selim'den padişah adaylığını zorla almak için babasına karşı isyan etmiştir. Bayezid'in taraftarlarına baktığımızda çift bozan, tımar sipahi, ayan, eşraf, bazı kadı, suhte ve Anadolu Türkmenler görülmektedir.⁶¹ Yeniçerilerin ise Şehzade Selim'i desteklemelerinin nedeni aylık aldıkları için ekonomik kayıplarının olmasını istememelerindendir. I. Süleyman, Bayezid'i davasında hararetle görünce onu Amasya'ya tayin etmiştir. Konumuz açısından taht kavgasının önemli noktası ise isyancı kitleleri harekete geçirerek sosyal, ekonomik ve idari düzenin zedelenmesine sebebiyet vermesidir.⁶² Bu isyanda hoşnutsuz kesimlerin içinde bulundukları durumda kurtuluş çaresi olarak bu olayı görmeleri ve destek vermeleri, dönemin sosyal ve ekonomik yapısının bir

⁵⁸ ACUN,a.g.m.,s.1277-1278.

⁵⁹ İNALCIK.(2009), ,a.g.e.,s.333.

⁶⁰ SHAW,a.g.e., ss.110-111,120-123.

⁶¹ Mustafa Akdağ.(1946). "Celali İsyanlarının Başlaması", *Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi dergisi*, S.4(1),s.37., AKDAĞ.(2013),a.g.e., s.102, SHAW, a.g.e., s.162-163., İNALCIK.(2009),,a.g.e., s.191.

⁶² AKDAĞ.(2013), a.g.e., s.103.

yansıması olarak ortaya çıkmıştır. Bu olaydan sonra toplum sosyolojisinin ve idari düzeninin artarak yozlaşması toplumun çeşitli unsurlarını gayrimeşru faaliyetlere sürüklemiştir.

1.3. Celali İsyanları Öncesi Suhte Meselesi (1575-1597)

16.yüzyılın ortalarında siyasi ve idari örgütlenme biçimine paralel şekilde toplumsal yapıda da büyük oranda dönüşüm yaşanmıştır. Kentli nüfusa yeni sosyal gruplar eklenmeye başlamıştır. Bunların en önemlileri yerli üretim ve taşıma alanlarında çalışmak için kente gelenler ve medrese öğrencileri idi.⁶³

Bu dönemde neredeyse her alanda görülen iç ve dış problemlerin en önemlisi şehzade olaylarıydı. 1553’de Şehzade Mustafa’nın öldürülmesi, aynı yıl Şehzade Cihangir’in ölümü ve 1559’da Şehzade Bayezid’in isyanı gibi olaylar İmparatorluk bünyesinde derin izler bıraktı. Bu olaylar devleti bunalıma sürüklemiş, medreselerin yoğun olduğu bölgelerde öğrenciler isyan haline geçmiştir. Bu dönemde artan nüfusla birlikte köyden kentlere göç başladıysa da bu nüfusa yeni imkânlar sunacak alanlar yoktu, 1572 tarihli bir fermanla işsiz-güçsüz kişilerin Kıbrıs’a sürgün edilmeleri emredilerek işsizliğe ve sorunlara çözüm bulunmaya çalışılmıştır. Dinamik ve genç nüfusun istediği statüyü sağlayacak bir ortam yoktu, bunlardan medrese önüne gelenlere Suhte ya da Levent denilmiştir. Medreseler hem eğitim imkânı, hem barınma ve beslenme imkânı sağladığından gençler için oldukça cazipti.⁶⁴ Geçimini zor sağlamakta olan aileler çocuklarını medreselere göndermeyi tercih ediyordu. Medreselerin masrafları vakıflarca karşılanmaktaydı. Döneme ait tahrir defterlerinden yüzyılın başından sonuna medrese talebelerinin sayısındaki artışı ortaya koymuştur.⁶⁵

Gençlerin bir kısmı okumaktan ziyade sığınmak amacıyla medreselere gelmekteydi ve giderek ihtiyacın üzerinde öğrenci birikti, huzursuzluk ve kargaşa ortamı ortaya çıktı. Medreselerde dayanışma ruhu oluşturarak gruplar halinde köyleri basmaya, çeşitli ahlaksızlıklar yapmaya, köylelerin kız ve erkek çocuklarını köy meclisine getirerek alem yaptıkları, halkın kendilerine karşı koyması halinde yeniçeri ve sipahi kıyafeti giyerek halktan haraç toplamaya çalışmışlardır.⁶⁶ Ulemadan bazı kimselerse bunları gizli veya açık destekliyor, bazense softalar Celalilere katılıyordu.

⁶³ Yunus Koç. (2013). “XVI. Yüzyıl Ortalarında Osmanlı İmparatorluğunda Suhte Olayları”, *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S.XVIII, s.147.

⁶⁴ M. Çağatay Uluçay.(1944) *XVII. Asırda Saruhan’da Eşkiyalık ve Halk Hareketleri*, C.H.P. Manisa Halkevi Yayınları, S. XI, İstanbul, s.24.

⁶⁵ İNALCIK.(2009), ,a.g.e., ss.191-192.

⁶⁶ ÇAĞATAY.(1944), a.g.e., s.25.

Belirli bir kapasitesi olan Medreseler tüm talepleri karşılayamadığından medrese önlerinde toplanan ve medreselerden içeri alınmayan talebelerin bir araya gelerek etrafa zarar vermeye başlamaları doğal olarak tepkilere sebep olmuştur. Halk payitahta mektuplar ya da adamlar göndererek şikâyetlerini iletmiştir.⁶⁷ Merkezi idarenin etkisini yitirdiği ve bozuklukların ortaya çıktığı durumlarda reayayı resmi görevlilere karşı korumak ve yasal güvence sağlamak amacıyla padişah hükümleri, adaletnameler yayınlanmıştır.⁶⁸

1574 yılında III. Murad'ın tahta geçmesiyle devletin iç politikasında değişimler meydana gelmiştir. Sokullu karşıtı bir grup onun politikalarını etkisiz hale getirmiştir.⁶⁹ III. Murad'dan önceki devlet politikasına göre, genelde eşkıya ve suhte isyanları şiddet ve baskı kullanarak çözülmeye çalışılmıştır. III. Murad, medrese öğrencilerini memnun etmek için 1576'da çıkardığı bir hükümlerle 'Danışmend' seçiminde hakkaniyete uygun davranılması gerektiğini belirtmiştir. Bu dönemde iltimas ve adam kayırmanın yoğun olması ve kurallara aykırı alımlar olduğu için böyle bir hüküm yayınlanarak suhte meselesi çözülmeye çalışılmıştır; ancak İstanbul suhteleri dışındakilerin sorunu çözülememiş ve suhteler hakkında verilen bütün olumlu çalışmalar İstanbul'daki suhtelerin menfaati yolunda çözümler olmuştur. Suhte meselesi çözülemediği için Anadolu'nun birçok yerinde (Canik, Amasya, Ankara, Bolu, Manisa vs.) isyanlar çıkmıştır. Anadolu beylerbeyinin, vilayetinin suhteleri hakkında yollamış olduğu arzlarda suhtelerin ok, yay kullandığı ve fesat çıkarmaya hazırlandıkları, diğer vilayetlerde ise cinayet, hırsızlık ve gasp yaptıkları anlatılıyordu. Suhteler bu suçları işlerken, resmi görevlilerinde onlarla işbirliği halinde olmaları sorunun daha karmaşık ve çözümünü zorlaştırmaktaydı. İran seferleri başladığında karışıklığın ciddiyeti daha önemli bir hal almıştır. Suhtelere karşı halkın ve tımar sipahinin önlem alması tavsiye ediliyor ve il erleri oluşturularak hükümete yardım edilmesi emir olunuyordu. Ancak bu yöntemler suhtelerin örgütlenmesine engel olmadı. Bir diğer problemse kadılarla ehli örf arasındaki çekişmenin problemi daha da büyütmesidir. Kadılar suhtelere destek vererek kendi nüfuzlarını koruma ve artırmaya çalışmaktaydılar. 1609 tarihli adaletnamede kadı ve naiblerin voyvodalarla işbirliği yaptığı, suç işledikleri ve daha fazla vergi almak için kişi sayısını da artırdıkları

⁶⁷ KOÇ, a.g.m., ss.150-155., İNALCIK.(2009), ,a.g.e.,s.324.

⁶⁸ ÇAĞATAY.(1944), a.g.e., s.25.

⁶⁹ AKDAĞ(1946) a.g.m. ,s.34.

görlür.⁷⁰ Burada asıl önemli olan kanunu uygulama görevi olan kadıların görevi kötüye kullanmaları ve sorunun büyümesinde kadıların da rol üstlenmesidir. Öğrencilere uygulanan baskı ve sertlik olumlu sonuç vermemiş, olaylardaki şiddet daha da artmıştı. Devlet çeşitli isyan merkezlerinden talebe nakiplerini İstanbul'a çağırarak suhtelerden isyandan vazgeçmeleri için çözüm politikaları üretmeye çalıştı. Nakipler suhte isyanları hakkında, suhtelerin kendi hallerinde olduğunu, kimseye zarar vermediklerini ve bazı eşkıya gruplarının suhte adına suç işlediğini ve subaşların suçsuz suhtelerin canına kast ettiğini, halkında bu olaylardan dolayı çocuklarını medreseye vermediği belirtilmiştir. Hükümet nakiplerle yaptığı görüşme sonucunda 1579 yılında Nişan-ı hümayun yayınlamış ve suhtelerin sorunların çözümü için maddeler halinde kararlar almıştır.⁷¹ Alınan tedbirler sorununun çözümüne cevap vermemiş, sorunun temeline bakınca ise Anadolu'da atama bekleyen suhtelerce bunun bir karşılığı olmamıştır. Devletin suhteleri affetmesi ve onlarla sözleşmeye gitmesi, suhtelerin kendine olan güvenlerini artırmıştır. Kadılar da hükümetin tavrını suhtelere karşı bir zayıflık olarak okumuş, suhteleri daha da sahiplenmelerine neden olmuştur. Suhteler şiddet ve baskıyı artırmış, devlet görevlilerine karşı cinayet işlemeye devam etmişlerdir. Anadolu'nun birçok yerinde olaylar ve sorunlar giderek büyümeye devam etmiştir. Suhtelerin şiddet olaylarını artırması üzerine hükümet eski politikalarına dönerek suhtelerin 'demleri hederdir' diye kovuşturma yazısı yayınlamıştır. Şiddet içerikli bu hükümde suhtelere karşı sert davranılması ve devlet görevlilerine suhtelere karşı gereken sertliği göstererek hemen idam edilmeleri gerektiği talimatı verilmiştir. Ayrıca kadılara da meseleye gereken hassasiyet verilmezse ağır cezalar verileceği belirtilmiştir. Suhteler hakkında değişen kararsız politikalar karşısında halkta olaylara müdahil olmakta suhte yakınları da olayın bir parçası haline gelmiştir. Kadıların, ehl-i örf karşıtı tavırları ise olayı 'zalim' ehl-i örf'e verilen mücadele olarak algılanmakta, ekonomik bunalım ve ağır vergiler karşısında ise halk çift bozan olarak dağlara, bayırlara gitmekte; levend ve sekban sayılarında giderek artmaktaydı.⁷² Bu dönemde memurlara karşı olan kasabalar ortaya çıkmış, Köroğlu benzeri ilk celali bölükbaşları bu dönemde türemiştir. Diğer taraftan suhtelerin ahlaksız davranışlarına tepki gösteren köylüler, suhteleri köylerine sokmamak için onlarla çatışmaya girmişlerdir.

⁷⁰ İNALCIK.(2009), ,a.g.e.,s.327.

⁷¹ AKDAĞ.(2013), a.g.e., ss.239-247., İNALCIK.(2009) ,a.g.e.,ss.325-328.

⁷² İNALCIK.(2009), a.g.e.,s.194.

Hükümet olayların artması ve sert tedbirlerin etkisiz kalması karşısında medreselerde tahsil gören talebelerin kefile bağlanması yöntemini icat etmiştir. Buna göre suhtelerin tahsiline devam edebilmesi için ‘ehl-i namus’tan birini kefil göstermeleri gerekiyordu.⁷³ Sorunun asıl kaynağı burada ortaya çıkmakta, herkes suhte karşıtı olmadığı için suhtelere bir şekilde destek vermekteydi. Serbest tımar bölgelerinde zabıt ve voyvodalar da suhteleri himayelerine almıştı. Sancakbeyleri kadıları suhtelerle işbirliği yapmakla suçlamakta, kadılar ise suhtelerin affı ve iş verilmesi karşılığında suç işlemeyeceklerini ve silahlarını teslim edecekleri taahhüdünde bulundular. Hükümetin teklifinde ise rençberlik ya da başka işlerle meşgul olurlarsa affolunacakları bildiriliyordu. Suhte sorunun temelinde yatan sorun ise eğitimlerine uygun iş verilmemesiydi. Hükümetin kol gücüne dayanan ve onların niteliğine uygun olmayan bu işi tavsiye etmesi, gerçek dışı olduğu için suhtelerden tarafından reddedildi.

İran savaşlarının uzaması hükümet üzerindeki baskıyı iyice artırmış, meselenin çözümü daha da kıymete binmiştir. Levendlerin suhtelerle birlikte hareket etmesi Anadolu’daki kargaşayı daha büyük ve tehlikeli bir yöne sevk etmiştir. Çatışma ve şiddet olayları artmış, birçok insan hayatını kaybetmiştir. Sorunun çözümü için hükümet ile suhte temsilcileri arasındaki sorunların çözümü için ‘kemerbaşıları’ oluşturulmuştur. Buna göre herhangi bir suç veya şiddet olayında konuyu araştırıp sonuca bağlamak ‘kemerbaşıları’ tarafından halledilmiştir. Hükümet suhteleri affetmiş ve onların sorunların çözümü için 1584 yılında bazı maddeler yayınlamıştır.⁷⁴ Hükümet sorunun çözümü için ehl-i örf ile suhtelerin ilişkilerini izole ederek problemi yok edeceğini düşünmüştür. Medreseli öğrencilere sorunun kaynağı olarak vilayet idarecilerinin baskı ve şiddetini göstermişler ve hükümeti buna inandırmışlardır. Ancak olayın temel nedeni suhtelerin nitelikli işsizler olarak eğitimlerine uygun iş bulamamasıdır.

Suhteler yüzyılın sonlarına doğru politikalarını değiştirerek levendlerle birlikte hareket etmeye başlamışlar⁷⁵, kadılara karşı uygunsuz girişimlerde bulunmuşlardır. Mahkemeleri basmaları, kendilerine en büyük destekçilerini kaybetmelerine neden olmuştur.⁷⁶ Bu olaydan sonra il erleri, düzenli bölükler meydana

⁷³ ÇAĞATAY.(1944), a.g.e., s.26.

⁷⁴ AKDAĞ.(2013) a.g.e., ss.240-257., BARKEY, a.g.e., ss.162-163.

⁷⁵ ÇAĞATAY.(1944), a.g.e., s.27.

⁷⁶ AKDAĞ.(2013), a.g.e., s.261.

getirmiş, diğer taraftan ise suhte isyanları etkisini kaybetmeye başlamıştır. İl erleri ve ehl-i örf karşı karşıya gelmeye başlamıştır.⁷⁷ Özellikle 1617 yılında İstanbul dışında Suhtelerin okumaktan men edildiği, imarathane ve sokulmamaları emredilmiştir. Suhte meselesinin çözümü için Saruhan sancağında görevlendirilen Tekeli Mehmet Paşanın sorunu çözmek için yaptığı uygulamaların olumlu sonuçlar verdiği görülmüştür⁷⁸, ancak ülkenin diğer yerlerinde medreselerden yetişen suhte, kadı ve nakiplerin yaptığı kanun dışı eylemlerinin aralıklarla devam ettiği görülmüştür. Örneğin Bigadiç'te 400 adamı ile devlete karşı gelip halkı yağmalayan suhte lideri Mansuroğlu'nun şikayetler üzerine etkisiz hale getirilmesi ile bölgede düzenin sağlanmaya çalışıldığı görülmüştür. Faroqhi, Osmanlı devletinin suhte meselesinde çözüm yöntemini şartlara göre belirlediğini, silah ve baskı yöntemiyle çözmeye çalıştığını ancak bunun yetersiz olduğu durumlarda ise hareketin önderleriyle anlaşarak çözüm yoluna gittiklerini, suhte meselesinin ilerleyen süreçle birlikte inişli çıkışlı olduğunu, suhtelerin taşra medreselerinin gelecek vaad etmemesiyle hareketin zayıfladığını ve kentlere göç ederek ticaret, zanaat yada paralı askerlere katılmaya çalıştıklarını, medreselerinde önemini yitirdiğini belirtir.⁷⁹

⁷⁷ BARKEY, a.g.e., s.168.

⁷⁸ ÇAĞATAY.(1944), a.g.e., s.29-30.

⁷⁹ FAROQHI.(2003), a.g.e., s.281.

İKİNCİ BÖLÜM

CELALİ İSYANLARININ UNSURLARI VE BAŞLICALARI

Öncelikle Celali isyanı problematiğinde çok rastlanan eşkıyalık tabirini tanımlamak yerinde olacaktır. Şaki kelimesinin çoğulu olan Eşkıyanın anlamı bedbaht, talihsiz, günahkar, asi gibi anlamlara gelir, ancak bu sözcük Türkçede anlamından başka bir anlam kazanarak “yol kesen” anlamına gelen katıu’t-tarik, haydut, harami’ye tekabül eden sözcüklerinin karşılığı olarak kullanılmıştır. Bu bağlamda had suçları arasındaki hirabe suçunun suçlusunun Türkçe karşılığını içerir. Eşkıyalık suçu dinen ve hukuken büyük suçlar arasındadır.⁸⁰ Erich Hobsbawm, gençlerin eşkıyalık hareketinde ve köy topluluklarında isyan ve bağımsızlığın ana gövdesini oluşturduklarını belirtir⁸¹, Osmanlı’da suhteler, levent ve sekbanların büyük kısmında kırsal bölgede yaşayan gençlerden oluşmuştur.

İnsanlık tarihinde zorla kişilerin mallarını alma, mal için hayatlarına kastetme gibi eğilimlere bozulmuş siyasi, ekonomik koşulların olduğu yerlerde sıklıkla karşılaşılır. Özel olarak Osmanlı’da Eşkîya tabiri Celali, Eşarre, Harami, Haramzade, Türedi, Haydut (Hayduk), Uğru sözcükleriyle karşılanmıştır. Eşkıyalık, Akdeniz dünyasında bilhassa 14.yüzyıldan itibaren etkisini göstermiştir. 17. yüzyılda büyük bir sorun haline almıştır. Bu durumun oluşmasında Akdeniz havzasında yaşanan nüfus artışı, iktisadi zorluk, ticari faaliyetlerin yoğunlaşması, halkın fakirleşmesi, siyasi iktidarın zayıflaması gibi faktörler önemli etki yaratmıştır. 16. yüzyılın ilk yarısına gelindiğinde Anadolu’da daha çok küçük çeteler varken, I. Süleyman’ın oğulları Şehzade Beyazıd ile Şehzade Selim arasında yaşanan mücadele sonraki olaylara temel oluşturmuştur. İlk Eşkîya grupları kaynaklarda “Gurbet Taifesi” ya da “Levandant” şeklinde yer alan küçük çeteler, Celali diye bilinen büyük Eşkîya gruplarının öncüleri olmuşlardır.⁸² Devlet içinde yaşanan yozlaşma ile birlikte topraksız, işsiz gençler

⁸⁰ Ali Bardakoğlu.(1995), Eşkîya, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Ankara, C.XI .s.463.

⁸¹ Erich Hobsbawm.(1995), *Sosyal İsyancılar*, Necati Doğru (Çev.), Sarmal Yayınları, İstanbul, s.25.

⁸² İNALCIK.(2009) ,a.g.e.,s.325

Eşkîya gruplarına katılmaya başlamış ve bir kısmını işsiz medrese öğrencileri olan Suhteler oluşturmuştur. Bazen de Ehli Örf, Eşkîyalığa kalkışmıştır.⁸³

Celali İsyanları 16. asrın son on yılını ve 17. asrın ilk on yılını kapsayan Osmanlı Devlet düzenine karşı yapılan ayaklanmalardır. Bu isyanlarda Avrupa ve Osmanlı imparatorluğunda gelişen askeri, toprak idaresi, vergi toplama usullerinin tümünde görülen değişimler etkili olsa da daha ziyade devlet politikaları etkili olmuştur. Osmanlı Devletinde başlangıçta var olan merkezi idare modelinin yani merkeziyetçiliğin yerini zamanla yerel aristokrasiye dayalı idare almıştır.⁸⁴ Bu idareye geçiş daha çok 17. yüzyılda olmuştur.⁸⁵

Celali isyanları sırasında yaşanan olayların en önemli sonucu ölüm oranındaki artışla doğum oranındaki düşüştür.⁸⁶ 1574-1600 yılları arasında toplam nüfusta %7.82'lik bir düşüş yaşanmıştır. 1574 yılındaki toplam 2569 hane 1600 yılında 2368 haneye düşmüştür. 1574-1600 yılları arasında nüfusta %10.19 oranında bir düşüşü yaşanırken Celali isyanlarının nispeten sona erdiği 1610'lardan sonraki dönemde nüfusta büyüme görülmüştür. Özellikle 1603-1607 yılları arasındaki Büyük kaçgunluk döneminde nüfusta azalma artmıştır. 1620-1650 yılları arasında nüfus düşüş oranı %30-40'lardadır. Örneğin Tokat kırsalında %67.98 oranında bir nüfus gerilemesi yaşanırken Tokat şehrinde %6.18'lik bir nüfus artışı yaşanmıştır, zira o dönemde yaklaşık 48 köyün ortadan kalkması bu konuyla doğrudan ilişkilidir. Bir diğer örnek olan Amasya'da ise ortalama düşüşü %78.67 iken kaybolan köy sayısı 144'tür. Müslüman ve gayrimüslimlerin hemen hemen aynı derecede nüfus kaybı yaşadığı görülmüştür.⁸⁷

2.1. Sancaklarda Paralı Askerler ve Ayaklanmalar

Taşrada ücret karşılığında hazır levend grupları oluşmuş ve bunlar silahlanarak geçimlerini bu şekilde sağlamakla birlikte, bazen köylülerden yağma ile geçimlerini sağladıkları da görülmüştür.⁸⁸ Topraklarını bırakıp terk etmesiyle oluşan bu maaşlı (yevmüyeli) gruplar kolaylıkla orduya katılabiliyor ve seferlerden sonra tekrar

⁸³ Müçteba İlgürel.(1995), Osmanlılarda Eşkîyalık Hareketleri, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Ankara, C.XI, ss.466-468.

⁸⁴ EMECEN.(2011) ,a.g.e.,s.284.

⁸⁵ Fatma Acun.(2002),Celali İsyanları (1591-1611) *Türkler Ansiklopedisi*, Ankara, C.IX, ,s.1275., İNALCIK.(2009) ,a.g.e.,s.328.

⁸⁶ Ali Açikel.(2002), Tokat Örneğinde XVII. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı Sosyal Yapısındaki Buhran, *Türkler Ansiklopedisi*, C. X, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, s.645.

⁸⁷ AÇIKEL,a.g.m.,ss.637-638.

⁸⁸ AKDAĞ (2013),a.g.e., s.265.

görevlerine dönebiliyorlardı. Silahlanma kırsal bölgede dönüşümün bir unsuru ve dikey hareketliliğin bir göstergesi olmuştur. Silahlanma süreci merkezi ve taşra askeri örgütlenmesinin merkezileşme sürecinin bir yansıması ve dayatmasıydı.⁸⁹ Kapı halkının genişlemesiyle birlikte taşradaki seçkinler arasında ekonomik ve siyasi çekişme oluşmuştur. Çekişmelerin yaşandığı bu süreçte padişah ve devlet adamlarının temel prensipleri ‘reaya, Allah’ın padişaha bir vediasıdır.’ cümlesinden ibaret kalmıştır.⁹⁰

Beylerbeyleri ve sancakbeyleri denetimleri altındaki birçok resmi görevli hükümetin dağıttığı imtiyazlar için rekabete girip, taşradaki halkın güvenini giderek yitirmişlerdir. Rekabet giderek artmaya başlamış, saygınlık ve güçlerini genişletmek için kapı haklarını artırmaya başlatmışlardır. Kapı halkının büyüklüğü ve seferlerdeki katkıları onların saygınlığını, önemlerini ve nüfuzlarını artırmaya başlamıştır. Kapı halkının büyüklüğü onların maliyetlerinin oranını da artırdığından bu durum köylülerin daha fazla sömürülmesine neden olmaktaydı.⁹¹ 1609 tarihli adaletnamede resmi görevli beylerbeyi, sancak beyi ve kadılara açıkça suç işledikleri söylenmiştir.⁹² Bu durum suistimalleri beraberinde getirmekte ve huzursuzlukları artırmaktaydı. Kapı halkı ve maiyetleri ile baskı altındaki köylüler, devleti karmaşık politikalar üretmeye zorlamıştır. Köylülerin kendilerini korumaları için silahlandırmak veya resmi görevlilerin ve eşkıya gruplarının hizmetine girmeyi yasaklamak olmuştur. Çelişkili kararların alınmasında taşradaki çoğu grubu denetleme, tatmin etme amacı güdülmüştür. Hem köylüleri sıkıntılı durumdan kurtarmak hem de seferlerde asker ihtiyacını karşılamak için kapı halklarından yararlanmak gayesi vardır. 1584’te Anadolu’da karışıklıklar artmaya başlamış, levend ve sekban grupları son derece güçlenmiş, başlarında başbuğ bulunan celali bölükleri artmıştır. Ankara’da Hüsam Şeyhoğulları, Çankırı’da Kara Veli, Karaman vilayetinde emin iken isyan eden Cabbarkulu, Malatya ve Sivas taraflarında ise Kiziroğlu Mustafa, Maraş’ta Emrullah gibi asiler önemli celali lideri olarak ortaya çıkmışlardır.

1584-1587 yılları arasında Anadolu’daki gruplar arasında mücadelenin tamamen değişmiş, asi sekban grupları ciddi bir hal almıştır. Celali isyanları, suhte hadiselerinin etkisiz olduğu Konya, Ankara, Kırşehir, Kayseri gibi merkezlerde

⁸⁹ BARKEY, a.g.e., s.169.

⁹⁰ AKDAĞ.(2013),a.g.e., ss.268-269.

⁹¹ AKDAĞ.(2013), a.g.e., s.277., BARKEY, a.g.e., s.170.

⁹² İNALCIK.(2009),a.g.e.,ss.325-326.

ağırlıklı olarak meydana gelmekteydi. İran seferi devam ettiği için Celaliler'e karşı gereken önlem alınamamıştır. İran seferinden askerlerin dönmesi üzerine hükümet emirler göndermiş, eşkıyanın hakkından gelinmesi istenmiştir. Akdağ, il erlerinin asilerden oluştuğu, alınan tedbirlerin bir önemi olmadığını hatta karışıklığı daha da artırdığını belirtmiştir. 1584-1587 yılları arasında suhteler yerine asi sekban ve levend grupları Anadolu'daki karışıklıkta önemli rolü oynamışlardır. Celali önderleri ise genel olarak tımar sahibi, zeamet mensubu ve ehl-i örf mensubu kişilerden oluşmaktaydı. 1587'den sonra ise devriye bölüklerinin gücü sayesinde durum kontrol altına alınmıştır. Asiler büyük oranda etkisizleştirilmelerine rağmen kısmi olarak faaliyetlerine devam etmekteydiler, ancak önemli hoşnutsuz-mağdur bir kitle mevcuttu ve hareketin ortaya çıkabileceği sinyali görünür haldeydi. Hobsbawn, hükümet ya da toprak ağalarının oluşturduğu kuralların zayıf olduğu yerlerde Robin Hood benzeri kahramanların, eşkıyaların bu boşluğu doldurduğunu belirtir.⁹³ Devlet görevlileri arasındaki çekişme ve nüfuz yarışı karşısında devlet vilayet devirlerinin görevlerden alınması hakkında emirler yayınladı. Kadılar reaya üzerindeki etkilerini kullanarak vilayet yöneticilerinin aleyhine seslerini İstanbul'a duyurmaya çalışmaları Anadolu da yeni olayların çıkmasına ortam hazırlamaktaydı.⁹⁴ Barkey'e göre, eşkıyalar kendi istekleri ile bir araya gelmemiş, toplumdaki elitler tarafından ve bu elitlerin çıkarları tarafından bir araya getirilmişlerdi. Eşkıyalık sahte bir grup ya da hâkim sınıfın ihtiyaçlarına göre devletin yönetim mekanizmasıyla bütünleştirilen yapay bir toplumsal kurguydu. İsyanlar toplumsal yapıyı parçalama hedefi gütmeyeceği için geleneksel kolektif eylemler değildiler. Eşkıyalık toplumdan fayda sağlamaya çalışılan bir soygun ve manipüle unsuru ve ideolojiden yoksun bir hareketti. Barkey'in görüşlerinin bir kısmı doğru olsa bile olaylardaki sosyolojik gerçeklik ve eşkıyalığın daha sonraki süreçlerde amacını dönüştürdüğü görülecektir. Ancak şunu da belirtmek gerekir ki eşkıyalık hareketinin belli bir ideolojisin olmadığı eşkıya liderlerinin devletle yaptıkları pazarlıklar sonucunda görülmüştür. Eric Hobsbawn ise eşkıyalığın yoksulluğa ve zulme karşı temel toplumsal sorunları dile getirdiğini ve halkın hoşnutsuzluğunu dillendirdiğini için kırsal toplumun erdemliliğini temsil ettiklerini belirtir. Hobsbawn'ın sorunun propagandayı ifadeyi ettiği tarzındaki görüşü Osmanlı devleti içindeki durum için doğru olarak alabiliriz; ancak toplumsal erdem amacı taşıdığı yönündeki söylem Osmanlı eşkıyalık gerçeğine aykırı görünmektedir. Köroğlu

⁹³ HOBSEBAWN, a.g.e., s.40.

⁹⁴ AKDAĞ.(2013),a.g.e., ss.291-296,298,307.

gerçeği bir istisna olarak karşımızda dursa bile genel eğilimler eşkıyaların kendi şahsi çıkarları yönünde davrandıklarıdır.⁹⁵

2.2. 1591’de Anadolu Hadiselerinin Aldığı Durum

Anadolu’da 1587 yılından itibaren durum geçici olarak yatışmış gibi görünmekte olmasına rağmen sorunların temeline inilemediğinden tehlike hazır halde durmaktaydı. Vilayetlerde bulunan ümera, tımar ve zeamet sahipleri güvenliklerini sağlayabilmek için devriye bölükleri beslemekteydiler, kısmen de bu dönemde olaylar dinmişti. Ancak bunlar hakkındaki şikâyetlerin fazlalığı nedeniyle devlet yeni önlemler almak zorunda kaldı. Kadıların desteğiyle halk hükümete başvurarak devriye bölüklerine karşı, köy ve kasabalar kendileri koruma yetkisi talep ettiler. Halkın bu isteği kabul edilmiş, bazı bölgelerde kendilerini silahla koruma imkânı verilmiştir. Bu ferman, Anadolu olayları üzerinde büyük bir etki yaratmıştır. Elllerinde fermanları olan reaya silahlanarak vali ve adamlarının köylere girmesine engel olmuş, Menteşe ahalisi sancak ve adamlarının devriye çıkmasına mani olmuş, daha sonra Kayseri’de benzer bir tepki verilerek olaylar genel bir durum özelliği almaya başlamıştır. Bu durum karşısında ümera İstanbul’a şikâyet dilekçeleri göndermiş, eşkıyanın arttığı ve miri malı toplama imkanı bulamadıklarını belirterek olayı saptırma eğilimine girmişlerdir.⁹⁶ Bu sırada eşkıyalık faaliyetleri de kısmen devam etmekteydi. Hükümet, eşkıyalığın artmasından ve ehl-i örfün şikâyetlerinden etkilenerek daha önce yayınladığı adalet fermanlarına aykırı emirler yayınlamaya başlamıştır. Bazı durumlar karşısında devriyelerin köylere girebileceği ve halkın elinden silahlar toplanabileceğini belirtilmiştir. Ancak kıyı şeridi halkı kefare korsan tehdidini bahane ederek silahlarını vermek istememiştir. Güvenliğin genel olarak zedelenmesi ve adalet fermanının verdiği yetkiye dayanan köylülerle ehl-i örf arasında çatışmalar çıkmaya başlamıştır.⁹⁷ Bu sırada uzun İran savaşlarında durulma meydana gelmiş, bunu fırsat bilen sadrazam Koca Sinan Paşa Avusturya seferini ilan etmiştir. Ordu 1593 tarihinde Belgrad’a hareket etmiş, mesafenin uzunluğundan dolayı Anadolu askerleri sefere çağırılmamıştır. Seferden istenilen sonucu alamayınca sadrazam yardım çaresi olarak 1594 yılında büyük bir ordu hazırlanması için bütün vilayetlere ve Anadolu’ya emirler yollamış herkes sefere çağırılmıştır, ancak Anadolu askerlerinin yerlerini terk etmesi

⁹⁵ BARKEY, a.g.e., ss.182-188.

⁹⁶ AKDAĞ.(2013),a.g.e, s.310.

⁹⁷ Halil İnalçık.(1967), “Adaletnameler”, *Türk Tarih Belgeleri Dergisi*, C.II, S.3,ss.121-122.

servetlerinin asiler tarafından yağmalanma ve ailelerin zor duruma düşeceği anlamı taşıdığı için, birçok ümera bahanelerle sefere katılmamıştır.⁹⁸ Bazı kapıkulları da sefere çıkmış gibi yapıp mal ve para toplamıştır.

Bu dönemde Anadolu'da artan Celali İsyanları hakkında 1594 tarihli belgede Malatya Beyine, Kahta kadısı Mevlana Mehmet'in mektubunda bildirdiği Celali namıyla eşkıyalığa başlayan ekraddan bir abdalın etkisiz hale getirilerek hakkından gelinmesi emredilmektedir.⁹⁹

2.3. Eğri Seferinin Anadolu Kargaşalarına Etkisi

Sadrazam Sinan Paşa'nın isteği üzerine Anadolu askerlerinin 1594'te Macaristan seferine katılmamaları iç sorunların artmasına neden oldu. Bazı eşkıya liderlerinin kapıkulu süvarilerine ait bayrakları açarak soyguna bu bahaneyle başlamış, öte yandan kapıkulu geçinen on binlerce kişi bölükler halinde dolaşmıştır.¹⁰⁰

Reaya ile ehl-i örf arasındaki huzursuzluklar büyümeye, halkın adaletname¹⁰¹ talebi meseleyi daha güçleştirmeye başlamıştır. 1595 yılında askerin yurda dönmüş olması, durumu düzeltir gibi yapmış ve ehl-i örf durumu kontrolü altına almıştır.¹⁰²

1595 yılında III. Murad vefat etti, yerine oğlu III. Mehmet padişah oldu.¹⁰³ Babasından miras aldığı problemler aynen devam etmekte olduğu için babasının politikalarını devam ettirdi. Devlet erkânı bu dönemde Avusturya meselesini halletmek için padişahı ikna etmişler ve seferden önce alınması gereken tedbirler alınmaya başlanmıştır.

1596 yılında ikinci adalet fermanı yayınlanmış ve bu fermanla devletin kontrolü kaybettiği, resmi görevlilerin halka yağma faaliyetlerine giriştiği, Padişahın ise çeşitli fermanlarla köylülere, halkı yağmalayan resmi görevlileri köylere sokmamalarını, ancak bu durumun kendi içerisinde çelişkiler yarattığı

⁹⁸ AKDAĞ.(2013), a.g.e., s.312.

⁹⁹ A.DVN. MHMS.d.No. 72/650

¹⁰⁰ AKDAĞ.(2013), a.g.e., s.317.

¹⁰¹ Adaletname: Devlet otoritesini temsil edenlerin, reaya karşı bu otoriteyi kötüye kullanmalarını, kanun, hak ve adaletle aykırı tutumlarını olağanüstü tedbirlerle yasaklayan beyanname şeklinde bir padişah hükmüdür.

¹⁰² İNALCIK.(1961),a.g.m.,s.49.

¹⁰³ Hrant D. Andreasyan.(1963),”Bir Ermeni Kaynağına Göre Celali İsyanları”, C. XIII, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi* , s.27., İNALCIK,a.g.e.,324.

görülmektedir.¹⁰⁴ Anadolu'nun çeşitli yerlerinde ikinci fermanın etkisiyle reaya sancakbeyinin adamlarına saldırıda bulunmaya başlamıştır. Olaylardan zarar gören ehl-i örf, hükümetten genel teftiş için izin istemesine rağmen beklenen cevap olumsuz olarak kendilerine dönmüştür. 1596 Eğri seferinin kaybedilmesiyle oluşan psikolojik etkenlerin itmesiyle sefere gelmeyenlerinin cezalandırılması için yoklama yapılmış olmasıdır. 1596 ile 1610 yılları arasında meydana gelen Celali İsyanlarında Eğri seferi kaçaklarıyla tımar sipahileri öncül gruplardı.¹⁰⁵

1596 yılına ait bir arşiv belgesinde Konya, Beyşehir, Seydişehir, Bozkır kadılarına Sultan Beyazıd'ın annesinin başmaklık haslarından olan Suğlaha-i Karaman köylerindeki eşkıyalık yapan grubun halka zulüm ve baskı yaptığı erzaklarını aldığı bundan dolayı bu kişilerin yakalanıp cezalandırılması istenmiştir.¹⁰⁶

2.4. Askerin Seferden Kaçınması ve Ortaya Çıkan Kargaşa

Macaristan seferi sırasında kapıkulları, Anadolu ümera ve askeri seferden kaçınmışlar ve türlü bahanelerle sefere gitmemişlerdi. Olaylar karşısında devletin otoritesi ve gücünün acizliği de ortaya çıkmıştır. Uzun süren savaşa karşı, askerlerin tutum takınmaları ile halk üzerinde baskıyla sağlanmak istenen düzenin yarattığı psikoloji olumsuz bir iklim yaratmıştır.

1597 yılında başlatılan seferde ise büyük kargaşa meydana gelmiş, yeniçeriler, kapıkulu süvarileri, topçu, cebeci olduğu halde ümera ve bazı askerler türlü bahanelerle cezayı da göze alarak katılmamıştır. Haçova Savaşı sonrası Cağalazade Sinan Paşa hem ordu disiplinini korumak hem de savaştan kaçanları belirlemek için yoklama yaptırmış, bulunmayanlar firari sayılarak bütün mallarına el konulmuştur. Bu karar ayrıca orduya hiç katılmayan sipahileri de etkilemiştir. 30.000 sipahinin tımarları ellerinden alınmış bu da askeri sınıftan birçok kişinin isyan etmesinde etkili olmuştur.¹⁰⁷ Sefere katılmayanlar iktidar karşısındaki durumlarını bildiklerinden, kovuşturma öncesi Celali gibi hareket etmeye başlamışlardır. Bu dönemde halk vergi vermeyi ehl-i örf tarafından soyulmak olarak algılamaya başlamıştır. Böyle bir ruh hali içinde olan halk devletin sefer için istediği harp levazımını ve masrafları ödeme

¹⁰⁴ Suraiya Faroqhi.(2010), *Osmanlı İmparatorluğu*, Ercan Ertürk(Çev.) Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul,s.67.

¹⁰⁵ AKDAĞ.(2013),a.g.e., s.352.

¹⁰⁶ A.DVN.MHMS.d. No. 74/281

¹⁰⁷ GÖKBUNAR,a.g.m.,s.11

fedakârlığını büyük bir tepki ile karşılamıştır. Vergi yükünün büyük bölümünün halktan karşılanması, ehl-i örf'den ise herhangi bir talepte bulunulmaması halkın isyan etmesi için gereken koşulları yaratmış oluyordu. Harp vergisi adı altında soyguna uğrayacaklarını düşünen bazı reaya ev, çocuk ve toprağını bırakıp Sekban ve Levend gruplarına karışmıştır. Padişah adına vergi toplayan ehl-i örf'e karşı halk silahlı direnişe geçip Karaman vilayetinde isyan etmiştir.

Turguteli'nde, Davutoğulları adıyla anılan ailelerden biri Sekbanların başına geçerek 1596 yılında ayaklanma çıkarmıştır. Ayaklanmaya birçok insan destek vererek Davutoğlu'nun etrafında toplanmıştır.¹⁰⁸ Anna S.Tveritino'ya göre Davutoğlu;

“ Davutoğlu bir kabileye mensup Dregotlu dinsiz bir kimsedir. Üç yüz yıldan beri unutulmuş Selçuklu sultanı Alaaddin'in sülalesinden olduğunu ilan etmiş ve Karaman'da etrafına kopukları, baldırı çıplakları toplayarak Osmanlı hanedanı zulüm ve düşmanlık yoluna girmiş, ben ise adalet isterim.”

diyerek sefer için hazırlanan hayvan sürülerini adamların ellerinden zorla almıştır. Hatta Mısırdan İstanbul'a getirilmekte olan devlet hazinesini de ele geçirmeye çalışmıştır.¹⁰⁹ Akdağ, isyanın başarısız olma sebebini Davutoğlu'nun isyanı taht mücadelesine dayandırması sebebine bağlar. İsyanın bastırılmasının bir diğer nedeni ise hükümetin dağıttığı fermanda isyancıyı yakalayanlara büyük dirlikler vaat etmesidir. Bu isyan daha sonra doğacak isyanları ve reayanın durumunu yansıtmış olması açısından önemlidir. Akdağ, Selaniki'nin bu olayı siyasi bir isyan olarak gördüğü ve Celali isyanlarından ayırdığını belirtmektedir. Reaya ve ümera arasındaki çatışmalarda giderek yükselen tansiyonda il erleri olan milis grupların ümerayı etkisiz hale getirdiği ve ümeranın köylere giremediği görülmektedir. Antalya'da Şahgeldi adında biri sancak beyinin sefere gitmesinden dolayı buraya hâkim olmuştu, ehli örfün bu şahsa karşı herhangi yaptırım uygulayamayışı devletin otoritesindeki aşınmaları iyiden iyiye ortaya koymaktaydı. Anadolu'nun birçok yerinde aynı durum meydana gelmekte, asayiş ve kontrol kaybolmakta, memleketi bir anarşi hali almaktaydı.

Tokat'a bağlı Pazar ilçesinin Tavuk Köyünde beylerbeyine bağlı Mustafa adında birinin salma topladığı esnada halkı sebepsiz yere tutukladığı, paralarını gasp etmesi üzerine bu kişi yakalanarak hapsedildi. Olayın vahameti ise Rum eyaleti hazine defterdarı Ömer Beyin 'Celali fetretinin' başlamış olduğunu bildirmesiyle ortaya

¹⁰⁸ AKDAĞ.(2013),a.g.e., ss.321-322.

¹⁰⁹ Anna S. Tveritino. (2006), Karayazıcı Deli Hasan İsyanı(1593-1603). Abdulkadir İnan (Çev),Ankara,ss.83-84.,AKDAĞ(2013),a.g.e., s.332.

konmuştur. Levend, sekban ve suhte grupları, Anadolu'nun birçok yerinde yağma ve cinayetlerine devam ediyor ve halk bu kargaşa içerisinde yerlerini bırakıp gitmek zorunda kalıyordu. Reayadan bazıları da adalet fermanına dayanarak soygun faaliyetlerine girişiyordu. Isparta, Burdur, Denizli civarında Neslioğlu Mehmed etrafına levendleri toplayarak buralarda yağma faaliyetlerine girişmiş ve düzenin zedelenmesine sebebiyet vermişti, ne var ki kimsenin gücü ona yetmiyordu. 1596'da Saruhan civarında ise suhteler tekrar faaliyetlerine başlamıştı, Ankara da ise suhteler kapı halkı kisvesiyle halka baskı uygulamaktaydılar.

III. Mehmet'in 1598 yılında çıkardığı ferman sipahi ve silahtar bölüklerine, soyguncu özelliği kazanan sekban gruplarına karşı köylülerin kendilerini korumaları için aralarında il erleri teşkilatını kurmalarını ve başlarına yiğitbaşı tayin etmelerini emrediyordu.¹¹⁰

2.5. Çatışma Halindeki Kesimler, Gruplar ve Özellikleri

17.yüzyıl Anadolu'sunda çok sayıda kiralık başıboş insan ve ücretli asker vardır. Eşkıyalar, Celaliler bunların içinden çıkmıştır. Celalilerin çoğunun amacı devlete karşı gelmekten ziyade daha iyi makamlara gelmekti. Daha geniş alanlara yayılarak buralardan vergi toplamayı amaçlamışlar, bu amaçlarına ulaşamayınca da zorbalığa yönelmişlerdir. Genellikle dağınık olan Celali grupları birbirlerine kolaylıkla ihanet de edebildiklerinden ciddi bir tehdit oluşturamamışlardır. Celaliler savaş olunca seferber edilecek düzene sahip iken savaş bitince ya da liderleri ölünce dağıtılmışlardır. Dağıtıldıklarında ise bölükbaşlarının yanında organize olmayı sürdürmüşlerdir. Ayaklanmalar döneminde çeşitli devlet görevlileri yanlarındaki sekban ordularıyla halkı kanunsuz olarak vergilendirme ve baskı altına almaya başlamışlardır. Bu kişiler etraflarındaki sekbanların maaşını peşin veremediğinden onları maaşları karşılığınca toplamak üzere kendi vergi bölgelerine yollamışlardır. Bunlarda halktan haksız yere vergi toplamaya hatta köyleri yağma ve talana başlayınca bu durum kadılarca merkeze bildirilmiş, devlet ise durumla mücadele için alt düzeyde bir komutan Celali serdarı gönderdi. Bu görevliler başarısız olunca bölgelere vezir tayin etti. Bunlarda başarısız olunca "böl ve yönet" yöntemi denenmiştir. Eşkıyalarla

¹¹⁰ AKDAĞ.(2013), a.g.e, ss.322-345.

mücadele etmek için medrese talebelerini silahlandıran devlet bundan sonra eşkıyaların üstüne büyük ordularını göndererek onlarla pazarlık yoluna gitmiştir.¹¹¹

Osmanlı devletinde ortaya çıkan bu hadise devletin dönüşümünü, düzeni ve evrimini ciddi anlamda etkilemiş farklı özellikler kazanmasına sebebiyet vermiştir. Osmanlı toplum yapısı ve onu oluşturan unsurların örgütlenmesi-kaynaşmasındaki ortak amaç ve çıkarın ve bunlara grupların verdikleri tepkinin izahı ayrı bir önem arz etmektedir. Bu tarihsel gerçekliğin anlaşılması için çatışmayı oluşturan unsurların özelliklerini tanıyalım.

2.5.1. Tımar Sisteminin Zedelenmesi ve Çift Bozanların Oluşturduğu Levend-Sekban Gruplar

Osmanlı devleti siyasi felsefesi askeri sınıfın imtiyazlarına ve vergi mükellefi reayanın üretmesi ve vergi vermesine dayanırdı. Osmanlı memurları, reayadan birinin askeri sınıfa geçişini düzensizliğin göstergesi olarak görmüştür. Zamanla reayadan gelen kişilerin askeriye kabul edilmiş, ancak reaya kökenli paralı askerlerin tam anlamıyla askeri olarak tanınma talebi sosyo-politik çatışmaların önemli sebeplerinden biri olmuştur.¹¹²

Osmanlı Devleti, geleneksel Ortadoğu devlet anlayışı çerçevesinde tebaa ve toprak üzerinde doğrudan devlet kontrolü kurmuş, feodal unsurları tasfiye etmeye çalışmış, yerel askeri ve idari faaliyetleri kanunla belirtmiş ve bürokratik yöntemlerle şekillendirmiştir. Üretim ve vergilendirmenin temeli Çift Hane sistemine dayanmıştır.¹¹³ Devletin en önemli görevi reayayı yerel otoritenin kanun dışı uygulamalarının korumak olarak amaçlanmıştır.

Çiftbozanlık, tımar sisteminin önemli bir parçası ayrıca bu sistemin bozulmasının doğal sonuçlarındandır. Osmanlı devleti, dönemindeki diğer sanayi öncesi toplumlar gibi ekonomisini tarıma ve hayvancılığa dayandırmıştı. Bu bağlamda denetim ve planlamada hassas davranmak gerekiyordu ve çift bozan vergisi de kanunlarla belirlenerek en azından klasik dönemde sıkı uygulanmıştır. Osmanlı ekonomisinin üç temel ilkesi; iâşe/provizyonizm, gelenekçilik/tradisyonalizm ve fiskalizm'dir. Asıl hedef piyasaya üst düzey mal arzıdır. Bu yönde çeşitli teşvik

¹¹¹ ACUN,a.g.m.,ss.1280-1281.

¹¹² Suraiya Faroqhi, (2003) *Osmanlı Dünyasında Üretmek, Pazarlamak, Yaşamak*, Gül Çağalı Güven, Özgür Türesay (Çev.),Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, ss.285-286.

¹¹³ İNALCIK.(2009),a.g.e.,ss.246,320.

politikaları uygulanmıştır. Osmanlı çift hane sistemi, tarımsal üretimin ve kırsal toplumun temel ögesi idi. Bu birim hane halkı, bir çift öküz ve uygun boyutlarda tarlalardan oluşuyordu.¹¹⁴ Devlet mülk sahibi idi, köylü kiracı konumunda iken kiracılık babadan oğula geçiyordu. Bu sistem Roma, Bizans'a kadar dayanıyordu. Toprak alınıp satılamaz, rehin ve vakfedilemez, bağışlanamazdı. Toprakların yönetimini merkezden tayin edilen memurlar-sipahiler yerini getirirken, belli oranda vergisini veren köylü bağımsız yaşamakta, ancak toprakla ilgili yerine getirmesi gereken sorumlulukları mevcuttu. Tımarlı sipahileri topladıkları vergiyi ya merkeze gönderir ya da bunun yerine merkeze çoğunlukla askeri, nadiren sosyal hizmetler tarzında işleri yerine getirirlerdi. Bu sınıfın, statüleri tevarüs yada yerel güçlenmeyle dayanmıyor, statü yada konumları merkezi otorite tarafından kendilerine yetkiye-güce bağlı olmasıydı. İmtiyazları, yetkileri basit bir usulle ellerinden alınıp, reaya statüsüne geçişleri uygulanabilirdi.¹¹⁵ Sistemin sağlıklı işlemesi için bir takım kurallar oluşturularak çiftçilerin toprağı terk etmesine, başka bölgelere göçüne, toprağı işlemelerine izin verilmezdi. Zirai üretimin başlıca tüketim birimi kaza idi ve her yerden önce kazanın ihtiyaçları karşılanmalıydı. Köylüler ödedikleri vergiler ve yaptıkları bir takım hizmetlerle devlete katkı sağlıyorlardı. Tarım üretiminin düşüklüğü yüzünden köylüler karlı olmayan sektörlerde çalışmaya başladılar. Kuraklık nedeniyle köylüler köylerini terk etmek zorunda kalıyor, yönetim bu durumu engellemek için büyük çaba gösteriyordu.¹¹⁶ Reayanın çiftini ekmemesi durumunda o kazanın tahıl üretimi azalacak böylece sipahinin geliri düşecek devlet zarar görecek. Bu durumun önüne geçmek, çift hane sistemini sürekli işletmek ve reayayı toprağına bağlatmak için çiftbozan adı verilen bir yöntem uygulanmıştır. İlk zamanlar çift bozan adı verilen bir yöntem uygulandı. Her ne kadar ilk zamanlar çiftbozan adıyla tabir edilmese de bir yaptırım olarak vergi alındığı kesindir. 1529 tarihli Kütahya Livası kanununda bu tür bir ceza için bedel ya da levendiye/leventlik tabirleri kullanılsa da 16.yüzyılın ilk yarısı ve 17.yüzyılda çiftbozan ifadesi kullanılmıştır. Esasen verginin uygulanma amacı toprağın boş kalmasını engellemekti, köylünün işsiz dolaşmasını engellemek değildi.¹¹⁷ Diğer bir anlamda emek üzerinde bir kontrol mekanizması oluşturmaktı, ancak bu durumda köylü Avrupa feodal sistemindeki toprağına bağlı köle

¹¹⁴ EMECEN.(2011) , a.g.e.,s.278.

¹¹⁵ Çağlar Keyder.(2014), *Türkiye'de Devlet ve Sınıflar*, İletişim Yayınları,İstanbul, s.21.

¹¹⁶ İNALCIK.(2009), a.g.e.,s.247.

¹¹⁷ EMECEN.(2011), a.g.e.,s.280.

(serf) gibi değildir, toprağını ekmek istemeyen köylüye sadece böyle bir maddi yaptırım uygulanmaktadır. Eğer köylü toprağı üç yıl işlemezse, toprak işlemek isteyen başka bir köylüye verilirdi ya da belli şartlarla toprağına geri getirilirdi, ancak ayrılış tarihinden itibaren 10 sene geçmemiş olmalıydı. Bu durumdakiler çift bozan vergisini ödemeli ya da dirlik sahibi, raiyyetinin göçtüğü, memlekette işlediği toprağın mahsulünden kendisi içinde ikinci bir öşür ödenmesini talep edebilirdi.

Osmanlı kanunlarında sipahinin köylüyü toprağına getirmesinde gerekli olan süre 10 yılı aşamazdı. Çift bozanlık durumunda sipahi, köyünden giden köylüyü öncelikle geri dönmesi için uyarır bu uyarı dikkate alınmazsa vergisini alma ya da köyüne zorla geri getirme yoluna giderdi. 10 yıllık süre zamanla, gerektikçe aşıldığı görülmüştür. Çifti bırakan köylü, sipahiye çift bozan vergisi, yerleştiği yerin sipahisini ürettiği ürünün öşrünü ve belli miktarda resm-i duhan öderdi. Toprağı, hayvanı olmayıp başka yere gidenler ya da terk ettikleri topraklar başkası tarafından işlenirse öşür resmi alınmışsa çift bozan vergisi vermez ama çift resmi gibi vergileri ödeme yükümlülüğü sürerdi.¹¹⁸ Çift bozan vergisini miktarı hububat fiyatlarındaki yükselişe göre ya da ihtiyaca göre değişmiştir. Konargöçerler tarlalarını bıraksa bile çift bozan vergisinden muaftı. Cezai bir vergi uygulaması olsa da bu sonuna dek sürmüyordu. 10-20 yıl ödeniyordu genellikle de 10 yıl sürerdi ve sonra bu sorumluluktan kurtulurlardı. Çift bozanlığın artmasındaki en önemli nedenlerden biri 16. yüzyılda ki nüfus artışıdır, artan nüfusun etkisi ile bilhassa kırsal bölgelerde nüfus/toprak dengesi değişmiş olup nüfus ekilen alandan daha hızlı bir artış göstermiştir. Tarımsal işletmeler parçalanmış, çift bütünlüğü korunamamış bu yüzden köylüler topraksız kalmış sonuçta göçler başlamıştır. Nüfus artışı, ekonomik krizle birlikte imparatorlukta sosyal patlamalara neden olmuştur.¹¹⁹ Çağlar Keyder; Osmanlı devletinin merkezi otoritesini ve ideolojisini tehdit eden unsurun fiyat devrimi, nüfus baskısı ve buna bağlı olarak Osmanlı Devletinde vergi oranlarının artmasıyla bu sistemin üretim ilişkileri ve bunu denetleyen memurların işlevlerini sürdüremedikleri için toprak üzerinde askeri ve taşra seçkinlerinin oluşmasıyla köylüler ,asker kökenli celaliler ile daha fazla vergi talebi ile taşralı toprak sahipleri arasında sıkışmasına neden olmuştur.¹²⁰ Celali isyanları bu patlamaların doruk noktalarından biridir ve 16. yüzyılın ikinci yarısından itibaren suhteler ve levend denilen, köylerini terk eden delikanlılar Celâliliğin

¹¹⁸ İNALCIK.(2009),a.g.e.,s.248.

¹¹⁹ EMECEN.(2011),a.g.e.,s.281.

¹²⁰ KEYDER.(2014),a.g.e., s.23.

başlangıcında önemli rol almıştır. Anadolu’da topraksız ve işsiz kalan kalabalık için tek çıkar yol kapı halkı olmaktı. Bazıları sınır kalelerinde, askeri orduda, yeniçeride, donanmada levend ve gönüllü de olabiliyordu, iş bulamayıp boşta kalanların çoğu garip-yiğit adı ile tabir ediliyordu. Bir kısmı medreseye giderken bir kısmı imarethaneler etrafında başıboş duruyor, uzun süre iş bulamayanlarda eşkıyalığa başvuruyordu.¹²¹

Osmanlı toprak sistemin tarlasını boş (boz) bırakıp, sistem dışı kalan işsiz-güçsüz takımına çift kaçkını ya da çift bozan deyiimi kullanılmıştır.¹²² Osmanlı toprak sistemi vergilerin en büyük kaynağını oluşturduğu için sıkı bir denetim mekanizması oluşturulmuş ve toprağın sebepsiz yere terk edilmesinin yaptırımları mevcuttu.¹²³ Devletin mali olarak zorlandığı dönemlerde ihtiyaçlarını karşılamak için köylünün tarım ürünü üzerinden vergi artırma yoluna gidilerek çözüm bulunmaya çalışılmıştır.¹²⁴

Tımar sahipleri 1596-1607 yılları arasında yaşanan Celali isyanları sırasında geçim kaynakları olan köyler ve mezraların boş kalması nedeniyle yeterli gelir elde edememiştir. Sonrasında 1632 yılında Sultan IV. Murad, tımarlı sipahi ordusunu güçlendirebilmek için tımar sistemi reformunu başlatmıştır.¹²⁵

Kırılgan ekonomisi ve ürün üzerinden vergi artırımına gidilmesi doğal olarak kıtlık dönemlerinde tepkileri de beraberinde getirmiştir.¹²⁶ Memur sınıfının vergi artırımına gidip soygunculuk vasfı almaya başladığı zamanlarda halk tarımdan geçimini sağlayamayacak duruma düştüğünde köylü, raiyye toprağını bırakıp dağılma eğilimine gitmiştir. Padişah tarafından ‘garip yiğitler’ olarak seferlere çağrılan bu kişilerin sayısı 16. Yüzyılın ortalarına doğru ordunun ihtiyacının epey üzerine çıkmıştır. Bunlar, örf-i hizmete alındıklarında isimleri sekban, işsiz boş kaldıklarında ise levend grupları olarak adlandırılmışlardır. Osmanlı yazı dilinde ‘gurbet taifesi’ olarak da bu levend grupları işsizlik sebebiyle büyük şehirlere göçleri artmış, bunun sonucu olarak asayişte bozulmalar, cinayet, hırsızlık, fuhuş gibi sosyal çürümeler ve

¹²¹ Emine Erdoğan Özünlü, Osman Gümüşcü.(2016) “Osmanlı İmparatorluğunda İç Göç Aktörleri Olarak Çift Bozanlar”, *Amme İdaresi Dergisi*, Ankara. C.XLIX,S.1,ss.30-49.

¹²² AKDAĞ.(2013), a.g.e., s.16.

¹²³ EMECEN.(2011), a.g.e.,s.282.

¹²⁴ Mehmet Genç.(2007).*Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi*. Ötüken Yayınları, İstanbul, ss.48-49.

¹²⁵ AÇIKEL, a.g.m. s.640.

¹²⁶ GENÇ, a.g.e. s.16.

adi suçlarda artış görülmeye başlamıştır. Demografik yapıda değişimlere neden olan bu zümrenin isyancı kimlik kazanarak karışıklığa sebebiyet verecek ortamların doğmasında önemli rolleri olacaktır.¹²⁷

Anadolu’da ortaya çıkmış itaatsiz askerlere “sarıca-sekban” denilmiştir.¹²⁸ 17. yüzyılın ilk yarısından itibaren merkez tarafından haksızlığa uğradığını düşünen eyalet valileri devlete karşı gelebilecek güce sahip olabilmek için eşkıya gruplarını ya da ocaktan atılmış kapıkulu askerlerini kapılarına alarak sarıca-sekban diye tabir edilen atlı bölükler oluşturmuşlardır. Bunların paşaları azledilir ya da öldürülürse eşkıyalığa başlar ya da para aldıkları kimselere hizmet ederlerdi.¹²⁹

2.5.2. Ehl-i Örf Grubu

Celali kavgasına sebep olan bir diğer grupta devlet görevlerini vilayet ve sancaklarda yerine getirmekle sorumlu olan resmi görevlilerdir. Devlet ekonomik sorunlara çözüm bulmak için Beylerbeylerinin birliklerine asker almaları için onlara vergi toplama yetkisi vermiş, ancak Beylerbeyleri bu durumu kendi çıkarları doğrultusunda kullanmış ve halkı sömürmüşlerdir.¹³⁰ Beylerbeyleri, Sancak beyi olarak ifade ettiğimiz ehl-i örf grubunun sekban-levend gruplarını etraflarında toplayarak büyük bir güç halini almışlardı. Örneğin, 1610 tarihli bir fermanda, Divriği valise Yusuf Bey’in adamlarının köylünün elinden ürünün aldığı ve ücretini ödemediği, köylüden zorla 40-50 guruş talep ettiği, zorla yağ , bal gibi ürünlere el koyulduğu belirtilmekte, valinin baş sorumlu olmasına rağmen görevinin başında bulunduğu ve halkın devlete olan güvenin sarsıldığı görülmektedir.¹³¹ Sekban- levend gruplarından kanun ve kuralları hiçe sayanlar ‘Celali’, onları yola getirmek için kuvvet kullananlar ise ‘Devriye bölükleri’ adını almıştır. Bu çelişkili ve karmaşık şartların doğurduğu toplumsal yapı nedeniyle ehl-i örf ile celaliler arasındaki çatışmada olayın ana sorununu teşkil etmiştir. Akdağ’a göre:

“Celali kavgasında çift bozanları örgütleyip Türkiye için bir yandan toplumsal-dirliksele, öte yandan düzensel-toplumsal derin değişiklikler yaratacak olan aynı ölçülerde yıkıcı bir iç savaş yaratanlar, devletin doğrudan doğruya ehl-i örf takımı idi”.

¹²⁷ AKDAĞ.(2013),a.g.e., ss.16-17.

¹²⁸ İNALCIK.(2009), ,a.g.e.,s.325.

¹²⁹ Süleyman Demirci, Hasan Arslan. (2012/2) “Eşkıyalar ve Osmanlı Devleti: Maraş Eyaleti Örneğinde Devlet Görevlilerinin Eşkıyalık faaliyetleri ve Bunların Merkez-Taşra Yazışmalarındaki Yansımaları (1590-1750)”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S.XVI, s.61.

¹³⁰ İNALCIK.(2014), ,a.g.e.,s.55, FAROQHI.(2010), a.g.e.,s.68.

¹³¹ FAROQHI.(2003)., a.g.e., s.293.

Özetle olayların ortaya çıkışında ehli örfün çift bozanları örgütleyip onları toplumsal düzeni zedeleyecek yapının oluşmasında ve toplumsal ayrışma-çatışmanın derinleşmesinde resmi hükümet görevlerinin doğrudan bir etkisi olmuştur. Ortaya çıkan celali bölükleri, merkezin uygulamalarından rahatsız olan tımarlı sipahilerin önderliğinde vücut bulmaktaydı, ancak tımar sipahileri mevcut bozukluktan faydalanamadılar. Sistemdeki bozukluğu hükümet adına yürütme işlevini kullanan vilayet idarecilerinin olaya müdahil olmasıyla Türk sosyal tarihinde benzeri görülmemiş olan büyük iç çatışma hadiseleri ortaya çıkmıştır.¹³²

Vezirler, vilayet paşaları veya sancakbeyleri gibi yönetimlerinde kalabalık kapı halkı besleyenler sorumlu oldukları işleri yerine getirebilmek için bu kalabalık kapı halkını bölükler halinde düzenleyerek bunların yönetilmesi için ‘kapı ağaları’ adlı subaylar atamışlardır. Vilayetlerdeki güvenlik, vergi toplama işlemleri bu görevlilere yaptırılmaktaydı. Savaş zamanında sefere çağrıldıklarında kapı ağalarından bir kısmı valinin sekbanları başında sefere katılırken, bir kısmı da vilayet düzenini, güvenliğini sağlamak için bulundukları yerlerde kalırlardı. 1550’lerden önce ilk sancakbeyliğine çıktıklarında sözü geçen kapı ağalıklarına çoğunluk olarak tımarlı sipahileri aralarından zeamet derecesine ya da vilayet çavuşluğuna yükselmiş olanları atanırdı. Türk kökenli tımar askerleri için bu yol yükselme ve terfi anlamı taşıyordu. I. Süleyman’ın şehzadelerinden Mustafa ve ardından Şehzade Beyazıd taht mücadelesine giriştiklerinde tımarlı sipahilerde bu olaylara müdahil oldukları için hadise geniş bir alana yayılmıştır. Tımarlı sipahilerin olaylara taraf olmasıyla hükümetle araları bozulmuştur. Yeniçeriler ve altı-bölük sipahileri bu olaydan sonra İstanbul ve çevresinde oturma geleneğini bozmuşlar ve taşrada garnizon kurma olanağını elde etmişlerdir. Bu durum sonucunda merkezden sancaklardaki görevlere tımarlı askerler yerine orada bulunan yeniçerileri ve kapıkulu askerleri getirilmiştir. I. Süleyman döneminin sonlarına doğru ehl-i örf görevlerindeki kapıkullarının sayısı giderek artmış ve bu iki grup arasında güç kavgası oluşmaya başlamıştır. Bu dönemden itibaren ehli-örf kadrolarında Tımarlı sipahilikten yükselenler çok az yer tutmuşlardır. Celali isyanlarının ana nedenlerinin başında Tımarlı sipahi ile Kapıkulları arasındaki çekişme gelmektedir. Celali isyanlarının önde gelenleri ve onlara karşı koyan devriye bölüklerini oluşturanlar Enderun’dan çıkma kimselerdir. Sekbanların bir bölümünü

¹³² AKDAĞ.(2013), a.g.e., ss.17-18.

Celali, bir bölümünü ise ehl-i örf olarak örgütleyerek büyük karışıklık çıkaran ve halkı birbirine kırdıranlar kapıkullarıdır.¹³³

Bazı kişiler ise ehl-i örfe mensup olduğu yalanıyla eşkıyalık yapıyordu. Örneğin Canboladoğlu bölükbaşlarından olan Haki Şehla olarak bilinen şahıs Ayntab ve Maraş bölgesinde 500-600 eşkıya ile gezerek reayanın mallarını yağmalıyordu. Kendisine bu konu sorulduğunda ise “sağ ulufeciler zuemasındanım” şeklinde cevap veriyordu. Konuyla ilgili defter incelendiğinde ise defterde isminin olmadığı görülmüştür. Bu ve benzeri olaylar vergi toplanma sürecinde de birçok zorluğu beraberinde getirmiş ve köylüden vergi almak için yapılan zulüm artmıştı, öyle ki vergileri aldığı halde almadığını bildirerek iki mislini isteyen görevlilerin sayısı da giderek artıyordu.¹³⁴

1605 tarihli bir arşiv belgesinde Kayseri kadısı , beyi ve Anadolu vilayetinde eşkıya takibinde olan Nasuh Paşa ve Karaman beylerbeyi Ömer Paşa’ya gönderilen bir emirde Tımarlı sipahi olan Çavuşoğlu Bekir’in Celalilerle işbirliği yaptığı karışıklık çıkardığı, sahte evrak ve mühür ile diğer Tımar tevcihlerini ve gelirlerini ele geçirmeye çalıştığı, bu suçlunun yakalanıp cezasının yerine getirilmesi emredilmektedir.¹³⁵ Bu olayda resmi görevlilerin yerel düzeyde suçlularla işbirliği halinde olmalarını ve işledikleri suç u yansıması açısından dönemin portresinin anlaşılmasını göstermektedir. Olayların kaotik bir hal almasında bu ve benzeri olayların büyük etkisi olmuştur.

2.5.3. Sipahiler

Sipahiler, yaşanan gelişmelerden etkilener ek ayaklanmalarda varlık göstermişlerdir. Tımarlarının merkezi yönetimce ellerinden alınması bu kesimin ayaklanmalarda yer alma nedenidir. Tımar düzeninin önemini kaybetmesi ile devlet 16. yüzyılın sonlarına doğru iltizam sistemine geçmiştir. İltizam sistemiyle sipahinin nakit olarak topladığı vergilerin bırakılması sipahilerin geçimini zora sokmuş, öte yandan ayaklanmalar sırasında yaşanan enflasyon ve büyük kaçgun sipahi gelirlerini düşürmüştür.¹³⁶ 16. yüzyılda fiyatların artışıyla toplanan vergilerin gerçek değeri

¹³³ İNALCIK.(2009), ,a.g.e.,s.325.

¹³⁴ DEMİRCİ, ASLAN,a.g.m.,s.67.

¹³⁵ A.DVN.MHMS.d. No. 775/131.

¹³⁶ İNALCIK.(2009), a.g.e.,s.323., PAMUK.(2003),a.g.e.,s.147.

düşmüştür, giderek yoksullaşan sipahiler orduya katılmamaya, asker göndermemeye, kimi sipahiler ise tımarları terk etmeye başlamıştır.¹³⁷ Devlet sipahilerin topladığı vergilerin yerine kırsaldan avarız-ı divaniye ve tekalif- i örfiye diye tabir edilen olağan üstü vergiler toplamıştır, bu durum da sipahileri etkilemiş, gelirlerinde önemli azalma olmuştur. Yöneticilerin çiftlik kurma eğilimiyle çiftçiler mülklerini, sipahiler de dirliklerini kaybetmiştir. Ayrıca çiftthane birimlerinin, nüfus baskısı veya ekonomik sorunlar nedeniyle küçülerek parçalanması köylülerin ve kırsal toplumun değişimini gösterir.¹³⁸

2.5.4. Kapıkulu Süvarileri

İnceleme konumuz içerisindeki iç karışıklıkta başrolü oynayanlardan Kapıkulu süvarileri, Şehzade Bayezıd isyanından sonra kendi bayraklarını açarak Sipahi hareketleri denen karışıklığın örgütleyicisi ve uygulayıcısı olmuşlar, Yeniçerilerle yaptıkları mücadeleyi kaybedince Anadolu'ya çekilerek burada ciddi güç haline gelmişlerdir.¹³⁹

2.5.5. Yeniçeri ve Acemi Oğlanlar

Gruplar halinde dolaşarak halktan zorla para, hayvan olarak ihtiyaçlarını karşılayan zorba gruplar Yeniçeri ve Acemi oğlan giysilerine bürünerek düzeni bozmuşlardır. Bu suçlular hakkında soruşturma başlatıldığında bu kişiler Padişaha ait kullar olduklarını söylemişlerdir. Gerçekten bu soygunu yapanlar arasında bu kişiler olduğu gibi suhte grupları da vardır. Kaos ve karmaşanın egemen olduğu dönemlerde kanun dışı uygulamalar artmakta, bunu resmi devlet görevlileri yaptığı gibi kılık değiştirerek resmi görevli adı altında suç işleyen eşkıya gruplarında görülmüştür.

2.6. 16.Yüzyılda Yaşanan İç Karışıklıklar Hakkında Bilgiler ve Yorumlar

Tarihsel açıklamasını ve analizini yaptığımız kargaşada yer alan çeşitli unsurları ayrı ayrı ifade ettiğimiz Celali isyanları o dönemin kaynaklarında nasıl anlatılmış ve bu yöndeki yorumlar nasıl yapılmış bunları ana hatlarıyla inceleyeceğiz.

Naima'ya göre, III. Murad devrinde başlayan İran ve Avusturya savaşları devlet adamlarının yetersizliklerinden dolayı devam etmiş ve askerler sınırda

¹³⁷ İNALCIK.(2014),a.g.e.,s.54.

¹³⁸ GÖKBUNAR, a.g.m., ss.11-14.

¹³⁹ AKDAĞ.(2013), a.g.e., s.19.

konaklamak zorunda kalmışlardır. Anadolu'nun koruma gücünden yoksun kalması sonucunda reaya yağma yapmaya başlamıştır. Anadolu'da yağma devam ederken III. Mehmet 1596'da Eğri Seferini ilan etmiştir. Tımarlı sipahilerin önemli bir kısmı keyfi olarak bulundukları bölgelerde kalmışlar, birçoğu sefer yolundayken dönmüş, bir kısmı da savaştan kaçmışlardır. Haçova Seferinden sonra yapılan yoklama da 30.000 tımarlı sipahinin olmadığı anlaşılmış ve bu sipahilerin Tımar defterlerinden isimleri silinerek bu kişilerin çoğu ağır cezalara çarptırılmıştır. Sefer firarileri kabul edilen tımarlı sipahiler Anadolu'da eşkıyaları etraflarına toplayarak Anadolu'yu talan etmişlerdir.

Amasya tarihi yazarı Hüseyin Hüsamettin'e göre Osmanlı sarayında sayıları giderek artan devşirmeler kadroları doldurmuş, sancakbeyliği, beylerbeyliği ve vezirlik gibi görevlerin Türklerden Devşirmelere geçmesiyle Türkler reaya durumuna düşmüştür.¹⁴⁰ Hüseyin Hüsamettin'in konuyu milliyetçi bir çizgide tartışmasını Tveritinova dönemin ideolojik havasından dolayı tarihsel gerçekliğe aykırı bulmaktadır.¹⁴¹

Peçevi, Naima ve Hammer tarihi incelememizde önemli kaynaklar olarak yer almaktadır. İlerleyen bölümlerde bu konuda onların bakış açısını yansıtan kaynaklara yer verilecektir.

2.7. 16.Yüzyılda Osmanlı Devletinin Ekonomik Durumu

Anadolu, Şehzade Mustafa ile Selim arasındaki çatışma sırasında büyük çaplı bir mücadeleye sahne olmuştur.¹⁴² İşsiz güçsüz binlerce Anadolu köylüsü para karşılığında şehzadelerin yönetimi altına girmiş bulunmakta ve bu kişiler mücadeleyi kazanacak olan şehzadenin yönetimi altında askeri bir görev alarak yükselme hedefindeydi.¹⁴³ Bu dönemde köylü gençler dini zümrenin ayrıcalıklarına ulaşmak için Anadolu medreselerine eğitim almaya gitmekteydi, ancak bu kişilerin İstihdam edilmemesi nedeniyle Anadolu'da soygun, yağma ve cinayet olaylarında ciddi bir artış

¹⁴⁰ AKDAĞ.(2013),a.g.e., ss.21-24.

¹⁴¹ TVERTİNOVA,.a.g.e.,s.21.

¹⁴² İNALCIK.(2009),a.g.e.,s.191.

¹⁴³ Halil İnalcık.(2000),*Osmanlı İmparatorluğunun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*. Halil Berktaş(Çev.), C.I, Eren Yayıncılık, İstanbul, s.58.

gözlendi. Suhte hareketi olarak adlandırılan bu olaylar Anadolu’da sosyo-ekonomik olarak büyük bir bunalım yaratmıştır.¹⁴⁴

İran’la 1578 yılında yapılan savaşlar reaya kökenli binlerce delikanlıyı orduya yazılmaya sevk etmiştir. İran ve Avusturya savaşları İmparatorluğun toplumsal, siyasal ve ekonomik özelliklerine bağlı olarak demografik yapısına da etki etmiştir. 1639’a kadar süren İran savaşları, Osmanlı devletinin düşüşünde önemli etki yaratmıştır.¹⁴⁵

Bu dönemde Osmanlı devleti coğrafi keşiflerin etkisiyle ekonomik olarak olumsuz etkilenmiştir. Gümüş bolluğu nedeniyle Osmanlı devleti ekonomik devalüasyon yaşamıştır.¹⁴⁶ Gümüş paranın taşıdığı Osmanlı mali sistemini tepe taklak etmiştir. Bunun temel nedeni 1580 sonrasında Avrupa’dan Osmanlıya ucuz gümüş transferiydi. Osmanlı piyasası hem Avrupa gümüşü hem de kalb paralar içinde yok oluyordu. 1500 yılında 100 dirhem gümüşten 420 akçe kesilirken, 1580 yılında 450 akçe kesilmiştir. Devlet taşıdığı ile 100 dirhem gümüşten 450 yerine 800 akçe kesmeye başlamıştır. 17.yüzyılın başında bu sayı 1000 hatta 1400 akçe kesildiği de görülmüştür.¹⁴⁷

1590 yılından itibaren Osmanlı devlet hazinesinde büyük açıklar oluşmaya başlamıştır. Bu dönemde olağanüstü avarız vergileri ve gayrimüslimlerden alınan cizye vergisinde büyük ölçüde artış meydana gelmiştir. Avarız 1582 yılında 40 akçe iken 1600 yılında 240 akçeye yükselmiştir.¹⁴⁸ Osmanlı devleti 17. yüzyıla geldiğinde 16.yüzyıldaki ekonomik gücünden büyük kayıplar vermiştir. Ekonomi üzerinde mali bunalımın ve 16. yüzyılın 2.yarısındaki gelişmelerin en önemli etkisi tımar düzeninin bozulması olmuş, sipahinin etkinliği azalmış ve merkez hazinesinin gelir gereksinimleri artınca merkezi devlet duruma el koymanın yollarını aramıştır. Devlet vergi miktarlarını artırarak yeniden düzenlemektense başka bir yola başvurarak olağanüstü durumlarda alınan avarız-ı divaniyye ve tekalif-i örfiyye gibi vergileri sıkça talep etmeye başlamış, bu da reaya üzerindeki baskıları arttırmıştır. Bu durum da reaya

¹⁴⁴ AKDAĞ.(2013), a.g.e., ss.158-159.

¹⁴⁵ İNALCIK.(2000),a.g.e., s. 59.

¹⁴⁶ Halil İnalcık.(2005), “Osmanlı Para ve Ekonomi Tarihine Toplu Bakış”. Doğu Batı Makaleler I, İstanbul, ss.164-196., AKDAĞ. (1946).,a.g.e.,ss.23-37. İNALCIK.(2000), a.g.e., s. 60.

¹⁴⁷ PAMUK.(2003), a.g.e.,ss.142-143

¹⁴⁸ İsmail Hakkı Uzunçarşılı. (1983). *Osmanlı Tarihi*. C.III. Türk Tarih Kurumu, Ankara, s.99., İNALCIK.(2000), a.g.e., s. 60

gibi sipahilerde güç duruma düşmüştür. Sipahiler yoksullaşmaya, savaşta orduya katılmamaya, asker göndermemeye başladılar. Bunlardan gelirleri iyice azalan kimileri tımarlarını terk etmeye başladılar. Uzun dönemde ise dirlik düzeni bozulmuş ya da tımar sistemi gerilemiştir. Bu dönemde tımar sistemi ortaçağa özgü bir karakter kazanmış ve geri dönüşü olmayan bir yola girmiştir.¹⁴⁹ Tımar olarak verilen vergi ve resimler artırılmadığından gelirin değerinin aynı kalmasına rağmen gerçek değerinde büyük kayıplar oluşmuştu. Ekonomideki bu negatif gelişmeler karşısında sipahiler ve tımarlı sipahiler yeni vergiler icat etmiş, bunalmış durumda olan halk ise bu durumdan kurtulmak için Celalilere destek vermiştir.¹⁵⁰

1593 yılından 1606'a kadar devam eden Avusturya savaşlarında ateşli silahlarla donatılmış piyade birliklerinin savaş alanına sürülmesi ve silah teknolojisinin değişmesi yeniçerilerin sayısında büyük artışa neden olmuştur.¹⁵¹ 1527'de 7886 olan sayı 1610 yılında 37.620'e yükselmiştir. Osmanlı Devleti, 16. yüzyıl sonları ile 17. yüzyıl başlarında geleneksel düzeni zorlayan yüksek maliyetli savaşlar yapmıştır. Bu dönemde feodal ilişkiler çözülmeye başlamış ve Osmanlı devletinin kaybettiği savaşlar sonucunda iç problemlerle birlikte askeri, idari ve mali sıkıntıları da beraberinde dayatmıştır. Aralıksız savaşlar ve Celali isyanlarının mali kaynağı vergi gelirleri ve kısa-uzun vadeli borçlanma yöntemiyle çözülmeye çalışılmıştır. 17. yüzyılın Osmanlı dünyası için farkı Osmanlı'nın bu yüzyılda savunma durumuna geçerek yenilgilerle karşılaşması ve bu sorunu finanse etmeye çalışma sorunu yaşamasıdır. Savaş sistemlerinde meydana gelen değişimlerle birlikte merkezde daha büyük ordular bulundurma ihtiyacı doğmuş ve bunun mali faturası da tımar istemine yansımıştır. Askeri ve mali olarak tımar sisteminde aşınmalar oluşmuş, tarımsal artı ürün merkeze kaymış ve baskılar sonucu devlet iltizam-esham uygulamasına yönelmiştir.¹⁵²

İnalcık, klasik askeri örgütlenmedeki değişimlerin siyasi, ekonomik ve sosyal hayat üzerinde derin etki bıraktığını ifade etmiştir. Bu değişimin sonucu olarak eyalet

¹⁴⁹ Şevket Pamuk.(2007),*Osmanlı-Türkiye İktisadi Tarihi 1500-1914*, İletişim Yayınları, İstanbul, s.122.

¹⁵⁰ BARKEY,a.g.e., s.52., AKDAÇ,a.g.e., ss.50-51.

¹⁵¹ Ramazan Gökbnar, Ali Rıza Gökbnar, Alpaslan Uğur. (2010). "17. Yüzyılda Osmanlı Devleti ve Batı Avrupa Devletleri'nde Mali Yapı Üzerine Savaşların Etkisi". *Maliye Dergisi*, S.159,ss. 70-86., PAMUK.(2003). a.g.e., ss.140-141.

¹⁵² Ramazan GÖKBUNAR vd. , a.g.m., ss.72-73,76.

askeri örgütlenmesi ihmal edilmiş, sipahi ordusu ise yol ve kale yapımında kullanılmıştır.¹⁵³

2.8. Tarımsal Ekonomide Kriz ve Reaya

Osmanlı vergi sisteminin temeli tarımsal ekonomiye dayanmaktayken, altın ve gümüşteki azalma, mali bunalımın artması gibi baskılar sonucu köylüler üzerindeki baskıyı iyice artırmıştı. Bunun dışında köylünün içinde bulunduğu zor durum Osmanlı toplum biçiminin bozulmasına sebebiyet vermektedir. Köylülerin toprakları üzerindeki kontrolü kayboldukça bu topraklar üzerinde çiftlik sisteminin temelleri atılmaya başlanmıştır. III. Murad devrinin sonlarına doğru çiftlik sayısında hayli artış meydana gelmişti. Büyük arazi sahiplerinin büyük çoğunluğu köylerde ortaya çıkmaya başlamış, büyük tarlalar satın alınarak çiftliklerini oluşturmaya başlamışlardır. Çiftlik sahipleri genelde kadı, müderris, yeniçeri, sipahi, zaim gibi resmi görevlilerden oluşmaktaydı.¹⁵⁴

Ekonomik kriz, devletin mali konularla doğrudan uğraşmasını zorunlu hale getirmiştir. Bazı tarihçiler Osmanlı Devletindeki bu durumu kriz ya da değişim şeklinde yorumlamışlardır.¹⁵⁵ Hazinesinin bu akışı sağlaması için vergilerin daha sistematik toplanmasını ve birtakım yeni vergilerin ortaya çıkmasını gerektiriyordu. Tımar sistemi gibi dolaylı bir vergilendirme yerine doğrudan bir vergilendirme yapılması sorunu ortaya çıktı ve radikal bir çözüm yoluna gidildi. Vergi toplama işleri kapı kulu mensuplarına verilince taşrada yeni elitlerin vücut bulmasına ortam hazırladı. 16. Yüzyılın sonlarından itibaren bütçe açıklarının rutinleşmesi üzerine iltizam vergi toplanması yerine iç borçlanma istikametinde evrildi, değişen dünya ekonomisinin getirdiği zorunluluklar devletin mali yapısındaki değişimin sonucu olarak sistem değişime uğramıştır.¹⁵⁶ İltizam sisteminde açık artırma yöntemi sayesinde devlet peşin vergi alımıyla mali sıkıntıyı erteliyordu. Bu dönemde devlet, merkeze bağlı ordu ve bürokrasi mensuplarının ulufeleri karşılığında onlara mukataalar vermiştir. Böylece karı kendisinde koruyacak tarzda bir himaye sistemi de meydana getirildi.¹⁵⁷ Çiftlikleri çekici kılan bir diğer neden 16. yüzyıl boyunca tarımsal ürün fiyatlarının diğer fiyatlardan daha hızlı artmasıdır. Böylece tarımsal

¹⁵³ İNALCIK.(2014),a.g.e.,s.53.

¹⁵⁴ AKDAĞ.(2013),a.g.e., s.65.

¹⁵⁵ AÇIKEL,a.g.m., s.634.

¹⁵⁶ EMECEN.(2011), a.g.e.,s.364.

¹⁵⁷ GENÇ,a.g.e.,ss.102-103.

ürünleri artan fiyatlarla tüccarlara satabiliyorlardı. Tüccarlar ise tarımsal malların bir kısmını kentlere gönderirken bir kısmını da Doğu Akdeniz havzasında mal arayan Avrupalı tüccarlara devrediyorlardı. Böylece tarımsal kesimde pazar için üretim veya meta üretimi yaygınlaştı. Yüksek devlet memurları, servet ya da nüfuz sahipleri için de tarımsal kesim cazip bir yatırım alanı halini aldı. Merkezi otorite, çiftliklerin yayılması ve özel miri topraklarda özel kişilerin fiili denetim kurması konusunda seyirci kalmıştır, zira bu durumun bazı nedenleri vardır. Bunlardan en mühimi tımar düzeninin merkezi devlet için askeri ve mali değerini yitirmiş olmasıydı.

Reaya, büyük arazi ağalarının hizmetinde bulunmak yerine leventliği tercih etmesi meydana gelecek Celali isyanlarının ruhsal halini yansıtmaktadır.¹⁵⁸ Akdağ, reayanın bu psikolojik tavrı tarımsal yapının geçirmekte olduğu değişimin feodalizme gitmesini önlediğini ifade etmektedir. Yine Anadolu halkının çocuklarını medreseye göndermesi ve topraksız köylünün levend grupları oluşturması bunun yansımalarıdır. Suhtelerin ve levendlerin zamana yayılarak aşama aşama örgütlenerek soygun ve yağmalara başlaması ve bunun celali isyanlarının kronolojik olarak anlaşılmasında önemli bir veridir. Sosyo-ekonomik yapının bozulması beraberinde nüfus hareketleri ve göç olaylarını getirmiştir. 1550’de köyde, dağda, şehirlerde çıkan olaylarda harami, levend ve suhte bölüklerinin büyük bölümü bekarlar adını verdiğimiz bu sosyolojik sorunsalın yansımasıydı.¹⁵⁹ Bekarlık, büyük şehirlerde ahlaki yozlaşmaya, adi suçların artmasına ve tecavüz olaylarının yaşanmasında başat faktör olmuştur.

Reaya o dönemde sahillerden Avrupa’ya hububat kaçırılması, köylülerin çiftliklerini terk etmesi, çekirge ve fare istilası, deprem ve kuraklık sonucu yaşanan kıtlıklar sebebiyle yoksullaşıyordu. Gelirin devamlı düşüşü, yöneticilerin mali olarak sömürüsü, ağır vergiler yüzünden halk ya göç ediyor ya da eşkıyalara katılıyordu. Hem askeri sistemin düzenlenmesi için yeni ve ağırlaştırılmış vergiler konması hem de yeterli ücret alamayan, savaş sonrası terhis olan sekban ve sancak birliklerinin eşkıyalara katılması toplum yaşantısını olumsuz etkilemiştir. Pek çok köyün terk edilmesine yol açan ayaklanmalarda sekban-sarıca toplulukların rolü büyüktür. Bu dönemde yoksullaşan tımarlı sipahilerde Celaliler’e katılmıştır. Halk ağır vergi yükü, yöneticilerin kanun dışı topladıkları paraların ağırlığı, angarya işlerin halk tarafından yapılması gibi nedenlerden ötürü yağma ve tahribe açık yerleri terk ederek etrafi

¹⁵⁸ PAMUK.(2007), a.g.e., s.127.

¹⁵⁹ AKDAĞ.(2013), a.g.e., ss.69-70.

surlarla çevrili kentlere ya da dağ başlarına göç etmiştir. Bu göç dalgası Anadolu'nun her yerinde ama en çokta Sivas'tan, Kütahya ve Afyon'a kadar geniş Orta Anadolu Bölgesi ve Çukurova'da etkili olmuştur. Halkın göç etmesiyle ekili alanlar kullanılamaz hale gelmiş, zirai ürünler azalmış ve bu durum vergi sistemi üzerinde olumsuz etkilere neden olmuştur.¹⁶⁰

Ekonomik yapının zedelenmesinde fiyat devriminin olumsuz etkisi, tarımsal ürünler arasındaki fiyat oranında görülmüştür. Avrupa'daki fiyat hareketleri ile Osmanlı İmparatorluğundaki tarımsal üretimin, nüfus artışının arkasında kalması sonucu loncaların ürettiği mal fiyatlarının, loncaların aldığı hammaddelerin fiyatlarının gerisinde kalmıştır. Lonca ustalarının karları ve çalışanların ücretleri gerilemiştir.

Huri İslamoğlu, Osmalı'da sistemin ekonomik gelişmeye müsait olduğunu ancak bunun piyasadaki üreticiler tarafından değil, ürüne el koyan ve sistemin meşruiyetini belirleyen siyasi iradenin ekonomik dinamizmi belirlediğini ifade etmektedir. Bu dinamizmin kaynağında devletin vergi üzerindeki denetimi ve vergiye yani artı ürünü tekelinde toplayarak piyasanın hareketliliği ve kontrolü sağlanmış olmasıdır.¹⁶¹ Taner Timur, Osmanlı Devletinin kırsal-köylü toplum olması nedeniyle merkezi yapısını; askeri düzen ile vergi sistemiyle bağdaştırarak fazla ürünü örgütlediğini ve sistemi düzenlediğini belirtir.¹⁶² Timur, Osmanlı Devletinin uzun süre yaşamasının nedenini durgun ekonmiye ve vergi üzerindeki konrole bağlar. İslamoğlu 16. Yüzyılda Osmanlı ekonomisi devletin kotrolcü ve denetimci yapısı nedeniyle dinamik olarak tanımlarken Timur, ise ekonominin durağan olduğu belirterek karşıt bir görüş sunmuştur. Ortak nokta ise devletin kontrolcü olması ve rant üzerindeki tahakkümüdür.

1580 ve 1590'lardan itibaren Venedik ve İngiltere'nin yünlü dokumaları da Osmanlı pazarlarına geldi. Özellikle buğday fiyatlarındaki aşırı artış Osmalı Devletini olumsuz etkilemiştir.¹⁶³ İthal edilen tekstil ürünleri Osmanlı devletinde yüksek gelirli

¹⁶⁰ GÖKBUNAR, a.g.m., ss.14-18.

¹⁶¹ Huri İslamoğlu. (2012), 16. Yüzyıl Anadolu'sunda Köylüler, Ticarileşme ve Devlet Ktidarının Meşrulaştırılması, '*Osmanlı'da Toprak mülkiyeti ve Ticari Tarım*', Çağlar Keyder, Faruk Tabak, Çev. Zeynep Altok (Ed.) Tarih Vakfı Yurt Yayınları, s.75.

¹⁶² Taner Timur. (1996), *Osmanlı Çalışmaları, İlkel Feodalizmden Yarı Sömürge Ekonomisine*, İmge Kitabevi, İstanbul, s.32.

¹⁶³ TİMUR, a.g.e. s.47.

kesimlerin lüks tüketimini karşılamaktaydı ve ithal kumaş, şeker, boya maddeleri lonca üretimini engellemiyordu. Fiyat devrimi ve Akdeniz havzasındaki batı-doğu ticaretinin zanaatlarda en önemli sonucu hammaddelerdeki rekabetten kaynaklanmıştır. Avrupalı tüccarların verdikleri fiyatlarla rekabet edemeyen loncalar, devlete müracaat ederek belirli malların ihracatının yasaklanmasını istediler ama bu durum denetim altına alınamadı, ihracat yasaklarına rağmen kaçakçılık yaygınlaştı. Mali bunalım derinleştikçe üretimi durdurulma durumunda kalınıyordu ve kentlerde işsizlik artıyordu.¹⁶⁴

2.9. Osmanlı Yerel Seçkinleri ve Merkezin Kontrolü

Osmanlı Devletinin gücü ve iktidarı 16. yüzyılda pekişmiştir. Bu halde I. Süleyman'ın son yıllarında başlayan sosyo-ekonomik ve siyasal çalkantılar devlet-taşra ilişkilerini nasıl etkiledi, yerel unsurların güçlenmesini engellemek için Osmanlı devleti ne gibi politikalar uyguladı?

Avrupa'da mücadelelerin temelinde merkezileşmeye karşı elitler imtiyazlarını kaybetmemek için çatışmaya girişmişlerdir. Örneğin Fransa'da elitler köylülerle ittifak kurarak merkezileşmeye karşı saldırıya geçmişler, İngiltere'de ise iç mücadelelerde ve dıştan gelen ticari dayatmalara karşı uzlaşma yolunu tercih etmişlerdir. Her iki örnekte de elitler başlangıçta bağımsız ve özerk olmalarına rağmen ayrıcalıklarını yitirmeye başladıkları anda mücadeleye girişmişlerdir. Avrupa tarihinde merkezileşmeye karşı verilen mücadeleye baktığımızda elitler ile devlet arasında iktidar çatışmasının sebebi budur.¹⁶⁵ Faroghı, Osmanlı Devletinde, derebeyi karşıtı hareketlerin olmadığını; ancak köylülerle resmi görevliler (vergi toplayan) arasında Avrupada'dakine benzer bir çatışma yaşanmadığını, çekişmelerin mevcut olduğunu belirtir.¹⁶⁶

Osmanlı'da ise dirlik sahipleri devlete karşı bir mücadeleye girişmemişler, bağılılıklarını devam ettirmişler, devlete karşı isyan edenler bile devletle uzlaşma yoluna gitmişlerdir. İsyan eden zümrelere ve eşkıya reislerine baktığımızda meşruiyet ve statü kazanmak için devletle pazarlığa girişmişlerdir.¹⁶⁷ Osmanlı elitlerinin merkezle işbirliği halinde olmalarını Barkey şöyle ifade etmektedir:

¹⁶⁴ PAMUK.(2007), a.g.e., ss.126-127.

¹⁶⁵ BARKEY, a.g.e., s.57.

¹⁶⁶ FAROQHI.(2003), a.g.e. s.308.

¹⁶⁷ EMECEN.(2011), a.g.e. s.43.

“Osmanlı elitlerinin devlet tarafından eğitilmiş olmaları ve kaderlerinin devlete bağlı olması, ayrıca devlet çeşitli manevralarla elitlerin özerklik kazanmalarını engellemiş, ekonomik ve siyasi kriz nedeniyle darbe yiyen bu elitler, neredeyse hiçbir zaman geleceklerini devletten ayırmayı başaramadılar. Statü ve geçimleri devlete bağlı olduğu için, yüzlerini devlete dönerek çözüm aradılar. Bu hem merkezdeki hem de taşradaki askeri, bürokratik ve adli elitler içinde geçerliydi. İkinci etken ise devletin, hâkimiyeti pekiştirmenin sosyo-politik ve mali gereklilikleri karşısında örgütlü bir muhalefetin bulunmamasıdır ”.¹⁶⁸

İktidarını pekiştiren her iktidar gibi Osmanlı devleti de taşradaki konumu kuvvetlendirmek ve bağımlılığı artırmak için merkezden taşraya atama yapmıştır. Yapılan atamalar sonucunda düşük kademeli görevliler ihmal edilmiştir. Devlet üst düzey görevlileri denetim altında tuttuğu için düşük kademeli görevliler kaybeden durumuna geçmişlerdir. Bu durum kazanan-kaybeden taraflarının doğmasına sebebiyet verdiği için ittifak kurup muhalefet etmelerini engellemiştir. Ödül dağıtıcısı konumunda devlet bulunduğu için de elitler devletle işbirliği halinde olmaya gayret göstermişlerdir. Osmanlı devleti krizlerle baş etmek için hem kalıcı hem de geçici çözümler üretmiştir. Örneğin isyan eden Deli Hasan ve Canboladoğlu’na beylerbeyliği verilmesi devletin geçici çözümlerine örnek gösterilebilir.

Merkezileşme ve bürokratikleşme dönemsel olarak farklılaşma gösterdi. Tımar sisteminin bozulmasıyla ve enflasyonunun artması sancakbeyinin önemini azaltmıştı. Beylerbeyliği bu dönemde ise eskisinden daha kuvvetli bir hale gelmiştir. Devletin taşradaki asker ihtiyacını beylerbeyliği karşıladığı için sancakbeyleri fonksiyonel olarak önemini yitirmiştir. Sonuç olarak devletin, taşrada merkezileşme ve bürokratikleşmenin aracı olarak kullandığı beylerbeyleri bu gelişmelerden kazançlı çıkmıştır. Kendilerine ait gelirleri, maiyetlerinde oluşan orduları ile güçlü bir sınıfın doğmasını oluşturacak yapının temellerini atmış oluyorlardı.¹⁶⁹

2.10. Karayazıcı İsyanı

16. yüzyıl sonu ve 17. yüzyıl başlarında karmaşık toplumsal olaylarda üç farklı grubun çatışması sonucu Celali isyanları ortaya çıkmıştır.¹⁷⁰ Celali isyanlarının başlangıç noktası olarak 1596 Haçova Savaşı sırasında yapılan yoklamada olmayanların firarı sayılarak tutuklanıp idam edileceği, mallarına el konulacağına dair Cağalazade Sinan Paşanın emri görülür. Firarilerin bir kısmı Anadolu’ya geçerek, Celalilerle birleşerek

¹⁶⁸ BARKEY, a.g.e. s.58.

¹⁶⁹ BARKEY, a.g.e. s.86.

¹⁷⁰ TİMUR, a.g.e. s.48.

kaynaşmış ve onlara liderlik etmişlerdir. Celalilerin ve liderlerinin çoğu bu yüzden devlet görevlileridir.

Artan savaşlar, kaybedilen topraklar, yolsuzluk, yoksulluk, kanunsuzluk, enflasyon askerlerin bir çoğunda şikayetlerin artmasına yol açmıştı. Macaristan’la yapılan savaştan dönen sekbanlar, ancak Celaliler arasında iş bulabilirken her Celali zaferinden sonra geçim derdine düşen daha çok kişi Celalilere katılıyordu.¹⁷¹

Celal’e mensup anlamına gelen ‘Celali’ tabiri XVI. Yüzyıl başlarında isyan eden Bozoklu Celal’le ilgilidir ve bundan sonraki isyanlara da bu isim verilmiştir.¹⁷² 1517 yılında Şeyh Celal etrafına 20.000 kişi toplamıştır. Bütün ayaklanmalarda “Celali” adı kullanılmıştır.¹⁷³

1597 yılında ortaya çıkan Abdülhalim Bey etrafına birçok adam toplayarak ayaklanma başlatmıştır.¹⁷⁴ Türk asıllı olan Karayazıcı’nın bu lakabı Halep paşasına katiplik etmesinden dolayı aldığını Halep’te bulunan Venedik konsolosu aktarmıştır.¹⁷⁵ Karayazıcı adıyla bilinen Abdülhalim Bey, uzun süren Osmanlı-Avusturya savaşları boyunca Anadolu’da etkili olan ve ilk büyük Celâfî isyanını başlatan şahıs olarak bilinir. Yazıcı veya Karayazıcı denilen Abdülhalim Beyin, kimi kaynaklarda Urfa bölgesi Kılıçlı aşiretinden Ali’nin oğlu olduğu, kimi kaynaklarda ise Çorumlu bir Türk’ün oğlu olduğu nakledilmiştir.¹⁷⁶ Genel kanı Karayazıcı Abdulhalim’in Urfalı yönünde olduğu şeklindedir.¹⁷⁷ Karayazıcı’nın sekbanlık ve subaşılık görevlerinde bulunduğu görülmektedir.¹⁷⁸ Karayazıcı Sivas eyaletine bağlı bir sancağın mütesellimi iken burası daha sonra başkasına verilmiş ve bu kişinin

¹⁷¹ ACUN, a.g.m. s.1281.

¹⁷² Kazım Yaşar Koprıman.(1993).Celali İsyanları. *İslam Ansiklopedisi*, C.VII, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, s.252., AKYEL ve ŞİMŞEK, a.g.m., s.136.

¹⁷³ GÖKBUNAR, a.g.m.,s. 9.

¹⁷⁴ ANDREASYAN, a.g.e., s.31.

¹⁷⁵ ACUN, a.g.m.,s.1282.

¹⁷⁶ Meryem Kaçan Erdoğan.(2003). “Karayazıcı İsyanı”, *Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, c.IV, S.2, s.56.

¹⁷⁷ Ahmet Refik. (1932). *Osmanlı Devrinde Zorbalar*, Kanaat Kütüphanesi, s.5, TVERİTİNOVA, a.g.e., s.75, AKDAĞ. (2013),a.g.e., s.353.

¹⁷⁸ UZUNÇARŞILI, a.g.e., s.100., AKDAĞ, a.g.e., s.353., REFİK, a.g.e., s.5 TVERİTİNOVA, a.g.e., s.74., Müçteba İlgürel.(2001). Karayazıcı. *İslam Ansiklopedisi*, C.XXIV, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, s.483., GÖKBUNAR, a.g.m., s.10.

kendisi yerine başka adamını göndermiştir. Karayazıcı ise bu durumu kabul etmeyerek bu kişiyi öldürmüştür.¹⁷⁹

Yaşanan isyanın sebepleri kaynaklarda genel olarak; Devletin ekonomik durumunun kötüleşmesi, Devletin toprak gelirlerinin bir bölümünün mültezimlerce alınması, tımar sisteminde saray bürokratlarının olması, haksızlığa uğradığını düşünen grupların devlete duyduğu tepki, yaşanan ekonomik ve sosyal sıkıntıların yükünün reayaya yüklenmesi, savaşlardan ganimet elde edilememesi şeklinde sıralanabilir.¹⁸⁰

Haçova Meydan muharebesinden kaçan tımarlı sipahilerin dirlikleri ellerinden alınmış ve ele geçirilenlerde öldürölüp malları müsadere edilmişti.¹⁸¹ Dirlikleri kesilenler can korkusuyla Anadolu'ya geçerek, orada müsait olan koşullar çerçevesinde toplanıp örgütlendiler.¹⁸² Bu kişilerin sayısı yaklaşık 30.000 kişi olarak ifade edilir.¹⁸³ Hammer de ise bu sayı 20.000 olarak görölmektedir.¹⁸⁴ Firarilerin büyük kısmı geçimlerini, unvanlarını ve güçlerini yitirmiş, Anadolu'da yönetimden memnun olmayan büyük bir kitle doğmuştu. Karayazıcı unvanıyla şöhet bulmuş olan Abdulhalim'in etrafında toplanmaya başladılar.¹⁸⁵ Asker Avusturya seferinde iken ortamı uygun görerek Urfa'da isyan eden Karayazıcı'nın etrafında başta kapı ağaları, altı bölük zorbaları olmak üzere binlerce sekban bulunmaktaydı. Karayazıcı'nın şahsında birleşen Celâli reislerinin büyük çoğunluğu sipahi idi. Celâli reisleri 1599'larda Urfa civarında Karayazıcı'nın etrafında toplanmaya başladılar. Karayazıcı, Anadolu'ya geçen Haçova firarîlerinin de kendisine katılmasıyla yaklaşık 20.000 kişilik bir kuvvete ulaştı. Karayazıcı'nın yanında yer alan önemli isimler biraderi Deli Hasan, Amasyalı Deli Zülfikar, Malatyalı Karakaş Ahmed, Ankaralı Kalenderoğlu Mehmed, Gavur Murad, Tekeli Mehmed, Tokatlı Ağaçtanpîrî, Sivaslı Kara Said ve Hüseyin oğlu İshak, Adanalı Sevindik, Bağdatlı Uzun Halil, Kalındudak Mahmud,

¹⁷⁹ UZUNÇARŞILI, a.g.e., s.100, AKDAĞ,(2013),a.g.e., s.354, TVERİTİNOVA, a.g.e., s.76., Peçevi İbrahim Efendi. *Peçevi Tarihi II.*, Bekir Sıtkı Baykal (Haz), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara s.254, Çetin Yetkin. (1980). *Türk Halk Hareketleri ve Devrimler*, Milliyet Yayınları, İstanbul, s.184.

¹⁸⁰ AKÇADAĞ,a.g.m.,s.63.

¹⁸¹ UZUNÇARŞILI, a.g.e., s.100, William J. Griswold.(2000), *Anadolu'da Büyük İsyân(1591-1611)*, Ülkün Tansel (Çev), Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, s.21., AKDAĞ, a.g.e., s.352., Ahmet Nezihi Turan.(2006), *Tarih- Selçuklular'dan Bugüne*, Grafiker Yayınları,Ankara,s.305., BARKEY, a.g.e.,s.211.

¹⁸² Naima Mustafa Efendi. (2007). *Tarih-i Naima*. C. II. ,Mehmet İpşirli (Haz.), Türk Tarih Kurumu Yayınları, 3.Dizi-S. 33, Ankara, s.328.

¹⁸³ UZUNÇARŞILI, a.g.e., s.100, AKDAĞ,(2013),a.g.e., s.350.,İLGÜREL,(1993),a.g.m.,s.254.

¹⁸⁴ Joseph Von Hammer Purgstall. *Osmanlı Devleti Tarihi*, Mehmed Ata(Çev), C. VII, Üçdal Neşriyat, İstanbul, s.2226.

¹⁸⁵ TVERİTİNOVA, a.g.e., s.74.

Köprülü Sarı Şaban. Bu Celâlî reislerinin her birinin idaresinde üçer beşer bin eşkıya toplanmıştı. Toplam kuvvetleri ise otuz binden fazlaydı ve bu kuvvetleri Karayazıcı Abdülhalim komuta ediyordu.¹⁸⁶ Rivayete göre etrafa “ Halim Şah muzaffer bada” ibareli fermanlar gönderdiği belirtilmektedir.¹⁸⁷

Karayazıcı, Anadolu’da iyiden iyiye halkın can ve malına zulmeder bir hale gelince üzerine ordu gönderildi, hem Anadolu’da halkın can ve mal güvenliği kalmamış, hem Haçova firarilerinin takibi zorunlu hale gelmiş, hem de Doğu’da Şah Abbas tehdit oluşturmaya başlamıştı.¹⁸⁸ Celali isyanlarını bastırmakla görevli olan Hüseyin Paşa huzursuzluğu gidermek ve isyanı bastırmak amacıyla görevlendirildi; ancak Anadolu’daki egemen güçlerin Bab-ı Ali’yi etkilemesi üzerine Hüseyin Paşa görevden alınarak Deli Zülfikar Ağa ile Amasya kalesinde tutuklanmış, ancak her ikisi de Amasya kalesinden sağ çıkmayı başarmışlardı.¹⁸⁹ Karaman beylerbeyi Hüseyin Paşa güçsüz kalınca çareyi asilerle birleşmekte bulmuştur.¹⁹⁰ Bunlar Urfa’da bulunan Celaliler’e katılmış ve Karayazıcı’ya Hüseyin Paşa kendisinin devlet tarafından onu etkisiz hale getirmek için gönderildiğini, ancak Karayazıcı’yla kaleyi birlikte savunmaları gerektiği için onunla birlikte hareket etmek durumunda kaldığını ifade etmiştir. Selaniki’ye göre ise Hüseyin Paşa rüşvet vererek kendisini görevlendirmiş, Karaman’a vardığında ise etrafına topladığı binlerce sekbanla halktan zorla “salgun” adı altında para aldığı belirir. Akdağ’a göre ise hem Karayazıcı hem de Hüseyin Paşa 1598 yılında suhte isyanlarını bastırmakla görevlidir. Karayazıcı ve Hüseyin Paşa’nın etrafına toplanan sekban grupları halkı soymaya başlamış ve bu durum halkın şikâyetlerine neden olmuştur.¹⁹¹ İsyanın başlamasıyla üzerine gönderilen beylerbeyi etkisiz hale getirilmiş, bunun üzerine de Sinan Paşazade vezir Mehmet Paşa görevlendirilip, isyancıların üzerine gönderilmiştir.¹⁹²

1603 tarihli fermanda Lori beylerbeyi Nazar Paşa’ya, Akşehir, Ladik, Karahisar-ı Sahip civarında karışılık çıkarıp suç işleyen Celalilerin hakkından

¹⁸⁶ KAÇAN ERDOĞAN, a.g.m. s.57.

¹⁸⁷ İLGÜREL.(1993),a.g.m. s.254.

¹⁸⁸ ACUN, a.g.m. s.1282.

¹⁸⁹ YETKİN, a.g.e. s.186.

¹⁹⁰ ACUN, a.g.m. s.1283.

¹⁹¹ AKDAĞ.(2013),a.g.e., s.356.

¹⁹² PEÇEVİ,a.g.e.,s.255., REFİK, a.g.e., s.6., HAMMER, a.g.e., s.2226.,YETKİN,a.g.e., s.186.

gelinmesi, seferdeki ordu için gerekli tedbirlerin alınması için Serdar Sinan Paşa'nın ordusuna katılması emri verilmiştir.¹⁹³

Vezir Mehmet Paşa Konya'ya yaklaştığında burada bulunan Celali Hüseyin Paşa buradan ayrılarak Karayazıcı'ya katılmak için Maraş'a doğru hareket etmiştir. Mehmet Paşa'nın Maraş'a varması üzerine Karayazıcı ile Hüseyin Paşa Urfa kalesini işgal etmiştir. Kalede bulunanlar, saldırıya dayanamayarak kaleyi 1599 yılında teslim etmiştir.¹⁹⁴ 1600 yılında Sinan Paşazade Mehmet Paşa, Hüseyin Paşanın teslimi karşılığında Karayazıcı'ya Antep beyliğini vermiştir. Bu pazarlığın yapılmasının sebebini Karayazıcı;

“Ben eski şahlar neslindenim. Rüyamda Hazreti Peygamberi gördüm. Doğru ve Adaletli ol, devlet senindir diye beşaret verdi.”¹⁹⁵ şeklinde tanımlamıştır.

Celaliler ile yaptığı mücadelede fazla başarılı olamayan Mehmet Paşa, Celalileri oldukça yıpratmıştır. Mehmet Paşa daha fazla mücadele yerine isyancılarla pazarlık yolunu seçmiştir. Öte yandan Hüseyin Paşa da affa uğrayacağını düşünmüştür, Karayazıcı ise avantaj elde ettiğini düşünerek bu pazarlığa girmiştir.¹⁹⁶ Hobsbawn, devlet etkisinin tesis edilemediği ve devletin yaygınlık sağlayamadığı bölgelerde güçlü gruplarla uzlaşma yolunu tercih ettiğini ifade eder.¹⁹⁷

Karayazıcı kendine solaklar, yeniçeriler, çavuşlardan oluşan bir birlik ve saray benzeri bir yapılanma kurup her tarafa tuğra ve ahkâmlarını gönderip emirler yaymıştır. Karayazıcı'nın bu hareketi bir devlet düzeni oluşturma tehlikesi yarattığı için endişeye yol açmış, ayrıca eski Habeş beylerbeyini kendisine yardımcı yapması bu endişeyi daha da büyötmüştür. Yetkin'e göre Karayazıcı'nın amacı kendi kişiliğinde ve bulunduğu kitle üzerinde Osmanlı devletinden bağımsız bir devlet kurmaktır.¹⁹⁸ Teritinova'ya göre Karayazıcı'nın hükümler, fermanlar vermesi ve imamlar tayin etmesi devlet sultanı gibi yürütme erkini kullandığını gösterdiğini ifade eder.¹⁹⁹ Barkey ise Karayazıcı'nın faaliyetlerini mağrur bir asinin söylemleri ve eyleme dönüşmemiş sözlerden ibaret görür.²⁰⁰

¹⁹³ A.E. SMMD.III.No:1/15.

¹⁹⁴ AKDAĞ.(2013),a.g.e., ss.359-360.,HAMMER, a.g.e., s.2226.,TVERİTİNOVA, a.g.e.,s.90.

¹⁹⁵ TVERİTİNOVA ,a.g.e., s.91.

¹⁹⁶ ACUN,a.g.m.,s.1283.

¹⁹⁷ HOBSBAWN, a.g.e., s.44.

¹⁹⁸ YETKİN, a.g.e. s.185.

¹⁹⁹ TVERİTİNOVA, a.g.e. s.101.

²⁰⁰ BARKEY, a.g.e, s.213.

Osmanlı devleti, Karayazıcı'nın oluşturmakta olduğu siyasi tehlikenin farkına vararak Sinan paşazade Mehmet Paşa'yı görevlendirerek tehlikeyi ortadan kaldırma çalışmalarına başlamıştır. Macaristan seferi öncesi Karayazıcı'yı etkisiz hale getirmek için yaptığı bu sefer sonucunda Karayazıcı bulunduğu zor şartları ve kuşatmanın tehlikeli sonuçlar vereceğini düşünerek Sinan Paşazade ile anlaşma yoluna gitmiş ve Hüseyin Paşa'yı kaleden aşağı atarak teslim etmiş olmuştur.²⁰¹ Bazı kaynaklarda Karayazıcı'ya Çorum-Amasya sancağı verildiğinden bahsedilmiştir.²⁰² Bazı kaynaklarda ise Antep sancağının verildiği görülmektedir. Bazı kaynaklarda Sinan Paşazade'nin Karayazıcı'yı ele geçirme imkânı varken çıkar karşılığında onunla uzlaşmaya gitmesi ve Karayazıcı hakkında kimseye kötülüğü dokunmadığını bildirmesi üzerine daha sonra görevden alınmıştır.²⁰³ Yetkin'in iddia ettiği gibi bağımsız bir devlet fikrinden ziyade eşkıya önderlerinin kendi şahsi çıkarları için duruma göre hareket ettikleri görülmektedir. Bağımsız bir devlet kurma fikrinin akılcı bir tarafı olmadığını Karayazıcı'nın sancakbeyliğini kabul etmesi ve yağma hareketlerine devam etmesi olarak gösterebiliriz.

Karayazıcı Abdulhalim Bey Çorum'da bulunduğu süre zarfında kurallara riayet etmemiş ve yanında bulunan adamları halktan zorla para ve mal toplamaya başlamış, halka zulüm etmiştir.²⁰⁴ Bu durum üzerine Bağdat valisi Sokulluzade Hasan Paşa, Karayazıcı meselesini halletmek için görevlendirilmiş ve kuvvetlerini Musul'da toplamıştır, askerlerinin önemli kısmı Kürt aşiret askerleri ve Araplardan oluşmaktaydı. Sokulluzade'ye yardım için gelen Halep valisi İbrahim Paşa kendi başına hareket ederek Kayseri'de Karayazıcı ile giriştiği mücadeleyi kaybetmiştir.²⁰⁵ Karayazıcı bu galibiyet sonrası kendisine yararlılık gösteren kişilere vergi affı getirmiş, etrafındakilere hükümler vermiştir.²⁰⁶ Karayazıcı, Göksun taraflarına geçerken Sokulluzade Hasan Paşa ile karşılaşmış ve ona yenilmiştir. Yaklaşık 20.000 Celali ölmüş, Karayazıcı ise yanındakilerle birlikte Canik dağlarına kaçmıştır. Sokulluzade Karayazıcı'yı Tokat'a kadar takip etmiştir. Karayazıcı, doğal şartlarda 48

²⁰¹ YETKİN, a.g.e, ss.186-187. , REFİK,a.g.e. s.6., PEÇEVİ,a.g.e. s.255.

²⁰² PEÇEVİ, a.g.e. s.255., YETKİN, a.g.e., s.188., UZUNÇARŞILI, a.g.e.,s.101., HAMMER a.g.e., s.2226., REFİK, a.g.e., s.6., ACUN,a.g.m.,s.1283.

²⁰³ AKDAĞ. (2013), a.g.e., ss.360-361., YETKİN, a.g.e. ss.188-190. REFİK, a.g.e.,s.9, ACUN,a.g.m.,s.1283.

²⁰⁴ YETKİN,a.g.e.,s.188., PEÇEVİ, a.g.e.,s.255.,AKDAĞ,(2013), a.g.e., s.361.,ACUN,a.g.m.,s.1283.

²⁰⁵ PEÇEVİ,a.g.e.,s.255., YETKİN,a.g.e,s.189., REFİK,a.g.e,s.10.

²⁰⁶ REFİK, a.g.e., s.10.

yaşında ölmüştür.²⁰⁷ Karayazıcı'nın 1601 yılında Canik dağında ölmesiyle yerine kardeşi Deli Hasan geçmiştir.²⁰⁸ Adamlarından Şahverdi'nin anlatımına göre Karayazıcı'nın cesedi kırk parçaya bölünmüş ve cesedi farklı yerlere gömülmüştür, amaç Osmanlı'nın ölüyü bulup asmasını önlemektir.²⁰⁹ Tveritinova ise Karayazıcı'nın kendi nüfuzunu artırmak ve şahsi menfaatleri için diğer isyancıların çıkarlarına ters hareket ettiği için çıkan bir arbedede Karayazıcı'nın öldürüldüğünü iddia eder.²¹⁰ Karayazıcı Anadolu'da bağımsızlığını kurmak için değil devletin içinde yer alabilmek adına mücadele etmiştir.²¹¹

Karayazıcı öldükten sonra yerine kardeşi Deli Hasan geçmiştir. Tveritinova, İsyancıların uzun tartışma sonunda Deli Hasan konusunda uzlaştığını ifade etmiştir. Tveritinova'nın isyan yerine İhtilaleci kavramını kullanması da konuyu tartışmalı boyuta götürmektedir. Tveritinova, Amasya tarihi yazarı Hüsamettin'inin kendi milliyetçi çizgisinden dolayı olayları Türk olmayan zümrelerin zulmüne karşı Türk halkının ayaklandığını ve olayı milliyetçi ayaklanmalar olarak tasarladığını, Cumhuriyet gibi kavramların kullanılmasını anakronizm olarak ifade etmektedir.²¹² Yetkin ise Tveritinova'nın olayı Feodallerle saray bürokrasisi arasındaki çatışmaya dayandırması ve Hüseyin Hüsamettin'in olayı milliyetçi bir tepki olarak değerlendirmesini tarihsel terminoloji çerçevesinde hatalı bulmaktadır.²¹³ Akdağ ise olayların geniş sekban kitlelerinin yağma hırslarıyla harekete geçmesi ve buna karşı halkın onlara gösterdiği tepkinin sonucu olarak büyüdüğünü, olayların sosyo-ekonomik nedenlerle ortaya çıktığını belirtir.²¹⁴

Deli Hasan'ın emrinde Şahverdi, Yularkapılı ve Tavail gibi Celali önderleri vardı.²¹⁵ Deli Hasan isyan ettiği dönemde sadrazam Yemişçi Hasan Paşa Avusturya sınırında mücadeledeydi.²¹⁶ Deli Hasan, Tokatta bulunan Hasan Paşa üzerine hareket etmiştir. Hasan Paşa'ya yardımcı kuvvetler henüz ulaşmadığı için Hasan Paşa kaleye sığınmıştır. Deli Hasan ise kaleyi kuşatma altına alarak Hasan Paşa'yı abluka altında

²⁰⁷ ACUN,a.g.m.,s.1284.

²⁰⁸ AKDAĞ.(2013),a.g.e., s.362., PEÇEVİ,a.g.e.,s.189., REFİK,a.g.e.,s.11., NAİMA,a.g.e.,s.328.

²⁰⁹ PEÇEVİ,a.g.e.,s.255., KAÇAN ERDOĞAN, a.g.m.,s.62.

²¹⁰ TVERİTİNOVA, a.g.e.,s.102.

²¹¹ ACUN,a.g.m.,s.1284.

²¹² TVERİTİNOVA, a.g.e.,ss.102-103.

²¹³ YETKİN,a.g.e.,s.182.

²¹⁴ AKDAĞ.(2013),a.g.e.,s.363.

²¹⁵ İLGÜREL.(1993),a.g.m.,s.254.

²¹⁶ ACUN,a.g.m.,s.1284.

tutmuştur. Kalenin işgali bir ayı bulmuş ve kale abluka devam etmekteyken bir sabah Türk nişancısı Hasan Paşa'yı kapı önünde otururken öldürmüştür, kale eşkıyaların eline hazinelerle birlikte geçmiştir.²¹⁷ Peçevi'ye göre katledilmesi gereken birinin kaleden kaçıp asilere Hasan Paşa'nın güzergâhını haber vermesi sonucu Hasan Paşa öldürülmüştür.²¹⁸ Akdağ'ın verdiği bilgiye göre ise, Hasan Paşa Tokat kalesine sığındığı zaman Hükümet onu Celali serdarlığı görevinden azletmiştir. Deli Hasan 30.000'i aşan isyancı kuvvetiyle birlikte Ankara'ya doğru harekete geçmiştir. Bu sırada isyancıların bir kısmı da Deli Hasan'ın önderliğindeki kuvvetten ayrılarak Anadolu'nun çeşitli yerlerine giderek yağma yapmaya başlamıştır. Deli Hasan Ankara hududuna varınca Ankara halkı Deli Hasanla anlaşarak ona 80.000 kuruş vererek kentin yağmalanmasına engel olmuşlardır.²¹⁹

1605 yılına ait bir belgede Anadolu eski beylerbeyi olan ve o dönemde Aydın, Saruhan, Manisa sancakları muhassılı olan Mehmed Paşa'ya gönderilen hükümde Karayazıcı'nın adamı olan Karakız namı eşkıyanın halen kendini görevli olarak tanıtarak 400 adamıyla birlikte halkı kışkırttığı yine eşkıyalardan Uzun Evliya ve Şeytanoğlu namındaki Celalilerin halkın malına ve canına kast ettiği, bu kişilerin tutuklanıp gereğinin yapılması emredilmiştir.²²⁰

Kalabalık Celali grupları ve levend taifesinin Kütahya civarlarında görünmesi Batı Anadolu ve Marmara çevresinde büyük etki yaratmıştır. Bursa'da büyük panik yaşatan Celaliler halkın İstanbul'a heyetler göndermesine neden olmuştu. Halkın isteği Celaliler'e karşı medreselilerin silahlandırılmasına izin verilmesiydi. Hükümet Nuh Paşa komutasında bir kuvveti Bursa'ya gönderdi ve ilk defa suhtelerin silahlanmasına resmi izin verdi. Hükümet Ege çevresindeki sancak beylerini de Bursa'nın korunması için kuvvetlerini göndermeleri emrini verdi ancak Egedeki panik, Bursa'dan daha büyüktü.²²¹ Örneğin Amasyanın Gümüş kasabası halkı Celalilerin baskı, cinayet, yağma hareketlerinden dolayı hareket edemeyecek duruma geldiklerini ve gümüş madenini işleyemediklerini, can güvenliklerinin kalmadığını buna çözüm olarak

²¹⁷ Joseph Von Hammer Purgstall. *Osmanlı Devleti Tarihi*, Mehmed Ata (Çev), C. VIII, Üçdal Neşriyat, İstanbul, s.19. , PEÇEVİ, a.g.e. s.256.

²¹⁸ PEÇEVİ, a.g.e., s.256.

²¹⁹ AKDAĞ.(2013), a.g.e., s.373., YETKİN, a.g.e., s.190.

²²⁰ A.DVN. MHMS.d. No. 75/54.

²²¹ AKDAĞ (2013), a.g.e. s.375.

kalenin masraflarının kendi taraflarından karşılanması hususunu içeren bir dilekçeyi Padişaha göndermişlerdir.²²²

Halkın talep ve istekleri doğrultusunda Hükümet sancakbeyleri ve kuvvetlerinin yerlerinde kalmalarını istedi. Padişahın Anadolu Vilayetinde olan Altı Bölük Halkına gönderdiği bir hükümde Anadolu Vilayetinde olan Altı Bölük Halkına Anadolu Vilayetinde olan eşkıyalık, zulüm ve teatinin önlenmesi için vilayete gönderilen Vezir Nasuh Paşa ve Ali Ahmed Paşa'ya gerekli yardımların yapılması için asayişsizliğin men edilmesini emretmekteydi.²²³

Devlet o dönemde Celalilere karşı devletin yanında yer alan kişilere yardım edilmesine dair hükümler vermiştir. Örneğin Kastamonu kadısı ve beyine gönderilen 1605 tarihli hükümde Pehlivan Mehmed'in Celalilere karşı mücadele ettiği onlara karşı halkın can güvenliğini sağladığı kendisinin Veziriazam tarafından ödüllendirildiği, Celalilere ile yapılacak mücadelelerde kendisi ile birlikte hareket edilmesi gerektiği hükmü yer almaktadır.²²⁴ Celalilerle mücadelede yararlılık gösterenlere 1601 tarihli fermanla Vezir Hacı İbrahim Paşa'ya on bin akçelik tımar tevcih edilmesini, muharebelerde destek veren Rum Beylerbeyisi İlyas Bey'e beş bin akçe rikat verilmesi; sefere katılmayıp destek vermeyen mutasarrıf zulkadriye katibi Ali Bey'e para cezası verilmesi emredilmiştir.²²⁵

Deli Hasan, kethüdası Şahverdi'yi İstanbul'a göndermiş ve devletten mansıp talep etmişti.²²⁶ Deli Hasan, Şahverdi aracılığıyla Padişah'tan affını dilemiş ve talebi kabul görerek Hristiyanlarla mücadele etmesi için Bosna beylerbeyliğine atanmıştır.²²⁷ Bu atamayla 4000 adamını altı bölük halkına katarak Bosna'ya giden Deli Hasan'ın Rumeli'ye kaydırılması ile Anadolu'daki güçlerinin zayıflatılması amaçlanmıştır. Deli Hasan ordusuyla Hristiyanlara karşı Özsek ve Peşte'de mücadele etmiştir. Ordusu ise buraları da yağma hareketlerine devam etmiştir.

Deli Hasan'ın 10.000 kişiye varan ordusunun kıyafetleri oldukça tuhaftı ve çeşitli gruplara mensup insanlardan meydana geliyordu. Bunlar geçtikleri yerlerde cinayet, hırsızlık, yağma gibi alışkanlıklarını sürdürmüşlerdir. Deli Hasan

²²² I.E. DH. No. 5/504

²²³ BOA, Mühimme Defteri, C.LXXV, s.203.

²²⁴ A.DVN. MHMS. d. No. 75/131.

²²⁵ A.E. SMMMMD III. NO. 3/213.

²²⁶ AKDAĞ,(2013), a.g.e. s.375. HAMMER, a.g.e. s.33, BARKEY, a.g.e, s.214.

²²⁷ HAMMER, a.g.e. s.33, İLGÜREL,(1993),a.g.m. s.254.

Venediklilerle ve Papa ile yazışmalar yapmıştır. Hatta Bosna'da iken Resne Kalesini 100.000 altın karşılığında satmak istediği söylenir ve bu yüzden Belgrad'a kaçmıştır.²²⁸ Deli Hasan Temaşver beylerbeyliği görevinde bulunduğu sırada halka kötü muamelede bulunmuş ve halk Deli Hasan'dan şikâyetle bulunmaya başlamıştır. Halk, Deli Hasan'ın giderken üzerine saldırmış ve adamlarını öldürmüştür. Deli Hasan, Belgrad'da bulunan Tiryaki Hasan Paşa'ya sığınmıştır. Divan-ı Hümayun, Deli Hasan'ın bahsi geçen kaleyi Papa'ya sattığı iddiasıyla ve halka yaptığı kötü muameleden ötürü Deli Hasan'ı idama mahkûm etmiştir.²²⁹ Alınan karar gereği 1606 yılında Deli Hasan Bosna'da idam edilmiştir. Böylelikle Eşkıyalarla barışma siyasetinin başarısızlığı anlaşılmıştır.²³⁰ Tveritinova'ya göre Karayazıcı ve Deli Hasan isyanlarının başarısızlığı isyana katılanların toplumsal tabanlarının değişik oluşu ve bunun sonucu olarak uzlaşmalarının sürekli çelişkiler yaratmasından kaynaklanmaktadır.²³¹ Yetkin'e göre ise Osmanlı yöneticilerinin isyan eden önderle anlaşmaları ve onları kendi içine almaları sonucu ayaklanma önce önemini yitirmiş daha sonrada başarısızlıkla sonuçlanmıştır.²³² Akdağ'a göre Tveritinova'nın hatası, materyalist görüşler çerçevesinde Osmanlı Tımar rejimini Avrupa feodalitesiyle eşdeğer tutması ve bunun neticesinde feodal sistemden kapitalist merkeziyetçi sisteme geçilirken görülen krizi klişe fikirler ve formüllerle Osmanlı'da çıkmış bulunan Celali isyanlarına uygulamasıdır. Yine Akdağ, Hüseyin Hüsamettin'in görüşlerini yansıtan 'Amasya Tarihi' adlı kitapta ayaklanmayı Milliyetçi bir ayaklanma olarak değerlendirmesini yanlış bulmaktadır, zira isyanlarda her türlü etnik gruptan insanın bulunması isyanın Milliyetçi olduğu iddiasını çürütmektedir. Akdağ sonuç itibarıyla isyanları oluşturan kişilerin %95'inin levend olması sebebiyle ayaklanmayı köylü hareketi olarak görse de, amacı açısından sosyal bir köylü hareketi olarak nitelendirilmesini yanlış bulmaktadır.²³³ Osmanlı askeri sistemindeki dönüşümün etkisiyle meydana çıkan Celali isyanları hem Osmanlı devletinin kontrolü kaybetmesine hem de askeri etkisi itibarıyla sosyal düzendeki gerilemenin sonucu

²²⁸ ACUN, a.g.m. s.1284.

²²⁹ HAMMER, a.g.e. ss.71-72. AKDAĞ,(2013), a.g.e. s.377. UZUNÇARŞILI, a.g.e. s.102. BARKEY, a.g.e. s.214.

²³⁰ ACUN, a.g.m. s.1284.

²³¹ TVERİTİNOVA, a.g.e. s.111.

²³² YETKİN, a.g.e. s.192.

²³³ AKDAĞ (2013), a.g.e. ss.408 ,411, 414.

olarak ifade edilmiştir.²³⁴ Barkey, Taval Halil ve Deli Hasan'ın Osmanlı devletiyle uzlaşmasını Celalilerin, Osmanlı askeri sistemine doğru toplumsal ve siyasal bir dönüşüm ve merkezileşmenin bir unsuru haline geldiklerini belirtir.²³⁵

2.11.Taval Halil İsyanı

Bir diğer eşkıya Taval Halil'in ortaya çıktığı dönemde Sultan I. Ahmed tahttaydı. Sultan önce pazarlık yolunu denese de ordusunun Taval Halil karşısında yenilmesi üzerine ordusunun başında Celalilere karşı mücadeleye girişmiştir; ancak Bursa'dan ileri gidemeyerek İstanbul'a dönmüştür. Sultan'ın yokluğunda Sofu Sinan Paşa, Taval'e Halep, Anadolu ve Sivas sancaklarını önermiş, Padişah bunu işitince Paşa'yı görevinden azletmiştir. Taval'e Bağdat beylerbeyliği verilirken 12 adamına da çeşitli sancaklar verilmiştir. Padişah böylelikle eşkıyaları sistemin içine çekip onları kendi ordusuna mensup etmeyi planlıyordu. O dönemde bu plan işe yarıyor gibiydi zira celali liderleri artık askeri sınıfa katılıyor ve devlet için İranlılar ve Avusturyalılar ile savaşıyordu.²³⁶

2.12. Kalenderoğlu Mehmet İsyanı

Kalenderoğlu, Ankara'nın Murtazabat kazasına bağlı Yassıvıran köyünde doğmuş, eşkıyalara liderlik yaparken Karayazıcı Abdulhalim ile birlikte affa uğramış ve çeşitli resmi görevlerde bulunmuş bir Celali lideridir.²³⁷ M. Çağatay Uluçay, Kalenderoğlu'nun çavuşluk, kethüdalık ve mütesellemlik yaptığını; Karayazıcı'nın sağ kolu olduğunu, Karayazıcının affa uğraması ile onunda affa uğradığını ancak sefere çağırılmasına rağmen eşkıyalık hareketlerini devam ettirdiği ve suç işlediğini belirtir.²³⁸

1604 yılında isyan ederek yağma hareketlerinde bulunmuştur, Kara Said adlı celali ile Aydın ve Manisa taraflarında yağma faaliyetlerinde bulunmuş üzerine gelen kuvvetleri yenerek ününü arttırmıştır. Ankara'yı ele geçirmek için mücadelede bulunmuş; ancak halkın direnişi ile karşılaşmıştır. Kuyucu Murat Paşa Şark serdarı

²³⁴ Linda T. Darling,(1995), *Revenue-Raising and Legitimacy, Tax Collection and Finance Administration in the Ottoman Empire 1560-1650*, Suratya Faroqli , Halil İnalçık (Ed.), Leiden-New York-Köln,s.11.

²³⁵ BARKEY, a.g.e. s.214.

²³⁶ ACUN, a.g.m. s.1285.

²³⁷ Müçteba İlgürel.(2001),Kalenderoğlu Mehmed. *İslam Ansiklopedisi*, C.XXIV, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, ss.256-257. , UZUNÇARŞILI, a.g.e. s.107. YETKİN, a.g.e. s.195.

²³⁸ ÇAĞATAY.(1944), a.g.e. s.12.

tain edilince Halep seferine gitmeden önce Canboladoğlu ve Kalenderoğlu'nun kuvvetleri arasında kalmamak ve Kalenderoğlu'nu oyalamak için ona Ankara sancağını vermiştir.²³⁹ Kalenderoğlu Ankara sancağına varınca Ankara kadısı Vildanzade Ahmet Efendi, şehrin güvenliğini sağlamak için çeşitli önlemler almıştır.²⁴⁰ Ankara kadısı, çeşitli bahanelerle Kalenderoğlu'nu oyalamış ve Kuyucu Murat Paşanın buraya gelerek isyanı bastırmasını beklemiştir. Ancak Kuyucu Murat Paşanın geleceğini haber ettiği mektup Kalenderoğlu'nun eline geçince, Kalenderoğlu, Ankara'yı kuşattı, lakin başarılı olamamıştır. Buradan Bursa'ya geçerek yağma hareketlerine başlamıştır. Üzerine gelen Osmanlı kuvvetlerini yenilgiye uğratıp Aydın, Saruhan taraflarına geçmiş, buraları yağmalamıştır.²⁴¹ Kalenderoğlu, Manisa'da Osmanlı Kuvvetlerini yenilgiye uğrattınca yerel halk şehrin zarar görmemesi için Kalenderoğluna kırkdört yük akçe oranında para vermişlerdir.²⁴² Bu bölgede Celali reisi olan Ağaçtanpiri adamlarıyla birlikte Kalenderoğlu'na katılmıştır. Kuyucu Murat Paşa, güneydeki ayaklanmaları kontrol altına alınca, Kalenderoğlu üzerine sefere çıkarak 1608 yılında Göksu yöresinde yapılan mücadelede Kalenderoğlu yenmiştir. Kalenderoğlu burada büyük kayıplar verdi, Doğu Anadolu'ya kaçarak İran'a sığındı.²⁴³ Peçevi, Canboladoğlu'nun Kuyucu Murat Paşa'ya yenildikten sonra Kalenderoğlu'nun yanına sığındığını ve Kalenderoğlu'nun isyandan vazgeçmeyeceğini anladığında gizlice buradan kaçtığını belirtir.²⁴⁴ İran'a kaçışının sonrasında Kalenderoğlu'ndan bir daha haber alınamamıştır. Hammer, Kalenderoğlu'nun Şiiliği kabul etmesi ve Şahın hizmetine girmesi karşılığında Şah'ın Kalenderoğlu'nu İran'a kabul ettiğini söyler.²⁴⁵ Kalenderoğlu'nun, Muslu Çavuşa yazdığı mektupta, Osmanlı'yı sözünde durmayan, samimiyetsiz olarak nitelerken, kendilerinin günden güne güçlerinin arttığını, başarısızlığa uğrasalar bile ortaya koydukları mücadelenin destan olmasının kendileri için yeterli olacağını yazmıştır.²⁴⁶ Bu mektup, Hobsbawn'ın erdemli eşkıyalarında bahsettiği eşkıya tipolojisinin ruh halini ve amacının benzerliğini yansıtmaktadır.

²³⁹ UZUNÇARŞILI, a.g.e., s.107. YETKİN, a.g.e. s.195., BARKEY, a.g.e. s.218., GRİSWOLD, a.g.e.s.109.

²⁴⁰ YETKİN, a.g.e., s.196. HAMMER, a.g.e. s.92. ACUN, a.g.e. s.1286. ÇAĞATAY.(1944), a.g.e. s.17.

²⁴¹ HAMMER, a.g.e., s.95.

²⁴² ÇAĞATAY.(1944), a.g.e. s.15.

²⁴³ UZUNÇARŞILI, a.g.e. s.109, YETKİN, a.g.e. s.197. HAMMER, a.g.e. s.99.

²⁴⁴ PEÇEVİ, a.g.e., s.334.

²⁴⁵ HAMMER, a.g.e., s.99. UZUNÇARŞILI, a.g.e. s.110.

²⁴⁶ YETKİN, a.g.e., s.195. ,REFİK,a.g.e. s.14. ÇAĞATAY.(1944), a.g.e. s.18.

Karayazıcı ve Kalenderoğlu gibi tanınmış Celaliler dışında o dönemde Anadolu coğrafyasında etkili olmuş pek çok Celali vardır. Örneğin Dağlardelisi, Deli İlahi, Rum Mehmet²⁴⁷, Tavi Mehmet, Muslu Çavuş ve Kara Sait dönemin diğer önemli Celalilerdir. Bunların dışında Geziroğlu, Divriği ve Kemah yöresinde etkili bir eşkıya lideridir. Kendisinin ünü III. Murat’a kadar ulaşmıştır, yakalanarak İstanbul’a getirilmiş ve yakılarak öldürülmüştür. Aynı şekilde diğer bir celali olan Kürt Mahmut ve Amid bölgesinde ortaya çıkan Çakıroğlu da halka zulüm yapmış, devlet otoritesine karşı gelmişler ve Osmanlı Devletince etkisiz hale getirilmişlerdir.²⁴⁸

Politik ve sosyal herhangi programa sahip olmayan, merkezi yönetim tarafından Anadolu eyaletlerindeki Kapıkulu Yeniçerilerine verilen imtiyazlara kızan Celaliler; askeri, siyasi ve ekonomik kriz yaşamakta olan Osmanlı yönetimine başkaldırarak tepkilerini vermişlerdir. Celalilerin eziyet ettiği köylülerin büyük kısmı köylerini terk ederek tarihte “Büyük Kaçgunluk” olarak bilinen olaya neden olmuşlardır.

Celalilerin büyük bölümü ya Padişah’tan kopmayı amaçlamıyordu ya da sadece kendilerinin ve takipçilerinin geçimini sağlama endişesindeydiler, bazıları ise herhangi komplo planı olduğundan değil artık bölgelerinde güvenliği devletin sağlanmasını istemediklerinden isyan etmişlerdi. Daha az miktarda Celali ise parçalanmalarının farkındaydı ve himayesinde bulunacakları otoriter bir lider arayışındaydılar. Az sayıda Celali lideri ise yerel halka hoşgörülü olmaya çalışıyordu; çünkü kendi şahsi çıkarları için halkın hoşuna gidecek faaliyetlerde bulunarak onların desteğini almaya çalışıyorlardı.²⁴⁹

Sonuç olarak, Osmanlı’daki Tımar sisteminde yaşanan bozulmalar, köylülerin ağır vergiler altında ezilmesi ve topraklarını terk etmeleriyle oluşan levend grupları ve ehl-i örfün hizmetine aldığı sekban kitlelerinin sosyo-ekonomik problemlerin etkisiyle hadiselerin ortaya çıktığı bu bunalımlı dönemde eşkıyalık ve zorbalığa başlaması ve bu isyanların ortaya çıkardığı asi önderlerin kendi şahsi çıkarları yönünde hareket etmeleri sonucunda ayaklanmalar amacından sapmıştır. Olayların çıkmasına sebep olan sosyo-ekonomik nedenler ortadan kaldırılamamış, devlet olayların çözümünde

²⁴⁷ REFİK, a.g.e., ss.13-34.

²⁴⁸ ANDREASYAN, a.g.e., s.35.

²⁴⁹ Abdul-Karim Rafeq.(1983). *The revolt of Ali Pasha Janbulad(1605-1607) in the Contemporary Arabic Sources and Its Significance*, Sekizinci Türk Tarih Kongresi 11-15 Ekim 1976, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, s.1519.

isyanları şiddetle bastırmayı veya asi önderlerle anlaşma yolunu denemiştir. Ancak nihai anlamda çözüme ulaşılammış ve hatta olaylar farklı siyasal ve sosyal sorunların çıkmasına neden olmuştur.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM CANBOLADOĞLU ALİ PAŞA

3.1. Halep ve Suriye'nin 16. Yüzyılda Stratejik ve Ekonomik Önemi

Osmanlı Devleti, 1516 yılında Suriye'yi fethetmiş ve buranın yönetiminde farklı politikalar uygulamıştır. Buradaki zorluk değişik etnik toplulukları denetim altında tutma sorunudur.²⁵⁰ Suriye merkeze uzak olduğu için Osmanlı valileri buradaki dengeyi koruması için bazen aşiret reislerini bazen yeniçerileri ve eşrafi bazense etnik farklılıkları kullanmıştır.²⁵¹ Suriye'deki gayrimüslimleri ise Osmanlı yönetimi serbest bırakmış, bölgede çeşitli köken ve inançtan olan karmaşık insan grupları oluşmuştur.

Osmanlı Devleti, Suriye üzerindeki denetimi sağlayabilmek için burayı üç eyalete bölmüştür. Bunlar, Halep, Trablusşam ve Şam'dı. Buraların denetiminde iç içe geçmiş dört siyasal zümreden yararlanılıyordu. Bunlar başkentten gönderilmiş Osmanlı komutan ve kuvvetleri, kentin ileri gelenleri, yabancı görevliler ve Suriyeli yerel yöneticilerden oluşuyordu.²⁵² Osmanlı Suriye'yi öncelikli olarak Kapıkulları arasından ve Halep'te oturan beylerbeyi vasıtasıyla idare etmekteydi. Tayin edilen beylerbeyi yasal kurallara uymak zorundaydı. Barkey, Kuzey Suriye'de Canboladoğullarının güçlenmesinin nedenini Osmanlı Devletinin Celalilerle uğraşmak zorunda kaldığı için yasal kuralları ve tayin sistemini Canboladoğullarına uygulayamamış ve Canboladoğullarının güçlenmesinin nedenini buna bağlamıştır.²⁵³

Halep, Şam ve Trablusşam'a göre bölgenin güç merkezini oluşturmaktaydı. Kentlerde düzen ve huzuru sağlamak için Kuzey Suriye'deki bazı yerlerde Yeniçeri birlikleri oluşturulmuştur. İran'la savaşların artması üzerine 1590 yılında Halep'teki Yeniçerilerin sayısı artırılmıştır. Halep'teki Şamlı Yeniçerilerin disiplinsiz hareketleri üzerine buraya İstanbul'dan Kapıkulu askerleri gönderilmiştir. Ortaya çıkan sonuç

²⁵⁰ GRİSWOLD, a.g.e., s.47.

²⁵¹ Bruce Masters.(1988). *The Origins of Western Economic Dominance in the Middle East*, New York University Press, New York, London, s.19., GRİSWOLD, a.g.e. s.47.

²⁵² GRİSWOLD, a.g.e. s.47., BARKEY, a.g.e., s.222.

²⁵³ BARKEY, a.g.e., s.222.

vergileri kimin toplayacağı, güvenliği kimin sağlayacağı meselesiydi. Yeniçeriler Şam ve Halep’te ortaya çıkan çatışma ve çıkarlarda taraf tutmaktaydılar. İki kent arasındaki çıkar çatışmaları Yeniçerilerinde eklenmesiyle kentler arası çatışmaya dönüştü. Bu durum kargaşa ve huzursuzluğu artırmakta, şikâyetlere neden olmaktaydı. Yani Suriye’de politikaları oluşturup uygulamaya koymak beylerbeyi ve ona bağlı görevlilere aitti.

Osmanlı Devletinin bölgede yararlandığı bir diğer güç unsuru kentli, seçkin ticaret grubuydu. Kentle ilgili kararların alınmasında bu grubunda rolü büyüktü. Osmanlı Devleti kentlerdeki ticari düzeni ve örgütlenmeyi kontrol etme görevini kadı ve emri altındaki bürokratik görevlilere vermişti. Bölgenin gücü ticaret ve Osmanlı devletinin buradan kazandığı yüksek vergi oranlarından kaynaklanıyordu. Kuzey Suriye’de Halep, ipek ve yün ticareti dolayısıyla ön plana çıkmıştı. Halep’te bölgedeki üçüncü unsur olarak yabancı tüccarlar yer alıyordu. Özellikle Venedikliler buradaki ticaretin taşıyıcısı olarak önemli bir yer tutmaktaydılar. Venedikliler gelirlerinin büyük kısmını dokuma, altın, ipek, yün ticaretinden elde etmekte ve buna karşı Osmanlı Devletine yüksek oranda gümrük vergisi ödemekteydi. Osmanlı-İran savaşları sürmesine rağmen İranlıların temel ihracat ürünü olan ipek, Isfahan üzerinden Halep’e gönderilerek buradan Avrupa’ya yollanmaktaydı.

Osmanlıların düzeni devam ettirmekte kullandığı bir diğer unsur aşiret reisleri ve yerel emirlerdi. Osmanlı Devleti emirler arasındaki rekabetin farkına varmış ve bu rekabeti doğru kullanarak kendi lehine çevirmiştir. Herhangi bir unsurun güçlenmesine izin vermemiş ve bunlar arasında dengenin korunmasında dikkatli bir politika izlemiştir. Bölgedeki Kürt ve Arap aşiretlerine mevkiller vermiş, bunun karşılığında savaşlar için asker ve vergi talep etmiştir. Kendisine itaat edeni memnun etmiş, ayrılıkçı hareket edenleri ise şiddet kullanarak cezalandırmıştır.

Bu dönemde Suriye’de ön plana çıkan Ma’anlar Şuf’ta, Canboladlar Kilis’te, Seyfoğulları Trablusşam’da yönetimi ellerinde tutmaktaydılar. 1592 yılında Osmanlı Devleti, Trablusşam’ın yönetimini Seyfoğluna vermiştir. Halep halkı Seyfoğlu’nun güçlenmesinden endişe ederek Seyfoğlu hakkında “Yusuf, Osmanlı Paşasından bile daha egemen” diye söz edince Osmanlı Devleti İskenderun limanından yararlanma hakkını Haleplilere bırakmıştır. Böylece Seyfoğlu Yusuf’un ekonomik olarak güçlenmesinin önüne geçilmiş oldu. Ancak zaman içerisinde Ma’anoğlu Fahreddin’in güçlenmesi üzerine Osmanlı Devleti bölgede dengeyi sağlamak için Trablusşam

ticaretini tekrar devreye sokarak Seyfoğlu Yusuf'un Ma'anoğlu'na karşı ekonomik dengeyi sağlamasına imkân vermiştir.

3.2. Toskana Dükü'nün Suriye Politikası

1571 yılında Kıbrıs'ı Türklerin fethetmesinden dolayı Katolik Avrupa bu duruma öfkelenmiş, Venedik ve Avrupalı tüccarlar bu durumdan ekonomik ve psikolojik olarak olumsuz etkilenmiştir; ancak Katoliklerin tekrar sevinmesine neden olan İnebahtı savaşı, Braudel'in deyiimiyle, Hristiyan dünyasının yaşadığı gerçek bir aşağılık kompleksini sona erdirdi. İnebahtı savaşı Osmanlı Devletinin eksiklerini ortaya çıkarmış, Avrupalı korsanlar tersanelere ve Osmanlı filolarına saldırıda bulunarak zarar vermiştir. Ancak Osmanlı Devleti durumunu düzeltip eski gücünü ortaya koymuştur ve baskınları önlemiştir.

Akdeniz'de korsanlık faaliyetlerinde bulunan San Stefan şövalyeleri Toskanalı Medici dükasının himayesinde faaliyetlerini sürdürmekteydiler. Dük I.Cosimo'nun, Denizlerdeki koşulları kendi lehine döndürmek için planları vardı. I.Cosimo, korsanlara Osmanlı karşısında destek veriyor ve onları koruyordu. Cosimo 1524 yılında ölünce yerine büyük oğlu Francesco geçti. Francesco 1587 yılında ölünce yerine kardeşi Ferdinand Büyük Düka oldu. San Stefan şövalyeleri çeşitli korsanlık faaliyetleriyle ganimet elde etmekte ve bu ganimetin belli oranını Ferdinand'a vermekteydiler. Ferdinand, Türklerle denizlerde mücadeleye girişmiş ve Türk gemilerine saldırmaya başlamıştır. Ferdinand, Osmanlı ile savaş halinde olan İran şahı Abbas ile mektuplaşmaktaydı. Ferdinand yakın doğuda kurulacak kukla bir devlet hayalini Canboladoğlu Hüseyin Paşa ile hayata geçirmek istiyordu.²⁵⁴

3.3. Kuzey Suriye'de Canboladlar

O dönemde Halep yönetimini üç ana grup olan Osmanlı valileri, Şamlı yeniçeriler ve Canboladlar paylaşıyordu. Dönemin Şamlı yazarı Muhibbi'ye göre Canbolad ailesinin kökeni Halep bölgesindeki Kusayra atanmış Sünni Kürt Kasım Bey'e dayanmaktaydı.²⁵⁵ Griswold, bir söylentiye dayanarak Canbolad'ın I.Süleyman döneminin ilk yıllarında Enderunda yetiştiğini iddia eder. Ancak Aile, Kasım'ın ismiyle değil ondan sonra gelen, yiğitlik ve cesaretiyle bilinen Canbolad'ın ismiyle tanınmıştır. Canbolad asilerle mücadele ederek bölgeyi düzene sokmuş, Bağdat

²⁵⁴ GRISWOLD, a.g.e., ss.50-66.

²⁵⁵ RAFEQ, a.g.m. s.1515., İLGÜREL, a.g.m. s.144.

beylerbeyi İskender paşaya yardım etmekle görevlendirilmiş ve Kıbrıs'ın fethinde de bulunduğu içinde kendisi ve çocuklarına ödül verilmiştir.²⁵⁶ Ayrıca nadiren Arab'ın oğlu anlamına gelen İbn-i Arabi olarak ve Halep eyaletindeki Kürtlerin sancak beyi (Amir İiva el-akrad bi-Halep) olarak tanınmışlardır.²⁵⁷ Canbolad bin Kasım, Halep eyaletindeki Maar'at el-Numan, Kilis ve A'zaz sancaklarına vali olarak atanmıştır. 1572 yılında Kasım ölünce yönetim oğulları Hüseyin ve Habib'e geçmiştir.²⁵⁸ Hüseyin, sipahi olarak başladığı görevine Şam'da devam etmekteydi, babasından Kilis emirliğini devraldı. Kardeşi Habib ise bu duruma karşı çıktı. Hüseyin ve Habib daha sonra anlaşmaya vararak sıra ile Kilisin valiliğini yapmaya başladılar.²⁵⁹ Hüseyin, Osmanlı devletine olan borçlarını ödemediği için Halep'te tutuklanıp, mallarına el konularak satıldı ve hapse atıldı. Hapisten çıkınca, hakkı olan toprakları almak için adamlarını toplayarak Dev Süleyman'dan ocaklığını geri aldı ve Osmanlı Devleti tarafından Kilis valisi olarak tekrar kabul edildi. Griswold, Hüseyin Paşa'yı iyi bir lider, siyaset adamı, cesur, cömert, bilginlere karşı hoşgörülü olarak tanımlamıştır.

Hüseyin Paşa, valiliği tekrar ele geçirdikten sonra kendi özel birlikleri olan Sekbanların masrafları için halktan yüksek vergi toplamaya başladı, halk bu duruma tepki gösterdiyse de Hüseyin Paşa gücüyle bu tepkileri dindirmeyi bildi. Hüseyin Paşa, gücünü Arap, Kürt ve Türkmen aşiretleri ile sekban askerlerinden almaktaydı. Hüseyin Paşa'nın Halep beylerbeyi olmasında engel kişiler Lübnan Emiri Ma'anoğlu Fahreddin, Baalbek'li Musa bin el-Harfuş, Trablusşam'ın güçlü paşası Seyfoğlu Yusuf ile Halep ve Şam'ın Osmanlı Devleti tarafından atanmış beyleri idi. Halep'in olağanüstü zenginliği ve geliri buranın cazibesini daha da artırıyordu. Hüseyin'in bu bölgeyi ele geçirmesi onun gücünü zirveye çıkaracaktı. Bu yüzden Hüseyin Paşa, Osmanlı Devleti üzerindeki olumlu etkisini kaybetmemek için dikkatli davranmış ve Karayazıcı'nın Urfa kuşatması sırasında Osmanlı Devletinin yanında yer almıştır. Griswold, Hüseyin Paşa'nın bu tutumunu olayların olgunlaşmasını ve şartların lehine dönmesini beklemesi olarak yorumlamıştır.²⁶⁰ Habeş valisi Hüseyin Paşa'nın isyanı üzerine Devletin yanında yer almış ancak Canboladoğlu Hüseyin Paşa, seferde olduğu için durumdan yararlanan Rüstem adlı bir asi Canboladoğullarının merkezine saldırmış ve Kilis'te ona vekâlet eden kâhyası Aziz Ağa'yı yenerek bölgenin

²⁵⁶ İLGÜREL, a.g.m., s.144.

²⁵⁷ RAFAQ, a.g.m., s.1516.

²⁵⁸ GRISWOLD a.g.e., s.69.

²⁵⁹ RAFAQ, a.g.m., s.1516., GRISWOLD, a.g.e. s.69.

²⁶⁰ GRISWOLD, a.g.e., ss.70-72.

kontrolünü ele geçirmiştir.²⁶¹ Urfa kuşatmasından dönen Canboladoğlu Hüseyin Paşa, kısa sürede Rüstem'i etkisiz hale getirip burada kontrolü sağlamıştır.

1603-1604 yıllarında Osmanlı Devleti Nasuh Paşa'yı, Halep valiliğine atamıştır, bu sırada Kuzey Suriye'de karmaşık bir ortam vardı. Bir yıl önce Şam Yeniçerileri Halep'e saldırıp buranın halkına katliamda bulunmuştu. Nasuh Paşa, iki kent arasındaki düşmanlığa son vermek için kesin talimat almıştır. Şam askerleri Halep kapılarına dayanarak Nasuh Paşayı ve kenti neredeyse kuşatmışlardı. Asker sayısının yeterli olmadığını anlayan Nasuh Paşa, Kilis emiri Canboladoğlu Hüseyin Paşadan yardım istemiş ve Canboladoğlu Hüseyin Paşa da yeğeni Ali Paşa'yı göndermiştir. Ali Paşa'nın iyi eğitilmiş sekbanları hemen olayı kontrol altına almıştır.²⁶² Nasuh Paşa, Canboladoğullarının asker ve gücünden rahatsız olmuştur. Hüseyin Paşa, Nasuh Paşa'nın kendisi hakkındaki fikirlerini öğrenmiş ve Doğu Serdarı Cağalazade Sinan Paşa'ya saldırıya geçeceğini bildirmiştir. Bu durumu öğrenen Nasuh Paşa Kilis'e doğru saldırıya geçmiştir. Canboladoğlu Hüseyin Paşa, Nasuh Paşa'nın birliklerini yenilgiye uğratmıştır.²⁶³ Nasuh Paşa daha fazla asker toplamak için harekete geçmiş ama Cağalazade Sinan Paşa, Nasuh Paşa'ya görevi bırakmasını ve savaşa son vermesini emretmiştir. Cağalazade, Nasuh'un yerine Canboladoğlu Hüseyin Paşa'yı Halep valiliğine atamıştır.²⁶⁴ Cağalazade Sinan Paşa Hüseyin'in Halep valisi olarak atanmasını sağlaması karşılığında Hüseyin Paşanın devlete 600.000 altından oluşan ödeme yapmasını ve Sinan Paşa'nın Safevilerle yapacağı savaşa 5000 kişilik orduyla yardım etmesi şartlarını koymuştur.²⁶⁵ Nasuh Paşa görevi bırakmayı reddetmiş ve Canboladoğlunun Halep beylerbeyliği görevinin İstanbul tarafından tasdik olunması gerektiğini belirtmiştir. Nasuh Paşa'nın Osmanlı geleneklerine dayanarak aşiret reisliğinden gelme birinin ocaklık sahibi iken beylerbeyi olması devlet geleneğine uygun mudur sorusunu sormuştur.²⁶⁶ İstanbul'dan gelen yanıt Nasuh Paşa'yı doğrulamakta olduğundan Nasuh Paşa, Cağalazade Sinan Paşa'nın emrine karşı çıkarak Canboladoğlu Hüseyin Paşa'ya karşı savaş hazırlığına başlamıştır. Nasuh Paşa:

²⁶¹ RAFAQ, a.g.m., s.1516.

²⁶² GRISWOLD, a.g.e. s.73., RAFAQ, a.g.m. s.1517., MASTERS, a.g.e., s.19.

²⁶³ RAFAQ, a.g.m., s.1517., GRISWOLD, a.g.e., s.75.

²⁶⁴ GRISWOLD, a.g.e., s.75.

²⁶⁵ RAFAQ, a.g.m., s.1517.

²⁶⁶ GRISWOLD, a.g.e. s.76., NAİMA, a.g.e., s.329-330.

“Eğer Halep valiliğine bir kara derili köleyi getirselerdi boyun eğdim; ama Canboladoğlu’na razı olmayacağım.” dediği rivayet edilir.²⁶⁷

Cağalazade Sinan Paşa ise Canboladoğlu Hüseyin Paşa’ya vali olarak göreve başlamasını bildirmiş, bunun üzerine Canboladoğlu büyük bir ordu ile Halep’e gelmiştir. Heilan köyünde Nasuh Paşa’nın önüne geçerek Paşa’yı kent surlarına sığınmak zorunda bırakmıştır. 1604 yılında Nasuh Paşa Canboladoğlu’nun kuşatmasına karşı hazırlıklarına başlamışken, Canboladoğlu’nun ise uzun mücadeleler sonunda kazandığı gücünü, servetini ve saygınlığını korumak amacıyla Cağalazade Sinan Paşa’ya İran seferleri için asker ve para yardımını sürdürmesi gerekiyordu. Kale kuşatması bir ila dört ay kadar sürmüş, Canboladoğlu surları, lağım çukurları kazarak patlatmaya çalışmıştır. Kuşatma sırasında bütün yük halkın omuzlarına binmiş, ticaret ve iş hayatı işlemez hale gelmiş, yiyecek kıtlığı, fiyatların artışı halkın tepki göstermesine sebep olmuştur. Halep kadısı Mahmut Şerif, olayların bitmesi için bir öneride bulunmuş ve Nasuh Paşa, Canboladoğlu’nun onun kişiliğine, mülküne saldırıda bulunulmaması hususunda söz vermesi karşılığında anlaşmış ve kentte hayat normale dönmüş, Canboladoğlu Halep’te görevine başlamıştır.²⁶⁸

Canboladoğlu, Halep’te kontrolü sağlamış ve Osmanlı Devletine vergi ve asker göndererek Osmanlı yönetimi üzerinde iyi bir intiba bırakmıştır.²⁶⁹ 1605 yılında Osmanlı Devleti ile İran arasında çatışmalar başlamadan önce Cağalazade sefer öncesi stratejiler geliştirmeye başlamış ve sefer için 40.000 asker toplamıştır. Celalilerden Karakaş Ahmet Paşa ile anlaşmış ve büyük bir gücü daha orduya dâhil etmiştir. Mevsim kış olduğundan ulaşım zorlaşmakta ve yiyecek sıkıntısı baş göstermekteydi. Askerlerin denetimi ise giderek zorlaşmakta idi. Cağalazade, Şah Abbas ile mektuplaşarak uzlaşma yolu aramış ancak Şah Abbas uzlaşmayı kabul etmemiştir.²⁷⁰ Bunun üzerine Cağalazade Sinan Paşa, Şirvan Beylerbeyi olan Mahmut Paşa’yı ziyaret etmiştir. Yeniçeriler kışlığa çekilmeyi talep etmişler bu talepleri reddedilince askerlerle birlikte isyana kalkışmışlardır. Cağalazade bu olay üzerine askerleriyle Van’a çekilmiş bu esnada birçok zayıat verilmiştir. Şah Abbas ise olanları takip etmiştir. Tebriz’e yönelen İran askerini hazırlıksız yakalamak isteyen Cağalazade Sinan Paşa, arkalarından küçük bir kuvvet yollamıştır. Soğuk kış, erzak ve mühimmat

²⁶⁷ MASTERS, a.g.e., s.20., GRISWOLD, a.g.e., s.76.

²⁶⁸ MASTERS, a.g.e., s.20., GRISWOLD, a.g.e., ss.77-78.

²⁶⁹ GRISWOLD, a.g.e., s.78.

²⁷⁰ GRISWOLD, a.g.e., s.80.

eksikliği ve İran askerlerinin fırsatçılığı Osmanlıların yenilmesine sebep olmuştur. 1605 yılında iki ordu tekrar harekete geçmiş, Şah Abbas'ın askerlerinin saldırısı üzerine Cağalazade Sinan Paşa ve Osmanlı ordusu yenilgiye uğramıştır.²⁷¹ Kasım ayında Osmanlılar İran'ın Urmia bölgesinde Hüseyin Paşa ve askerleri oraya varmadan önce büyük bir yenilgi almıştır. Hüseyin Paşa savaştan kaçan birliklerle karşılaşmış, kaçan gruplar Osmanlı ordusunun savaştan kaçmakta olduğunu bildirmişlerdir, bu sözler üzerine Hüseyin Paşa Van'daki Osmanlı üssüne gitmiştir. Van'daki üstte Osmanlı serdarı Cağalazade Sinan Paşa, Hüseyin Paşa'yı savaştan kaçmakla suçlayarak onu orada öldürmüştür.²⁷² Hammer ve Peçevi, Cağalazade Sinan Paşa'nın, Canboladoğlu Hüseyin Paşa'yı öldürmesini hatalı bulmuş, ayrıca yenilginin gerçek sorumlusunun Cağalazade'nin bizzat kendisi olduğunu belirtmişlerdir.²⁷³ Canboladoğlu Hüseyin Paşa'nın öldürülmesinin ardından yeğeni Canboladoğlu Ali Paşa yönetimi ele geçirmiştir.²⁷⁴

3.4. Canboladoğlu Ali Paşa

Amcası Canboladoğlu Hüseyin Paşa öldürülmeden önce Ali Paşa El-aziz'de sancak beyi olarak görev yapıyordu.²⁷⁵ Canboladoğlu Ali Paşa, 10.000 civarındaki sekbaniyla amcasının öldürülmesi sonrası onun yerine Halep'te yönetimini kurup vergilerini toplamaya başladı. Osmanlı Devleti ise Halep'e Yeniçeri ağası Hüseyin Paşa'yı atamış ve Padişah I. Ahmed'in Canboladoğlu Ali Paşaya gönderdiği Hatt-ı Hümayun'da Ali Paşaya, Halep'i Hüseyin Paşaya teslim etmesini, İstanbul Muhtesibi Sipahi Ahmed'e kapıcıbaşılık tevcihi ve Ali Paşanın da Kızılbaş seferi için hazırlanması ve isyan etmemesini emretmiştir.²⁷⁶ Ancak başkaldıran Adana Paşası Cemşit bir baskınla Hüseyin Paşa'yı öldürmüştür.²⁷⁷ Canboladoğlu Ali bölgenin liderliği için Suriye'nin güneyindeki güç sahipleri ve kuzeyindeki Celalilerle ittifak kurmuştu.²⁷⁸ 1606 yılında Ali Paşa düşmanlarıyla stratejik bir savaşa girişmiştir.

²⁷¹ ANDREASYAN, a.g.e., s.27.

²⁷² MASTERS, a.g.e. s.20., GRISWOLD, a.g.e., ss.84-85. , RAFAQ, a.g.m., s.1517., NAİMA, a.g.e., s.330., YETKİN, a.g.e., ss.198-199., PEÇEVİ, a.g.e., s.268., HAMMER, a.g.e., s.70., ÇAĞATAY. (1944), a.g.e., s.11.

²⁷³ HAMMER, a.g.e., s.70., PEÇEVİ, a.g.e., s. 268.

²⁷⁴ ACUN, a.g.m., s.1287.

²⁷⁵ RAFAQ, a.g.m., s.1523.

²⁷⁶ BOA, Hatt-ı Hümayun, Hat:1446, s.21.

²⁷⁷ GRISWOLD, a.g.e., s.88., RAFAQ, a.g.m. s.1523., HAMMER, a.g.e. s.89.

²⁷⁸ Abdul-Rahim Abu Husayn, (1985), *Provincial Leadership in Syria (1575-1650)*, American University of Beirut, s.1524., GRISWOLD, a.g.e. ss.88-89, BARKEY, a.g.e., s.222., MASTERS, a.g.e., s.20., ACUN, a.g.m., s.1287.

Osmanlı Devleti Canboladoğlu Ali Paşa'nın bu tavırlarına karşı Seyfoğlu Yusuf'a destek vererek onu Ali Paşa karşısında dengeleyici bir kuvvet olarak kullanmaya çalışmıştır. Seyfoğlu Yusuf Paşa, Trablusşam'da gücünü artırarak Osmanlı Devletinin bir memuru gibi hareket etmeye başlamış, Osmanlı Devleti onun bu sadık davranışına karşı ona Şam serdari rütbesi vermiş ve ona yardımcı kuvvet göndermiştir.²⁷⁹ Canboladoğlu Ali Paşa, Ma'anoğlu Fahreddin ile uzlaştıktan sonra 1606 yılında Hama'da Yusuf Paşa'yı yenilgiye uğratmış ve Yusuf Paşa Kıbrıs'a kaçmış, oradan da Şam'a geçmiştir.²⁸⁰ Canboladoğlu Ali Paşa ise Hama'dan sonra Humus'u da ele geçirmiştir. Ali Paşa daha sonra Trablus'u işgal ederek buraya vali olarak Derviş Canbolad'ı atamıştır. Öte yandan Canboladoğlu Ali Paşa, Ma'anoğlu Fahreddin aracılığıyla Seyfoğlu Yusuf'u kendi tarafına çekmek için de çeşitli manevralar yapmıştır. Canboladoğlu Ağustos 1606'da Şam'a hareket etmiş ve burayı işgal etmemesi için çeşitli şartlar koymuştur. Bir takım görevlere taraftarı olan adamları tavsiye etmiş ve Fahreddin Ma'an'a haraç ödenmesini istemiştir.²⁸¹ Diğer yandan Ali Paşa, İstanbul'a vergileri zamanında göndermemekte ve bu gecikmelere çeşitli bahaneler bulmaktaydı, Osmanlı Devleti ise onun bu tutumuna karşı Mehmet Ağa'yı ona göndermiş ve bağışlandığını bildirmiştir.²⁸²

Seyfoğlu Yusuf, Şam'a geri dönmüş ve buradaki askerlerini savaşa hazır hale getirmek için çalışmalara başlamıştır. Canboladoğlu Ali Paşa bu durumu öğrenince Fahreddin'le kuvvetlerini birleştirip Şam'a hareket etmiştir. Ali Paşa Şam'ı ele geçirirse bunun kendisine siyasi olarak zarar vereceğini biliyor, bu yüzden Şam'ı işgal altında tutuyordu. Zira Şam Osmanlı için önemli bir merkezdi. Canboladoğlu Ali Paşa, Şam'ın yağmalanmasını emretmiş, bu emir sonrası Şam ekonomik olarak büyük zarar görmüştür. Seyfoğlu Yusuf ise Şam kadısına 100.000 altın vererek buradan kaçmıştır. Kadı aldığı bu altınlara 25.000 daha ekleyerek Canboladoğlu Ali Paşa'ya kuşatmayı kaldırması için vermiştir.²⁸³ Canboladoğlu Ali Paşa, bu isteği kabul etmiş, diğer taraftan yabancı tüccarların Şam'da ticaret yapmasına izin vermiştir.²⁸⁴ Canboladoğlu ve Fahreddin, Yusuf Paşa'nın peşine düşmüş, Hüsnü'l-ekrad'da saklanmış olan Yusuf Paşa'yı kuşatma altına almışlardır. Seyfoğlu Yusuf anlaşılmak

²⁷⁹ GRISWOLD, a.g.e., s.90., RAFAQ, a.g.m. s.1523.

²⁸⁰ RAFAQ, a.g.m. s.1524., ABU HUSAYN, a.g.e. s.25.

²⁸¹ RAFAQ, a.g.m. s.1524., GRISWOLD, a.g.e. ss.95-96.

²⁸² GRISWOLD, a.g.e. s.92.

²⁸³ RAFAQ, a.g.m. s.1526., ABU HUSAYN, a.g.e. s.27.

²⁸⁴ GRISWOLD, a.g.e. s.93.

istediğini bildirince Ali Paşa bu teklifi kabul etmiştir. Ali Paşa'nın daha önceki talepleri kabul edilerek, birbirlerinin yakınlarıyla siyasi evlilikler kurarak mücadelelerine son vermeye çalışmışlardır. Bu anlaşma sonucunda Canboladoğlu Ali Suriye'de en güçlü kişi konumuna ulaşmıştır. Ali Paşa, yönetimini güneyde Hama, kuzeyde Halep ve Kilis, kuzeybatıda Adana bölgesine kadar genişletmiş, ayrıca bedevi saldırılarını önlemek için Hama'nın batısında askeri garnizon yaptırmıştır. Muhibbi, Ali Paşa'nın yönetiminin Şam'ın en güneyindeki Gazze'de hissedildiğini belirtir.²⁸⁵ Osmanlı devleti, Canboladoğlu Ali Paşanın yönetimindeki bölgede etkisini kaybetmiştir. Biruni, Ali Paşanın bağımsız olduğunu, kendi para bastırdığını, hutbe okuttuğunu ve vergilere el koyarak diğer yöneticilerin kendisine bağlılık bildirmesi gerektiğini belirtir.²⁸⁶ Suriye'deki siyasi ve askeri gücünü tesis ettikten sonra kendisini 'Suriye krallığının prensi ve koruyucusu' olarak tanıtmış ve Toskana dükü ile doğrudan görüşmelere başlamıştır.²⁸⁷

Canboladoğlu, bulunduğu bölgeyi kendi denetimi altına alınca bağımsız hareket etmeye başlamış, askeri ve siyasi olarak farklı bir arayış içine girmiştir. Canboladoğlu'nun, 1606 Mayıs ayında Padişah I. Ahmet'e gönderdiği mektupta bu faaliyetlerini doğrulayan şu ifadeler yer almıştır:

“Canpuladoğlu Ali paşa kullarının kazaya defteridir.Haleb beylerbeyliği bu kullarının üzerinde ibka ve mukarrer buyurulursa evvel baharda ferman olunan sefer-i hümayuna beş bin nefer adam ile teveccüh vel ve azimet etmeğe ta'ahhüd ederim deyü 'arz eder. Şöyle ki, eyalet-i mezbure vezaret ile inayet olunup iltifat-ı padişahiye mukarın buyurulursa on bin asker ile sefere gideyim deyü rica eder.Bundan gayri m'ez sancağa ve bazı tevabi'i olup mez(bur) ri(ayet) ve bazı (adam)larına müteferrikalık ve çavuşluk bölük(başılık) ' inayet olunursa yirmi (ya)rar adam ilesefer-i hümayuna gidup her ne hizmet ferman olursa can ve baş feda (eyley)im deyü (rica?) eder.Babası ve dedesi olduğu üzere türkman-ı haleb nezareti ferman olunursa iki yüz katar deve vereyüm deyü ta'ahhüd eder. İki bin adam ile sefere gitmek üzere sabıka Ayntab beyi Haydar Bey'e Maraş beylerbeyliği.Beşyüz adam ile sefere gitmek üzere Ebu Zeyd Bey'e Hama sancağı. Beşyüz adam ile sefere gitmek üzere “emmüzadesi Mehmet Bey'e mukataatı ile Maarra sancağı.Beşyüz adam ile sefere gitmek üzere Hüseyin Paşaoğlu Ali Bey'e “Üzeyir sancağı”.bin beş yüz adam ile sefere gitmek üzere sabıka Samsak beyi olan Derviş Bey'e Malatya sancağı.Bin adam ile sefere gitmek üzere zü'emadan Kasım Bey'e Kars sancağı(bugün ki Kadirli), Tedmur sancağından ma'zül Cuma bey'e sekiz yüz adamla sefere gitmek üzere Birecik sancağı mezbure Tergiban Rakka ve Kars beylerbeyliklerinden biri verilürse dahi ziyade adamla gider deyü bildirir. Beş yüz adam ile sefere gitmek üzere Birecik'ten ma'zül Ali Bey'e Samsat sancağı. Bin adam ile sefere gitmek üzere Elvendoğlu Arslan Bey'e Tarsus sancağı. Bin beş yüz adamla sefere gitmek üzere Birecik'ten ma'zül Seyhi Bey'e Bozok sancağı.Bin adam ile sefere gitmek üzere Kulu Bey'e Sis sancağı. Beş yüz adam ile sefere gitmek üzere zü'emadan İsa'ya Çemizgezek sancağı.

²⁸⁵ RAFAQ, a.g.m. s.1526.

²⁸⁶ RAFAQ, a.g.m. ss.1526-1527., GRISWOLD, a.g.e.s.97, ACUN,a.g.m. s.1288.

²⁸⁷ MASTERS, a.g.e. s.20., BARK, EY, a.g.e. s.224., ACUN, a.g.m. s.1288.

Yüz yirmi katar deve ve der'uhde olan malı eda eylemek üzere müteferrika Derviş'e Türkman-ı Halep voyvodalığı, zü'emadan altı nefere müteferrikalık, on dört nefere çavuşluk beş yüz ibtidadan bölük rica eder".²⁸⁸

Canboladoğlu Ali Paşa bu mektubuyla 16.000 civarında adamına kendi bölgesine yakın yerlerde stratejik konumlar için mevkiller talep etmiştir. Bunun karşılığında olası bir savaşta doğu sınırına asker göndereceği sözünü vermektedir. Mektuba bakıldığında sıra dışı talepler yer almakta, buna karşılık Canboladoğlu Ali Paşa'nın Eylül 1606'da Halep beylerbeyliğinin Osmanlı tarafından kabulü, Ali Paşa'nın isteklerinin kabulü anlamına gelmiş izlenimini vermektedir. Griswold, Canboladoğlu'nun bu hamlesini yerel bir iktidar oluşturma girişimi olarak niteler.²⁸⁹ Barkey, hem İran ile hem de Avusturya ile yapılan savaşlar nedeniyle Padişah'ın eşkıyaların sabotaj çalışmalarını engellemek, Osmanlı kuvvetlerinin gücünü parçalanmayı önlemek amacıyla bunu politik bir manevra olarak yaptığı görüşündedir. Padişah, muhalif unsurları sisteme dâhil etmek için aracılık tarzı ilişkiler kurarak denetimin bölünmesini engellemiştir. Barkey, Osmanlı patrimonyal sisteminin anlaşmalar yoluyla ayrılıkçı hareketleri merkezle bütünleştirdiğini iddia etmektedir.²⁹⁰ Devlet, Celali liderlerini sisteme dâhil etmek için Karayazıcı'ya Amasya ve Çorum'u, Deli Hasan'a Bosna ve Temeşvar'ı, Kalenderoğlu'na Ankara'yı sancak olarak vermiş ve onları denetim altına almak ya da onlardan yararlanma yoluna gitmiş, koşullar uygun olunca da onları etkisiz hale getirmiştir.²⁹¹

3.5. Canboladoğlu Ali Paşa'nın Bağımsız Devlet Girişimi

Canboladoğlu Ali Paşa, Suriye'de rakiplerini denetim altına alıp istikrarı sağlayınca Anadolu'daki Celaliler arasından müttelik arayışına girmiştir. Celali önderlerinden Kalenderoğlu Mehmet ve Kara Sait ile diyalog kurmuş, bir yandan da politika oluşturarak ordusunu oluşabilecek muhtemel durumlara karşı hazırlamıştır. Öte yandan Ali Paşa, Toskana dükü ile görüşmeler yapmakta, Avrupalılar da çıkarları nedeniyle bölgeye ilgi duymaktaydı.²⁹²

Ali Paşa'nın ordusu yerli sekbanlar ve Osmanlı benzeri Tımarlı sipahiler ve Celalilerden oluşmaktaydı. Ordusunda 162 bölük ve bunların her birinin başında bir çorbacı, toplamda 6700 yaya sekban bulunmakta, bunlara günlük olarak 3-8 akçe

²⁸⁸ BARKEY, a.g.e., s. 196., GRISWOLD, a.g.e., ss.197-198.

²⁸⁹ GRISWOLD, a.g.e., s.94.

²⁹⁰ BARKEY, a.g.e., s. 197.

²⁹¹ BARKEY, a.g.e., s. 219.

²⁹² GRISWOLD, a.g.e. ss.96-98.,BARKEY, a.g.e.,s. 224.

ödenmekte, toplamda ise yılda 12 milyonun üzerinde akçe ödenmekteydi.²⁹³ Yine 8000 süvari, 6 tümene bölünmüş ve bunların hepsinin başında Hartavi Ağa bulunmaktaydı. Örgütlenme tarzları ve komuta sistemi Osmanlı sisteminin benzeriydi. Hammer ise Ali Paşa'nın ordusunda 16.700 piyade ile 18.000 süvari olduğunu belirtmektedir.²⁹⁴

Ali Paşa, kendi düzenini ve sistemini oluşturmaya çalışırken İstanbul'da yeni bir siyaset oluşturmaktaydı. Devlet kararlarında genel olarak gelenekçi ve tutucu politikalar izlenmesinde Divandaki üyelerin etkisi büyüktü.²⁹⁵ Ancak 1606 yılında bu politikadan vazgeçilerek daha gerçekçi politikalar üretilmeye başlanmış ve bunun sonucunda 1606 yılında Habsburglar'la Zıttorok Anlaşması imzalanmıştır. Kuyucu Murat Paşa 1606 yılında sadrazamlığa getirilmiştir. Padişah, kimsenin etkisinde kalmadan onu sadrazam seçtiğini ve ona güvendiğini belirtmiştir.²⁹⁶ Kuyucu Murat Paşa'nın hedefi Canboladoğlu ve Celalileri etkisiz hale getirdikten sonra İran ile mücadeleye girişmektir.²⁹⁷ Kuyucu Murat Paşa, etkili bir idare için en iyi adamlarını İmparatorluğun önemli noktalarına atamıştır.²⁹⁸

Canboladoğlu Ali Paşa, ideallerinin başarıya ulaşması için dışarıdan paraya ve desteğe ihtiyaç duyuyordu. Yabancı diplomatlar, Ali Paşa'nın Şah Abbas'la haberleştiğini ve Şah'ın, Ali Paşa'ya siyasi ilgisi olduğu ve ona hediyeler gönderdiğini belirtmişlerdir. Ancak Osmanlı ve İran kaynaklarında böyle bir bulguya rastlanmamıştır. Ali Paşa'ya dışarıdan beklenen yardımı ve işbirliğini Toskana Dükü I. Ferdinand teklif etmiştir. I. Ferdinand, 1606 yılının Kasım ayında Hipolito Leoncini'yi, Medicilerin resmi temsilcisi olarak Halep'e yollamıştır. Hediyeler ve anlaşma teklifleriyle Ali Paşa'nın huzuruna çıkmışlardır. Toskana elçisi amaçlarını belirten 30 maddelik tekliflerini Ali Paşa'ya bildirmiştir. Bu teklifte Canboladoğlu hanedanlığını kuvvetlendirmek ve Osmanlı Devletinin yok edilmesi gerektiği ifade edilmekteydi. Ayrıca, bir birliğin oluşturulması gerektiği ve bu birlikte Papa V. Paul, İspanya kralı III. Felipe ve Hristiyan prenslerin yer alacağı bildiriliyordu. Bu birliğin ilk hedefi olan Kudüs'ü alması için savaşın başlatılması gerektiği fakat Avrupa'dan bu amaçla asker, mühimmat veya yapılacak filo yardımından söz edilmemiş, bunun

²⁹³ GRISWOLD, a.g.e. s.98., NAİMA, a.g.e.,s.330.

²⁹⁴ HAMMER, a.g.e. s.90.

²⁹⁵ GRISWOLD, a.g.e. s.99.

²⁹⁶ PEÇEVİ, a.g.e. s.330.

²⁹⁷ GRISWOLD, a.g.e. s.101., HAMMER, a.g.e. s.90.

²⁹⁸ BARKEY, a.g.e. s.224., ACUN, a.g.m. s.1288.

yerine malzeme ve yardımın uygun zamanda geleceği belirtilmiştir. Elçi Leoncini, sözleşme metnine 1000 tüfek namlusu ile 5 top sözü veren bir madde eklemiştir.²⁹⁹ Anlaşma metni Toskana Düküne ekonomik ve siyasi ayrıcalıklar tanımakta, Canboladoğlunu da “Suriye Krallığının prensi ve koruyucusu” olarak tanımlamaktadır.³⁰⁰

Griswold, anlaşmayı Avrupa devletlerinin Osmanlı’yla yaptığı kapitülasyonların bir benzeri ve fakat bu anlaşmayı eşitsizlik temeline dayanan bir anlaşma olarak nitelirmektedir. Griswold, anlaşmanın Canboladoğlu’nu, Toskana Dükünün bir memuru haline getirdiğini ifade etmiştir.

3.6. Canboladoğlu Ali Paşa’nın Mağlubiyeti

Kuyucu Murat Paşa, kurnaz, tutkulu ve Padişah’a sadık biri olarak nitelendirilir.³⁰¹ Kuyucu Murat Paşa, savaş öncesi Kalenderoğlu’yla anlaşarak ona Ankara sancağını vermiştir.³⁰² Murat Paşa, Toroslar üzerindeki boğazların denetimini güvence altına almak amacıyla, Adana vilayetini elinde bulunduran Cemşit ile de anlaşma yolunu aramıştır. Ancak Cemşit, Kuyucu’nun bu talebini yerine getirmemiştir. Osmanlı kuvvetleri Tekir Beli’nde Cemşit’in adamlarını etkisiz hale getirerek buradaki tampon bölgeyi ele geçirmişlerdir. Kuyucu Murat Paşa, daha önceki bölümlerde anlattığımız gibi Kalenderoğlu tehlikesini önlemek amacıyla Kalenderoğlu’na Ankara Beylerbeyliğini vermiştir. Naima, Canboladoğlu’nun 40.000 askeri olduğunu, Rafeq ise müttefikleri Fahreddin ve Yusuf’un gönderdiği askerlerle birlikte bu sayının 40.000’e ulaştığını bildirir.³⁰³ Kuyucu’nun emrinde ise 40.000-60.000 kişi arasında ordu olduğu belirtilmektedir. Nasuh Paşa, Bağdat’ta Tavihahmetoğlu Mehmed’i kuşatma sırasında öldürmüş, böylece Canboladoğlu Ali Paşa’ya doğudan gelebilecek yardımları engellemiştir. Kuyucu Murat Paşa, Adana’dan Halep’e Bakras boğazından gidecek şekilde yol almış; ancak daha sonra Arslan Beli’ne sapmıştır. Canbolad ise üssünü Amik gölü yakınlarına kurmuş, burada 5.000-6.000 silahlı sekbanını, piyadelerini ve kalan kısmını 20.000 süvarinin beklemekte olduğu yere kaydırmıştır.

²⁹⁹ GRISWOLD, a.g.e. ss.102-103.

³⁰⁰ GRISWOLD, a.g.e. s.104., HAMMER, a.g.e. s.90., MASTERS, a.g.e. s.20.

³⁰¹ GRISWOLD, a.g.e. ss.104-105.

³⁰² BARKEY, a.g.e. s. 224., GRISWOLD, a.g.e. s.109.

³⁰³ NAİMA, a.g.e. s. 334., RAFEQ, a.g.m. s.1527.

19 Ekim 1607 tarihinde Maraş'ta çarpışma başlamış ve iki gün sonra ise çatışmanın şiddeti artmıştır. 23 Ekim 1607 tarihinde çatışmalar savaş halini almış, çatışma sırasında Ali Paşa'nın önemli adamlarından olan Cin Ali Bölükbaşı öldürülmüş, bir kısım esir ele geçirilmiş, bunlardan edinilen bilgiye göre Ali Paşa bağımsız bir devlet kurma mücadelesine girişmiştir.³⁰⁴ Savaş esnasında diğer beylerden gelen takviye kuvvetlerle birlikte Kuyucu Murat Paşa'nın asker sayısı 75.000 civarına ulaşmıştır. Canboladoğlu'nun sekbanlarının inatçılığı karşısında Osmanlı ordusu iki kanada ayrılarak savaş meydanını terk ederek Canboladoğlu'nun askerlerine yenilmiş izlenimi vermiştir, ama daha sonra Osmanlı ordusunun iki kanadı sekbanlara ağır bir darbe indirmek için geri dönmüş, sekbanları hezimete uğratmıştır. Canboladoğlu, Kuyucu Murat Paşa ile anlaşma yolunu arasa da bu teklifi kabul görmemiştir.³⁰⁵ Canboladoğlu buradan yandaşlarıyla birlikte Halep'e geçmiştir. Canboladoğlu İran Şah'ına sığınmak istemiş ancak Şah onun bu teklifini kabul etmemiştir.³⁰⁶ Amcası Haydar Bey ve Kethüdası Hüseyin'i İstanbul'a bir mektupla birlikte göndermiştir. Mektupta kendisinin affını ve İstanbul'a gelinceye kadar amcasının Hasbahçe'de alıkonmasını talep etmiştir.³⁰⁷

Kuyucu Murat Paşa, savaştan 16 gün sonra Halep'e girerek burada konaklamıştır. 8 Kasım 1607 tarihinde Halep'te düzeni sağlamış, Canboladoğlu ile işbirliği yapanları cezalandırmıştır.³⁰⁸ Bu esnada Canboladoğlu ise İstanbul'a doğru yola çıkmış, Eskişehir'de Kalenderoğlu, bu durumdan haberdar olunca onu karşılamış ve ona birlikte Padişah'tan af dilerlerse bağışlanacaklarını telkin etmiştir; fakat Canboladoğlu, Kalenderoğlu'nun gerçek niyetinin af değil isyana devam etmek olduğunu anlayınca gece bir fırsatını bulup adamlarıyla birlikte firar etmiştir.³⁰⁹ Canboladoğlu, İstanbul'a giderek durumunu Padişah'a bildirmiş ve affını istemiştir.³¹⁰ Padişah ona isyanının nedenini sorduğunda isyancı olmadığını etrafındakilerin başında bulunmak zorunda kaldığını, Osmanlı ordusunun üzerine geldiğini bağışlanması halinde bunun Padişahın büyüklüğünü göstereceğini ve cezalandırılmasının da Padişahın hakkı olduğunu söylemiştir. Padişah, Canboladoğlu'nu affetmiş ve ona

³⁰⁴ GRISWOLD, a.g.e. ss.110,113.

³⁰⁵ HAMMER, a.g.e. s.93., PEÇEVİ, a.g.e. s.332.

³⁰⁶ GRISWOLD, a.g.e. s.118., MASTERS, a.g.e. s.21.

³⁰⁷ PEÇEVİ, a.g.e. s.333.

³⁰⁸ RAFAQ, a.g.m. s.1528.

³⁰⁹ HAMMER, a.g.e. s.95., PEÇEVİ, a.g.e. s.334, NAİMA, a.g.e. ss. 337-338.

³¹⁰ GRISWOLD, a.g.e. s.122., ANDREASYAN, a.g.e., s.41.

Temeşvar beylerbeyliğini vermiştir. Ancak saraydaki çoğu isim idamından yanaydı.³¹¹ Temeşvar, Osmanlı Devletinin pişman olmuş asi liderlerini sürgün benzeri ataması için uygun bir yerdi; çünkü Müslüman şehirlerinin en son noktasıydı, nüfuz kurabilecekleri bir ortam bulunmuyordu. Canboladoğlu, Temeşvarda iki yıllık görevi boyunca adaletili bir yönetim uygulamıştır. Kuyucu Murat Paşa, Celalileri etkisiz hale getirdikten sonra İstanbul'a dönmüştür. İstanbul'da, Canboladoğlu'na neden görev verildi diyerek, tutuklanması gerektiğini belirten bir buyruğu Padişah'a göndermiştir.³¹² Canboladoğlu Ali Paşa, yaklaşık 1610 yılında Kuyucu Murat Paşa'nın talimatıyla Belgrad'da öldürülmüştür.³¹³ Andreasyan, Canboladoğlu'nun öldürölme nedenini Celaliliğe alışkın tavırlarına devam etmesine ve askerlerinin orada şiddet göstermeleri olarak ifade eder.³¹⁴

Peçevi, Padişahın Canboladoğlu'nun ölümüne üzüldüğünü, Murat Paşa'nın, Padişah üzülmessin diye ona Canboladoğlu'nun şirpençeden öldüğünü söylediğini bildirmiştir.³¹⁵ Hammer, Deli Hasan ve Canboladoğlu'nun kaderlerinin benzer oluşuna, ikisinin de Temeşvar valiliği yaptığına ve Belgrad'da öldüröldüklerine dikkat çeker.³¹⁶

Canboladoğlu Ali Paşanın diğeri Celalilerden farkı bölgesinde bağımsız bir devlet kurma girişimi olmuş; isyan jeopolitik, ekonomik ve etnik yapısı itibariyle ayrılıkçı hareketlere uygun olan Kuzey Suriye'de ortaya çıktığından Osmanlı Devleti bu isyana ayrı bir önem vermiş, zaman içerisinde koşulların olgunlaşmasıyla da bölgeye askeri sefer düzenlemiş ve isyanı bastırmıştır. Ali Paşa'nın kendi adına para bastırması, hutbe okutması ve kendini Suriye krallığının hamisi olarak ilan etmesi ve kurduğu ordu, Canboladoğlu'nun oluşturduğu yapının tehlikesini gözler önüne sermektedir.³¹⁷

Canboladoğlu Ali Paşa isyanı Halep'in Osmanlı yönetimi altında yaşadığı en önemli kriz olması ve bölge Canboladoğlu tarafından iki yıl boyunca bağımsız bir devlet gibi yönetilmiş olması açısından önemli yer tutmaktadır. Osmanlı merkezi

³¹¹ ACUN, a.g.m.,s.1288.

³¹² PEÇEVİ, a.g.e., s.335.

³¹³ NAİMA, a.g.e. ,s. 340., GRİSWOLD, a.g.e. ss.123-124., ACUN, a.g.m. s.1288.

³¹⁴ ANDREASYAN, a.g.e. s.41.

³¹⁵ PEÇEVİ, a.g.e., s.335.

³¹⁶ HAMMER, a.g.e. , s.96.

³¹⁷ BARKEY, a.g.e. s. 224.

yönetiminin olayları müdahale ederken şartlara göre hareket etmesi içinde bulunduğu zaafiyeti yansıtmaktadır.

3.7. Canboladoğlu Ali Paşa Sonrası Suriye

Bu isyanın ardından bu tür olayların tekrarlanmaması için Kuyucu Murat Paşa geniş çapta önlemler aldı. Canboladoğullarının tüm mallarına el konularak toprakları devlet kontrolüne alındı. Buradaki topraklar dağıtıp gelirleri hazineye aktarıldı. Suriye idaresinde tımar sisteminin etkisi azaldı. Bölge mahalli yöneticilerce yönetilip, vergilerini ödeyerek isyan etmedikleri takdirde kendi hallerine bırakıldılar. Maanoğlu Fahreddin de Toskanalılarla anlaşarak isyana kalkışmış ama Osmanlının oluşturduğu baskı sebebiyle Floransa'ya kaçmıştır. Canboladoğlunun diğer Celalilerden en büyük farkı bölgesinde kalarak ordu kurması, dahası Avrupalı devletlerle ittifaka girerek destek almış olmasıdır.³¹⁸

Canboladoğlu Ali isyanından sonra Halep'in stratejik önemi artmış ve buraya bir daha Osmanlı Devleti yerli vali atamamış, yerel bir gücün ortaya çıkmasına izin vermemek için buraya devşirmeler tayin etmiştir.³¹⁹

19.yüzyıl tarihçisi Şiyag'a göre Canbolad ailesi mensupları 1630 yılında Lübnan dağına göç etmişler, eski müttefikleri Ma'an ailesinin yanında hayatlarına devam etmişlerdir. Dürzi olan yerel halkın dinini kabul etmişler ve Lübnan'da 18.yüzyıldan günümüze kadar önemli rol oynamışlardır.³²⁰

3.8. Celali İsyanları Sonrası Anadolu'daki Durum

Kuyucu Murat Paşa'nın şiddete dayalı politika ve baskıları sonucunda isyanlar etkisini yitirmeye başlamıştır. Bu kargaşa dönemi etkisini kaybetmeye başlayınca düzeni sağlamak ve halkın huzurunu tekrar yerine getirmek için çeşitli tedbirler alınmıştır. Bu bağlamda bir dizi emirler verilmiştir. Örneğin Bursa Kadısına gönderilen bir hükümde yıllardır sefere gitmeyen asker halkının savaşa hazır hale getirilmesi ve bulundukları yerlerin ahalisine zulmetmelerinin önlenmesi için gerekli tedbirlerin alınması emredilmiştir.³²¹ Bu ve benzeri hükümlerle askerler üzerinde devlet otoritesi tesis edilmeye ve askerın halka baskı kurmasının önüne geçilmeye

³¹⁸ ACUN, a.g.m. ss.1288-1289.

³¹⁹ MASTERS, a.g.e. s.22.

³²⁰ RAFAQ, a.g.m. s.1529.

³²¹ BOA, Mühimme Defteri, C.78, s.731.

çalışılmıştır. Yine Kayseri Beylerbeyine gönderilen bir hükümde Bozok'un Saray Karyesinde yol keserek ahaliyi huzursuz eden Feridun ve kardeşi Veli Hidayet'in yakalanarak Dersaadet'e gönderilmesi emri verilmiş ve bölgede düzeni bozan kişilerin yakalanarak gönderilmesi istenmiştir.³²² Akhisar, Gürün ve Tırhala'da meydana gelen olaylarla alakalı kadılara gönderilen hükümde ise Akhisar'da yanına topladığı eşkıyalarla şakilik yapan Hayal oğlu Hüseyin ile yanındakilerin derdest edilerek şer-i şerif üzere cezalandırılmaları emri verilmiştir. Osmanlı devleti eşkıyalık yapan ve düzeni bozacak faaliyetlerde bulunan kişilerin cezalandırılması için gerekli yaptırımların uygulanmasını emrederek devlet otoritesini sağlamaya çalışmıştır.³²³

Resmi görevlilerin halka uyguladığı baskı ve şiddet karşısında, devlet görevlilerinin bunu engellemesi ve gerekli işlemlerin yapılmasını emreden hükümler gönderilmiştir.³²⁴ Bir başka hükümde ise Akka ve Hadika Sancaklarında olan Ebu Rubeş oğluna Sefer-i Hümayunda kullanılacak olan barutun Bağdat vilayetinden gelmesini ve yolda eşkıyanın eline geçmesinin önlenmesini emreden hükümler gönderilmiştir.³²⁵

Taner Timur, Osmanlı devletinde adaletnamelerin amacının padişahların halkçı kişiliğinden yayınlanmadığını aksine kendi varlığını korumaya, köylü cemati üzerinde denetim kurmak, çiftthane sistemini devam ettirmek ve feodal unsurların oluşumunu engellemek amacıyla yapıldığı iddiasında bulunmaktadır.³²⁶

Osmanlı devleti eski düzeni, asayişini sağlamak ve yerine getirmek için denetimlerini artırmış ve gereken çalışmaları yerine getirmek için önlemlerini artırmıştır. I. Ahmet döneminde, Kuyucu Murat Paşa'nın baskı ve şiddete dayanan politikalarıyla Celali İsyanları bastırılmıştır. İsyanlar sırasında ölen kişi sayısı 65.000 civarındadır.³²⁷ Son büyük Celali Canboladoğlunun isyanının bastırılması ile Celali isyanlarının sonlandırıldığını belirtmek için 1609 senesinde Sultan Ahmet Camii'nin inşasına başlanmıştır. Sonrasında yaşanan isyanlar mahalli düzeyde kalsa da içlerinden en bilineni II. Osman'ın yeniçerilerce öldürülmesinin öcünü almak isteyen Abaza

³²² BOA, Mühimme Defteri, C.78, s.850.

³²³ BOA, Mühimme Defteri, C.78, s.896.

³²⁴ BOA, Mühimme Defteri, C.78, s.653.

³²⁵ BOA, Mühimme Defteri, C.78, s.838.

³²⁶ TİMUR, a.g.e., s.54.

³²⁷ YETKİN, a.g.e. s.206.

Mehmet Paşa'nın ayaklanması olmuştur. Celali isyanlarının ikinci dönemi olan 1623-1648 yılları arasında küçük çapta Celali faaliyetleri görülmüştür.³²⁸

Yaşanan Celali isyanları Anadolu halkının kültürel belleğinde derin izler bırakmış ve bu izler halk türkülerinde, destan ve ağıtlarda yerini almıştır. Timur, Kuyucu Murat Paşanın merkezi iktidarı tesis etmek için şiddet, hile, kurnazlık ve makyavelist politika izlediğini, örneğin celali liderlerinden olup kendisine katılmak isteyen Saraçzade'nin sefere 30.000 adamıyla katılacağını bildirmesi üzerine onu etkisiz hale getirerek tehlike oluşturabilecek yapıları yok ettiğini belirtir.³²⁹ Şair Talibi Sadrazam Murad Paşa'nın Canbuladoğlu ve Kalenderoğluna karşı kazandığı zafer hakkında yazdığı aşağıdaki şiirde şu şekildedir;

“Hamdü lillah asaf-ı şah-ı cihan Gazi Murad
Eşkîyay-ı Canbulad'a vardı etti ol cihan
Fetthe muhtaç olmuş idi hak budur mülk-i Haleb
Rah Tevfik ile geldi sedad -ı hacc mesdud idi
Ol gazay-ı ekbere koydu çu Nusret vefkını
Kıldı mansur-u muzaffer hazret-i Rabbü'l-ibad
Bir ziyade hüb tarih oldu el-hak Talibi.”³³⁰

17.yüzyılın ortalarına doğru eşkıya hareketleri devam etmiştir. Derviş Mehmed Paşa, Varavar Ali Paşa, İpşir Mustafa Paşa, Abaza Hasan Paşa gibi Paşaların isyanlarının yanı sıra Deli İlahi ve Rum Mehmed, Kara Haydaroğlu Mehmed ve Katırcıoğlu Mehmed, Gürcü Nebi gibi eşkıya liderlerinin isyanları görülmüştür.³³¹

³²⁸ ACUN, a.g.m. s.1289.

³²⁹ TİMUR, a.g.e. s.56.

³³⁰ M. Çağatay Uluçay, (1958), Üç Eşkîya Türküsü, T.M. XIII, www.journals.istanbul.edu.tr. s.87.

³³¹ Konuyla ilgili ayrıntılı bilgi için Bkz. Efkân Uzun(2008), XVII. Yüzyıl Anadolu İsyanlarının Şehirlere Yayılması; Sosyal ve Ekonomik Hayata Etkisi (1630-1655), Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, ss.64-113.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

CELALİ İSYANLARI VE CANBOLADOĞLU ALİ PAŞA İSYANININ KARŞILAŞTIRILMASI

Celali İsyanları; Osmanlı yönetimini askeri, siyasi, ekonomik ve sosyal yönlerden etkilemiş, devleti kaos ve kargaşalı bir sürece itmiştir. Hadiselerin ortaya çıktığı bu bunalımlı dönemde, Osmanlı Devletinin Tımar sisteminde yaşanan bozulmalar, köylülerin ağır vergiler altında ezilmesi ile topraklarını terk etmeleriyle oluşan levend grupları ve ehl-i örfün hizmetine aldığı sekban kitlelerinin sosyo-ekonomik problemlerin etkisiyle, eşkıyalık ve zorbalığa başlaması, bu isyanların ortaya çıkardığı asi önderlerin kendi şahsi çıkarları yönünde hareket etmeleri neticesinde ayaklanmalar amacından sapmıştır. Olayların çıkmasına sebep olan sosyo-ekonomik nedenler ortadan kaldırılamamış, devlet olayların çözümünde isyanları şiddetle bastırma veya asi önderlerle anlaşma yolunu denemiştir. Ancak problemler evrilerek farklı siyasal ve sosyal sorunların çıkmasına neden olmuştur. Celali isyanlarının önderleri Osmanlı Devletinin içinde bulunduğu şartlarında etkisiyle bölgelerinde farklı oluşum ve yapılanmalara giderek devletle çatışmışlardır. Politik ve sosyal herhangi bir programa sahip olmayan, merkezi yönetim tarafından Anadolu eyaletlerindeki Kapıkulu Yeniçerilerine verilen imtiyazlara kızan Celaliler askeri, siyasi ve ekonomik kriz yaşamakta olan Osmanlı yönetimine başkaldırarak tepkilerini ortaya koymuşlardır. Bu bölümde Celali isyanlarını, bu isyanlardan kimi yönleriyle farklı olan Canboladoğlu Ali Paşa isyanı ile karşılaştırarak isyanların benzerliklerini, farklılıklarını, isyan eden kesimlerin amaçlarını açıklamaya çalışacağız.

Emecen, Karayazıcı'nın Anadolu'da bağımsızlığını kurmak için değil, devletin içinde yer alabilmek adına mücadele ettiğini belirtir. Celali İsyanlarının en yoğun olduğu dönemde dahi Celali liderlerinin hedeflerinin hanedan olmadığını, isyanın idareci kadrolara ve vezirlere karşı yapıldığını belirtir. Ancak Turguteli'nde, Davutoğulları isimli bir isyancı Sekbanların başına geçerek 1596 yılında ayaklanma çıkarmış, ayaklanmaya birçok insan destek vererek Davutoğlu'nun etrafında toplanmıştır. Ancak isyanı taht iddiasına dayandırmasıyla isyanın etkisini kaybettiği

görülür.³³² Kitlelerin isyanı desteklemesi ve katılımı, isyanın ekonomik ve toplumsal sorunlar nedeniyle destek gördüğü; isyanın renk- amaç değiştirmesiyle etkisini yitirdiği görülmüştür. Bozoklu Celal, Şahkulu, Şah Kalender ve Nur Ali Halife isyanlarında Safevi propagandasının Osmanlı Devleti ve hanedanına yönelik isyanlar olduğu, ideolojik- dini temeller barındırması nedeniyle³³³ Canboladoğlu Ali Paşa ve diğer celali önderlerinden farklı özellikler taşıdığı görülür.

Karayazıcının ‘Halim Şah’ adıyla tuğra çektirmesinin, Şahkulu ve Şeyh Bedrettin isyanlarına benzediğini ancak ne halkın ne de diğer zümrelerin kendisine yeterli desteği vermediği görülür.³³⁴ Karayazıcının kendisine solaklar, yeniçeriler, çavuşlardan oluşan bir birlik ve saray benzeri bir yapılanma kurup her tarafa tuğra ve ahkâmlarını göndermesini, Yetkin ve Tveritinova, Karayazıcının bağımsız bir devlet sultanı gibi hareket ettiğinin göstergesi olarak görmüşlerdir.³³⁵

Karayazıcı’nın kardeşi Deli Hasanın Venedikliler ve Papa ile yazışmalar yapması, Bosna’da iken Resne Kalesini 100.000 altın karşılığında satmak istemesi, Osmanlı Devletinin eşkiya liderleri üzerinde kontrolü elinde tutmak için yaptığı pazarlıkların yanlışlığını ortaya koyması açısından önemlidir. Suçlunun ödüllendirilmesi anlamı taşıması nedeniyle diğer isyancıların suç işleme ve isyancı kitlelere katılımını kuvvetlendirme ihtimalini doğurmasına sebep olabilir, ancak Barkey bu tarz pazarlıkların merkezîyetçi yapının korunmasında doğru olduğunu, pratikte işe yaradığını belirtir. Başka bir örnekte ise Padişahın yokluğunda Sinan Paşa, Taval Halil’e Halep, Anadolu ve Sivas sancaklarını önermiş, Padişah bunu öğrenince Paşa’yı görevden azletmiştir. Taval’e Bağdat beylerbeyliği verilirken 12 adamına da çeşitli sancaklar verilmiştir. Celalilere karşı devletin yönetici kadrosunun dahi örgütlü şekilde ve iş birliği içinde olmadığı, kendi aralarında tutarsızlıklar olduğu görülmektedir. Padişah, eşkıyaları sistemle bütünleştirmeyi ve eklemleri planlamış, o dönemde planlar kısmen işe yaramış, Celali liderleri askeri sınıfa katılmış, devlet için İranlılar ve Avusturyalılar ile savaşmışlardır. Celalilerin Osmanlı ordusu içinde disiplin, emir komuta silsilesine ne kadar uyum gösterdikleri ve ordu içerisindeki psikolojik ortamın mevcudiyeti merak konusu olarak kalmaktadır.

³³² AKDAĞ.(2013),a.g.e. ss.321-322.

³³³ OCAK.(2009), a.g.e. s.286.

³³⁴ EMECEN.(2011), a.g.e. s.43.

³³⁵ TVERTİNOVA, a.g.e. s.101., YETKİN, a.g.e. s.185.

Celali liderleri içinde çok azının bağımsız bir devlet kurmaya teşebbüs ettiği, isyancı kitle önderlerinin Osmanlı idaresi içinde görev almak ve Osmanlı idari sistemine dâhil olmak için anlaşma yoluna gittiği³³⁶, ücret karşılığı görev yapan askerlerin ve kitlelerin isyanla var olan durumdan kurtulmaya çalıştıkları anlaşılmaktadır. Faroqhı, Celali liderlerinin vergi muafiyeti ve yeniçerilerin yararlandığı diğer ayrıcalıklardan yararlanma ve Osmanlı idari sisteminde kendilerinin resmi görevlerinin tanınması amacıyla anlaşmaya gittiklerini ifade eder.³³⁷ Bu analizde isyancı kitlelerin önderlerinin anlaşma ve sistemle bir araya gelme tespiti doğru olmakla birlikte isyancı kitlelerin sorunları çözülememiş ve kitleler farklı isyancı gruplara katılarak isyanlarına devam etmişlerdir. Celalilerin bazılarıysa kendi bölgelerinde güvenliğin devlet tarafından sağlamasını istemedikleri için isyan etmişlerdir. Daha az miktarda Celali ise parçalanmalarının farkında olup, yönetimine girererek isyanlarını yanında sürdürebilecekleri güçlü bir önder arayışına girmiştir.

Canboladoğlu Ali Paşanın, Toskana düküyle yaptığı anlaşmayla dük, Osmanlı toprakları üzerinde ekonomik ve siyasi ayrıcalıklar elde ederken Canboladoğlunu da Kuzey Suriye üzerinde diplomatik olarak tanımıştır. Canboladoğlu Ali Paşa, Celalilerden farklı olarak bölgesinde bağımsız bir devlet kurmaya teşebbüs etmiştir. İsyan jeopolitik, ekonomik ve etnik yapısı itibarıyla ayrılıkçı hareketlere uygun olan Kuzey Suriye’de ortaya çıktığından Osmanlı Devleti bu isyana karşı koşulların olgunlaşmasıyla askeri sefer düzenlemiş ve isyanı bastırmıştır. Ali Paşa’nın; kendi adına para bastırması, hutbe okutması ve kendini Suriye krallığının hamisi olarak ilan etmesi ve kurduğu ordu, Canboladoğlu’nun oluşturduğu yapının tehlikesini gözler önüne sermiştir. Canboladoğlu Ali Paşa isyanı Halep’in Osmanlı yönetimi altında yaşadığı en önemli kriz olması ve bölgenin Canboladoğlu tarafından iki yıl boyunca bağımsız bir devlet gibi yönetilmiş olması açısından önemli yer tutmaktadır.

Barkey, Osmanlı patrimonial sisteminin anlaşmalar yoluyla ayrılıkçı hareketleri merkezle bütünleştirdiğini iddia etmektedir. Devlet, Celali liderlerini sisteme dâhil etmek için Karayazıcı’ya Amasya ve Çorum’u, Deli Hasan’a Bosna ve Temeşvar’ı, Kalenderoğlu’na Ankara’yı sancak olarak vermiş ve onları denetim altına almak ya da onlardan yararlanma yoluna gitmiş, koşullar uygun olduğunda da onları etkisiz hale getirmiştir. Örneğin Osmanlı Devleti, Karayazıcı’ya Amasya ve Çorum’u

³³⁶ FAROQHI.(2010), a.g.e. s.267

³³⁷ FAROQHI.(2010), a.g.e. s.67.

ve Kalerdeoğlu'na Ankara'yı sancak olarak vermiş, ancak her iki celali lideri anlaşılmaya uymayarak suç işlemeye devam etmişlerdir. Tveritinova, Karayazıcı ve Deli Hasan isyanlarının başarısızlığı isyana katılanların toplumsal tabanlarının değişik oluşu ve bunun sonucu olarak uzlaşmalarının sürekli çelişkiler yaratmasından kaynaklandığını belirtir.³³⁸ Timur, halktan olmayan liderlerin halkı temsil ettiklerini, ancak şartların değişmesi sonucu merkezle anlaşarak temsil ettikleri kitleleri sattıklarını belirtir.³³⁹ İsyana katılan kitlilerde farklı grupların yer alması değişik amaçların ortaya çıkmasına neden olmuş ve ortak bir amaç oluşmasını engellemiştir. Burada ortak olan tek nokta ise kriz döneminde tarihsel şartların zorlamasıyla bir araya gelmiş kitlelerin vermiş oldukları reksiyondur. Yetkin'e göre ise Osmanlı yöneticilerinin isyan eden önderle anlaşmaları ve onları kendi içine almaları sonucu ayaklanma önce önemini yitirmiş daha sonrada başarısızlıkla sonuçlanmıştır.³⁴⁰ Akdağ'a göre Tveritinova'nın hatası materyalist görüşler çerçevesinde Osmanlı Tımar rejimini Avrupa feodalitesiyle eşdeğer tutması ve bunun neticesinde feodal sistemden kapitalist merkeziyetçi sisteme geçilirken görülen krizi klişe fikirler ve formüllerle Osmanlıda çıkmış bulunan Celali isyanlarına uygulamasıdır, ancak Taner Timur, Mustafa Akdağ'ın sorunun temelini teşkil eden kapı kullarının Anadolu'ya yerleşmeleri ve tımar sisteminin bozulmasıyla Akdağ'ın sorunu sınıfsal bir zemine indirdiğini belirtir.³⁴¹ Yine Akdağ, Hüseyin Hüsamettin'in görüşlerini yansıtan 'Amasya Tarihi' adlı kitapta ayaklanmayı Milliyetçi bir ayaklanma olarak değerlendirmesini yanlış bulmaktadır, zira isyanlarda her türlü etnik gruptan insanın bulunması isyanın Milliyetçi olduğu iddiasını çürütmektedir. Akdağ sonuç itibarıyla isyanları oluşturan kişilerin %95'inin levend olması sebebiyle ayaklanmayı köylü hareketi olarak görse de, amacı açısından sosyal bir köylü hareketi olarak nitelendirilmesini yanlış bulmaktadır.³⁴² Osmanlı askeri sistemindeki dönüşümün etkisiyle meydana çıkan celali isyanları hem Osmanlı devletinin kontrolü kaybetmesine hem de askeri etkisi itibarıyla sosyal düzendeki gerilemenin sonucu olarak ifade etmiştir.³⁴³ Celali isyanları ile artı ürün üzerinde resmi görevlilerin kurduğu vergilendirmeyi tehdit ederek tımar sipahinin kontrolü kaybetmesine ve

³³⁸ TVERİTİNOVA, a.g.e. s.111.

³³⁹ TİMUR, a.g.e. s.56.

³⁴⁰ YETKİN, a.g.e. s.192.

³⁴¹ TİMUR, a.g.e. s.52.

³⁴² AKDAĞ.(2013), a.g.e. ss.408,411,414.

³⁴³ DARLİNG.(1995),a.g.e., s.11.

Anadolu’da bazı yerlerde artı ürün üzerinde yağmacılıkla birikim yaptıkları ve sistemde kargaşa ortaya çıkardıkları görülmüştür.³⁴⁴

Marksist kuram, üretim ilişkileri sonucunda ortaya çıkan sınıf çatışmasının, insanlık tarihine özgü olup, tarihsel hadiselerin meydana gelişinde temel sebep olarak toplumların kendi iradeleriyle tarihlerini yaptıkları, ancak bu tarihsel şartların zorlaması ve dayatmasıyla, geçmişten süregelen koşulların etkisinde oluştuğunu belirtir.³⁴⁵ Celali İsyanlarının ortaya çıkmasında da sosyo-ekonomik, siyasi, dini zorlamaların etkisi görülmüş, ancak nihai tahlilde kitleyi temsil eden isyan önderlerinin, şahsi çıkarları isyanların kaderini belirlemiştir, mevcut durumda sınıf mücadelesi ortaya çıkmamıştır. Değişim isteyen, özne olarak alternatif bir yönetim talebinde bulunan bir sınıf ya da kitle örgütlünmesi de oluşmamıştır. Devlet belirleyici, düzenleyici güç olarak toplumda hakim-egemen düşünceler oluşturarak, kitleler üzerinde hakimiyetini sürdürmeye çalışmış, muhalif-ayrılıkçı hareketleri dizayn etmiştir. Osmanlı Devletinde mutlak hakim güç olan Padişah yetkilerini, nüfuzunu ve ayrıcalıklarını olaylar karşısında pazarlık yöntemiyle kullanmış; Celalilerin toplumsal, siyasi, entelektüel olarak karşıt üst direnç merkezi olmalarını pasifize etmiştir. Osmanlıda seçkin, eğitimli ve entellektüel kesim devlet bürokrasisi içinde yer almış, sistem içerisinde anlam bulmuştur.

Celalileri oluşturan kitlelere baktığımızda köylüler, işsiz gençler ve sipahilerin yer aldığı görülür. Ancak, Safevi propagandasıyla ortaya çıkan isyanlarda ise ideolojik-dini argümanlar ve bunu destekleyen bir sosyolojik kesim ile kitleleri etkileyen propagandacıların ciddi bir tehdit oluşturdukları görülür.

Celali İsyanlarının motivasyon kaynağı ve romantik-kahramansal yönü de ayrıca olayların psikolojik dayanağı açısından itici rol oynamıştır. Tarih felsefesine göre her toplum ya da sosyal grup kendisinin içinde bulunduğu şartlar içerisinde siyasi tepkisini, zihin dünyasında somutlaştırarak tarihe mal olacak şekilde ifade ederek, toplumuna ve insanlığın gelişiminde rol oynayarak katkı sağlar. Örneğin Celali lideri olan Koroğlu’nun, Osmanlı resmi ideolojisinin söylemlerine rağmen Koroğlu’nun halk nezdinde itibar görmesi ve olumlu bir imaj çizmesi halk kitlelerinin onu toplumsal olarak kabul etteğini gösterir.³⁴⁶ Hobsbawn, kahramanların varlığını devam

³⁴⁴ İSLAMOĞLU, a.g.m. s.79.

³⁴⁵ Matt Perry(2010), *Marksizm ve Tarih*, Gül Tuncer (Çev.), İletişim Yayınları, İstanbul, s.84.

³⁴⁶ TİMUR, a.g.e. s.53.

ettirmelerinin sebebini halkın onlara ihtiyaç duyması, onların adaleti temsil etmesi ve kralları büyük bir hırsız olarak görmelerine dayandırır. Yoksulluğun ve baskının bitmeyeceğini bildikleri için kahramanı ilahi adaletin temsilcisi ve daha üstün bir savunucu olarak görürler.³⁴⁷

³⁴⁷ HOBSBAWN, a.g.e. s.46.

SONUÇ

16. yüzyılda Osmanlı devleti ekonomik krizin etkisini değerli madenlerin tükenmeye başlamasıyla hissetmeye başlamış ve devletin para politikasında olumsuz sonuçlar çıkmasına sebebiyet vermiştir. Coğrafi keşifler sonucunda yeni kıtaların bulunması sonucunda Avrupa'da altın ve gümüş oranındaki artış, fiyatların yükselmesine, doğuda ise altın ve gümüşe olanın ihtiyacın artmasına sebep olmuştur. Osmanlı devletinde para sisteminin merkezinde akçe belirleyici rol oynamıştır. Hindistan ve İran'ın, Osmanlı devleti ile yaptıkları ticaret karşılığında değerli madenleri kendi ülkelerine aktarmaları Osmanlı'da gümüş darlığına neden olmuştur. Akçenin hammaddesi olan gümüşün darlığı Osmanlı para sistemini doğrudan etkilemiştir.

Merkantilizm; altın, gümüş gibi değerli madenlerin ülke dışına çıkmasını engelleyen, stoklamayı amaçlayan korumacı bir ekonomik anlayıştır. Osmanlı Devletinde ise ekonomik politikalardan dolayı ithalat vergilerinin düşük, ihracat vergilerinin yüksek olması nedeniyle korumacı bir politika benimsenmediği için değerli madenler ülke dışına çıkmış, ekonomik daralmayla da değerli madenlerde önemli düşüş meydana gelmiştir. Osmanlı Devletinde ekonominin bozulmaya başlaması ve savaşların uzaması nedeniyle devalüasyon ortaya çıkmıştır, bundan dolayı gümüş akçe üzerinde taşış uygulamasına gidilmiş ve yeniçerilerin alım gücü azaldığı için yeniçeriler bu duruma tepki vererek ayaklanmıştır. Öte yandan ekonominin bozulması ile birlikte Çiftçinin vergisini ödeme gücü zayıflamış, faizci sınıf türemiş, tımar ve dirlik sahibi görevlilerse ortaya çıkan durumdan zarar görmeye başlamışlardır. Tımar sipahileri bu olumsuz durum karşısında zararlarını karşılamak için köylü üzerinde baskı kurmuşlar ve vergi tahsil etme yoluna gitmişlerdir. Ayrıca ayan adı verilen yeni zümrelerin ortaya çıkmasıyla sosyal yapıda bozulmalar ve eşitsizlikte beraberinde gelmiştir. Köylü halk ise vergisini ödeyemediği için toprağını terk etmeye başlamış, işsiz levend grupları ortaya çıkmıştır. Bu durum sosyal, idari, ekonomik ve askeri formasyonun çürümesine ve zedelenmesine yol açmıştır. Şartların meydana getirdiği toplumsal bünye, çıkmaya başlayan tehlikenin adeta habercisi

olmuştur. Devlet görevlileri arasındaki çıkar çatışmaları hem halk hem de devlet mensupları arasında hoşnutsuzluk yaratmıştır. Bu dönemde hükümet görevlilerinin yanında toplanmaya başlayan levend grupları topraklarını terk ettiği için zirai üretim azalmış ve vergi gelirlerinde ciddi düşüşler meydana gelmiştir. Sosyal yapının zedelenmesi ve ekonomik gelirlerdeki düşüş paralel sonuçlar doğurmuştur. Kapıkulları bu dönemde askerlik dışındaki işlerle meşgul olmuş; ticaret, zanaat ve çiftçilikte uğraşmışlardır. Tımar sisteminin bozulması Celali isyanların ortaya çıkmasında önemli nedenlerin başında gelmiştir. Böyle bir toplumsal ortamda yaşanan sosyal ve askeri problemlerden dolayı Celali isyanları dönemin büyük sorunu haline almıştır.

Yaşanan ekonomik kriz sonucu daha etkin vergi toplanması için 17.yüzyılın sonlarına doğru, doğrudan para temini anlamına gelen İltizam sistemine geçilmeye başlanmış ve bu durum da taşrada yeni elitler (mültezimler) ortaya çıkmıştır. İltizam sistemi esnek olması nedeniyle vergilerin tahsilini kolaylaştırmakta ve kendi içerisinde alt- üst mültezimleri oluşturmuştur. Osmanlı Devleti bu sistemi vergi toplama ve kısa vadeli borçları ödemede pratik bir yol olarak benimsemiştir. Zamanla devlet bir çok eyaleti yerel güçlü ailelerin kontrolüne vermiş ve Miri, Mukataa iltizamları, Malikane adıyla Anadolu ve Rumeli’de güçlü ailelere bırakmıştır. Bu aileler ise zamanla merkeze karşı siyasi güç elde ederek Ayan adını almışlardır. Ayanlar bölgelerinde hükümetten aldıkları yetkiyle bir takım düzenlemelerde bulunmuş, yetkilerini artırmışlar ve topraklar üzerinde tekeller oluşturmuşlardır. Batı Avrupa ademi merkeziyetçi yapıdan mutlak monarşiye dönüşürken, Osmalı devletinde ise 18. yüzyılda mutlak monarşi yapısından feodaliteyi anımsatan yapıya doğru evrildiği, eyaletlerde güçlü vali ve ailelerin oluştuğu, iktisadi dönüşümde büyük çiftliklerin rol aldığı görülür.

Anadolu’da kargaşa ortamının doğmasında suhte ayaklanmalarının önemli rol aldığını belirtmiştik, suhte ayaklanmalarının yarattığı sosyal, ekonomik ve siyasi kaosun meydana geldiği alanlar Celali isyanlarının da meydana geldiği yerlerdir. Hem suhte isyanları hem de Celali isyanları ağırlık olarak Anadolu coğrafyasında meydana gelmiş ve benzer sosyal problemlerden türemişlerdir. Suhte hareketlerinin ortaya çıkmasının altında medrese öğrencilerinin işsiz kalması ve devletin işsiz kalan bu suhtelere çözüm bulamaması yatmaktadır. Suhte ayaklanmaları baskı ve şiddet yoluyla

bastırılmaya çalışılsa da ortaya konan çözüm yöntemleri gerçekçilikten uzak ve akıl dışıdır.

1596 Eğri seferi, Celali isyanlarının etkinliği açısından tarihi bir dönüm noktası olmuştur. Cağalazade Sinan Paşanın sefere katılmayanlar için aldığı tedbir ve uygulamalar büyük celali liderlerinin ortaya çıkmasına ve isyanların büyümesine neden olmuştur. Karayazıcı'nın önderliğinde ortaya çıkan bu isyanlara destek veren kesimlere baktığımızda işsiz levend grupları, sipahi zorbalara, eski sancak beyleri, köylü kitleleri, eşkıyalar ve resmi devlet görevlilerinin yer aldığı görülmektedir. Bu isyanların ortaya çıkmasında sosyolojik, ekonomik ve kaotik yapının etkisi büyüktür. Ayrıca Osmanlı devleti bu dönemde Avusturya ve İran'la yaptığı savaşlar nedeniyle isyanlara gereken ağırlığı verememiş, isyanlar üzerinde gereken denetimi kuramamıştır. Osmanlı devleti isyanları etkisizleştirmek için isyancı liderlerle anlaşma yoluna gitmiştir. Karayazıcı ile kardeşi Deli Hasan'ın Osmanlı devletiyle anlaşması, şahsi çıkarları için hareket ettiklerini ve isyanın politik, sosyal ve ideolojik bir gayesi olmadığını ortaya koymaktadır.

Canboladoğlu Ali Paşa isyanı ise amacı bakımından politik, siyasi hedefler taşımaktadır. Bölgede bağımsız bir devlet kurma teşebbüsü, özerk ve düzenli bir ordu, yabancı devletlerle ilişkiler kurma ve kendi adına hutbe okutması hedefinin politik olduğunu gösterir. Canboladoğlu, diğer celali liderleri gibi anlık ve amaçsız eylemlere kalkışmamış; ancak o da diğer celali liderleri gibi olayların aleyhine işlemesi üzerine anlaşma yoluna gitmiştir.

İsyancıları oluşturan kitleler ve onları yöneten liderler arasında eylemsel benzerlikler görülse de amaçsal farklılıklar görülmektedir. Liderler kendi şahsi çıkarları için durumdan yararlanmaya çalışırken, köylü halk kitleleri ise sosyo-ekonomik kriz ve baskıdan kurtulmak için ayaklanmayı bir kurtuluş yolu olarak görmüşler ve isyanlara destek vermişlerdir. Ayaklanmaların uzun sürmesindeki temel dinamik, halk desteği içermesi ve sorunsalın sosyolojik bir karşılığı olmasıdır.

Osmanlı Devleti eşkıyaları doğru siyasi politikalarla etkisiz hale getirerek sistemle bütünleştirmeye çalışmış, önemli Celali liderlerine çeşitli görevler vererek onları sistemle bütünleştirmiştir. İsyancı oluşturan kitleler ise bu durumdan olumsuz etkilenmiş ve isyanların etkisi azalmıştır. Osmanlı Devleti bölgesel ya da merkezi idareyi bir arada tutabilmek için siyasi amaçları doğrultusunda Celalilere mevki ve

makam vererek onları denetim altında tutmaya çalışmıştır. Osmanlı Devleti bu yaklaşımıyla yeni koşullara uyum sağlamaya çalışmış, pazarlıklar yöntemiyle kaosa geçici çözüm üretmiştir. Osmanlı Devleti geleneksel çizginin dışına çıkarak problemler karşısında rasyonel bir tavır takınmış, isyanların büyümesini engellemiş ve devletin hareket alanını bu esnek politikalarıyla genişletmiştir. Osmanlı Devleti üzerinde yapılacak araştırmalarda Devletin geleneksel yönetim anlayışının merkeziyetçiliği ve olaylar karşısında aldığı esnek uygulamaların sonraki süreçlere etkisi ciddi bir analize tabi tutulmalıdır.

KAYNAKÇA

a)Arşiv Belgeleri;

Başbakanlık Osmanlı Arşivi

BOA. DVN. MHM.d .No. 75/203
BOA.DVN. MHM.d .No. 78/850
BOA.DVN. MHM.d. No. 78/653
BOA.DVN. MHM. d. No. 78/731
BOA.DVN. MHM.d. No. 78/838
BOA.DVN. MHM.d. No. 78/896
BOA. HAT. No. 1446/21
A.DVN.MHMS.d.No. 72/650
A.DVN.MHMS.d. No. 74/281
A.DVN.MHMS.d. No. 75/54
A.DVN.MHMS.d. No. 75/61
A.DVN.MHMS.d. No. 75/131
AE.SMMD III. No. 1/15.
AE.SMMD III. No. 3/213.
İE.DH. No. 5/504.

b)Kitaplar;

ABU HUSAYN,A., (1985), *Provincial Leadership in Syria (1575-1650)*, American University of Beirut.
AKDAĞ, M., (2013), *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası*.Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
BARKEY, K., (1999), *Eşkiyalar ve Devlet , Osmanlı Tarzı Devlet Merkezileşmesi*. Zeynep Altok (Çev.), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
CARR, E., (2004), *Tarih Nedir?*, Misket Gizem Gürtürk (Çev.) İletişim Yayınları, İstanbul.
DARLİNG, L.,(1995), *Revenue-Raising and Legitimacy, Tax Collection and Finance Administration in the Ottoman Empire 1560-1650*, Suraiya Faroqhi, Halil İnalcık (Ed.), Leiden-New York-Köln.
GENÇ, M., (2007), *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi*, Ötüken Yayınları, İstanbul.
EMECEN, F., (2011), *Osmanlı Klasik Çağında Hanedan, Devlet ve Toplum*, 1. Baskı, Timaş Yayınları, İstanbul.
ERICH, H.,(1995),*Sosyal İsyanlılar*, Sarmal Yayınları, Çev.Necati Doğru, İstanbul.
FAROQHI, S.,(2003), *Osmanlı Dünyasında Üretmek, Pazarlamak, Yaşamak*,Gül Çağalı Güven, Özgür Türesay (Çev.),Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
FAROQHI,S.,(2010), *Osmanlı İmparatorluğu*, Ercan Ertürk.(Ç) Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul,

- GRISWOLD, W., (2000), *Anadolu'da Büyük İsyan (1591-1611)*, Ülkün Tansel (Çev.), Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul.
- GÜNDÜZ, T., (2013), *Son Kızılbaş Şah İsmail*, Yeditepe Yayınları, İstanbul.
- İNALCIK, H., (2000), *Osmanlı İmparatorluğunun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, C.I Halil Bertay (Çev.), Eren Yayıncılık, İstanbul.
- İNALCIK, H., (2009), *Devlet-i Aliyye - Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar - I. 1. Baskı*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- İNALCIK, H., (2014), *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)*, Ruşen Sezer (Çev.), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul
- KEYDER, Ç., (2014), *Türkiye'de Devlet ve Sınıflar*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- KÖPRÜLÜ, Fuad. (2003), *Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu*, 3.Baskı, Akçağ Yayınları, Ankara.
- MASTERS, B., (1988), *The Origins of Western Economic Dominance in the Middle East*, New York Universty Press, New York, London.
- NAİMA, M., (2007), *Tarih-i Naima*. C.II. Mehmet İpşirli (Haz), Türk Tarih Kurumu Yayınları, 3.Dizi- S.33, Ankara.
- OCAK, A., (2009), *Türk Sufiliğine Bakışlar*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- OCAK, A., (2011), *Osmanlı Sufiliğine Bakışlar*, Timaş Yayınları, İstanbul.
- PAMUK, Ş., (2003), *100 Soruda Osmanlı-Türkiye İktisadi Tarihi 1500-1914*, KKitaplığı, İstanbul.
- PAMUK, Ş., (2007), *Osmanlı-Türkiye İktisadi Tarihi 1500-1914*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- PEÇEVİ, İ., *Peçevi Tarihi II*. Bekir Sıtkı Baykal (Haz.), Kültür Bakanlığı, Ankara.
- PERRY, M., (2010), *Marksizm ve Tarih*, Gül Tuncer (Çev.), İletişim Yayınları, İstanbul.
- PURGSTALL, J., *Osmanlı Devleti Tarihi*, C. 7-8, Mehmed Ata (Çev.), Üçdal Neşriyat, İstanbul Yayınları, Ankara.
- RAFEQ, A., (1983), *The revolt of Ali Pasha Janbulad (1605-1607) in The Contemporary Arabic Sources and Its Significance*, Sekizinci Türk Tarih Kongresi 11-15 Ekim 1976, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- REFİK, A., (1932), *Osmanlı Devrinde Zorbalar*, Kanaat Kütüphanesi.
- SANDER, O., (2004), *Ankara'nın Yükselişi ve Düşüşü*. 3.Baskı, İmge Kitabevi, Ankara.
- SHAW, S., (1994), *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, C. I , Mehmet Harmancı (Çev.), E Yayınları, İstanbul.
- TİMUR, T., (1996), *Osmanlı Çalışmaları, İlkel Feodalizmden Yarı Sömürge Ekonomisine*, İmge Kitabevi, İstanbul.
- TURAN, A., (2006), *Tarih- Selçuklular'dan Bugüne*, Grafike Yayınları, Ankara.
- TVERTİNOVA, A., (2006). *Türkiye'de Karayazıcı Deli Hasan İsyanı (1593-1603)*. Abdulkadir İnan (Çev.), Haydar Avcı (Haz.), Aya Kitap, Ankara.
- ULUÇAY, M., (1944), *XVII. Asırda Saruhan'da Eşkiyalık ve Halk Hareketleri*, C.H.P. Manisa Halkevi Yayınları, S. XI, İstanbul.
- UZUNÇARŞILI, İ., (1983). *Osmanlı Tarihi*. C.III. TTK, Ankara. YETKİN, Ç., (1980). *Türk Halk Hareketleri ve Devrimler*, Milliyet Yayınları, İstanbul.

c)Makaleler;

- ACUN, F.,(2002). “Celali İsyancıları(1591-1611)”, *Türkler Ansiklopedisi*, C.IX, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara.,ss.1275-1289.
- AÇIKEL, A.,(2002). “Tokat Örneğinde XVII. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı Sosyal Yapısındaki Buhran”, *Türkler Ansiklopedisi*, C.X, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara.,ss.634-645.
- AKÇADAĞ, G.,(2012). “16.Yüzyılda Bir Osmanlı Sancağı’nda Eşkıyalık Hareketleri: Malatya Sancağı Örneği”, *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C.II, S.3,ss.51-63.
- AKDAĞ, M.,(1946). “Celali İsyancılarının başlaması”, *Ankara Üniversitesi D.T.C.F. dergisi*,4(1), TTK Yayınları, Ankara. ss.23-37.
- AKYEL, S., ŞİMŞEK, Z., (2014). “Klasik Kaynaklara Göre XVI. Yüzyılda Osmanlı Devletinde Meydana Gelen Kızılbaş Ayaklanmaları”, *Tarih Okulu Dergisi*, Ankara, S. XIX, ss.136-139.
- ANDREASYAN, H.,(1963).“Bir Ermeni Kaynağına Göre Celali İsyancıları ” ,*İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, C. XIII, İstanbul. ss.27-41.
- BARDAKOĞLU, A.,(1995). “Eşkıya”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Ankara, C.XI. s.463.
- DEMİRCİ S., ARSLAN H.,(2012/2) “Eşkıyalar ve Osmanlı Devleti: Maraş Eyaleti Örneğinde Devlet Görevlilerinin Eşkıyalık faaliyetleri ve Bunların Merkez-Taşra Yazışmalarındaki Yansımaları (1590-1750)”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S.XVI , Isparta .ss.61-67.
- ERDOĞAN ÖZÜNLÜ, E., GÜMÜŞCÜ, O.,(2016). “Osmanlı İmparatorluğunda İç Göç Aktörleri Olarak Çift Bozanlar”, *Amme İdaresi Dergisi*, Ankara. C.XLIX, S.1,ss.30-49.
- GÖKBUNAR, A., (2007). “Celali Ayaklanmalarının Maliye Tarihi Açısından Değerlendirilmesi”, *Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Manisa. C. XIV , S.1,ss. 9-18.
- GÖKBUNAR, R., GÖKBUNAR, A., UĞUR, A.,(2010). “17. Yüzyılda Osmanlı Devleti ve Batı Avrupa Devletleri’nde Mali Yapı Üzerine Savaşların Etkisi”. *Maliye Dergisi*, Manisa. ss.70-86.
- İLGÜREL, M.,(1993), “Celali İsyancıları”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Ankara, C.VII, ss.252-254.
- İLGÜREL, M.,(1995), Osmanlılarda Eşkıyalık Hareketleri, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Ankara, C.XI, ss.466-468.
- İLGÜREL, M.,(2001), “Kalenderoğlu Mehmed”. *İslam Ansiklopedisi*,C.XXIV, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul.ss.,144-257.
- İLGÜREL, M.,(2001), Karayazıcı. *İslam Ansiklopedisi*, C. XXIV,Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, s.483.
- İNALCIK, H.,(1967), “Adaletnameler”, *Türk Tarih Belgeleri Dergisi*, C. II, S.3-4, TTK Yayınları, Ankara. ss.121-122.
- İNALCIK, H.,(2005), “Osmanlı Para ve Ekonomi Tarihine Toplu Bakış”. *Doğu Batı Makaleler I*, İstanbul. ss.164-196.
- KAÇAN ERDOĞAN, M.,(2003), “Karayazıcı İsyanı”. *Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(2),Eskişehir. ss.56-62.
- KOÇ, Y.,(2013), “XVI. Yüzyıl Ortalarında Osmanlı İmparatorluğunda Suhte Olayları”, *Hacettepe Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S.XVIII, Ankara. ss.147-155.

- KOPRAMAN, K.,(1993), “Celali İsyânları”. *İslam Ansiklopedisi*, C.VII, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul.,s.252.
- PASSMORE, J.,(2006), “Tarih Yazımı ve Felsefesi”. *Muhafazakar Düşünce Dergisi*, Mevlüt Uyanık, (Çev.), Orient Yayıncılık, Ankara. ss.123-134.
- UZUN , E.,(2008), *XVII. Yüzyıl Anadolu İsyânlarının Şehirlere Yayılması;Sosyal ve Ekonomik Hayata Etkisi (1630-1655)*, (Doktora Tezi) Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara
- UZUN, E.,(2009). “Osmanlı Ülkesinde Görülen İsyân ve Eşkîyalık Olayları Karşısında Alınan Bazı Tedbirler Hakkında Bir Değerlendirme”. *TÜBAR Dergisi*. ss.186-209.
- d)Elektronik Kaynak;**
- ULUÇAY, M.,(1958),Üç Eşkîya Türküsü,www.journals.istanbul.edu.tr.

EKLER

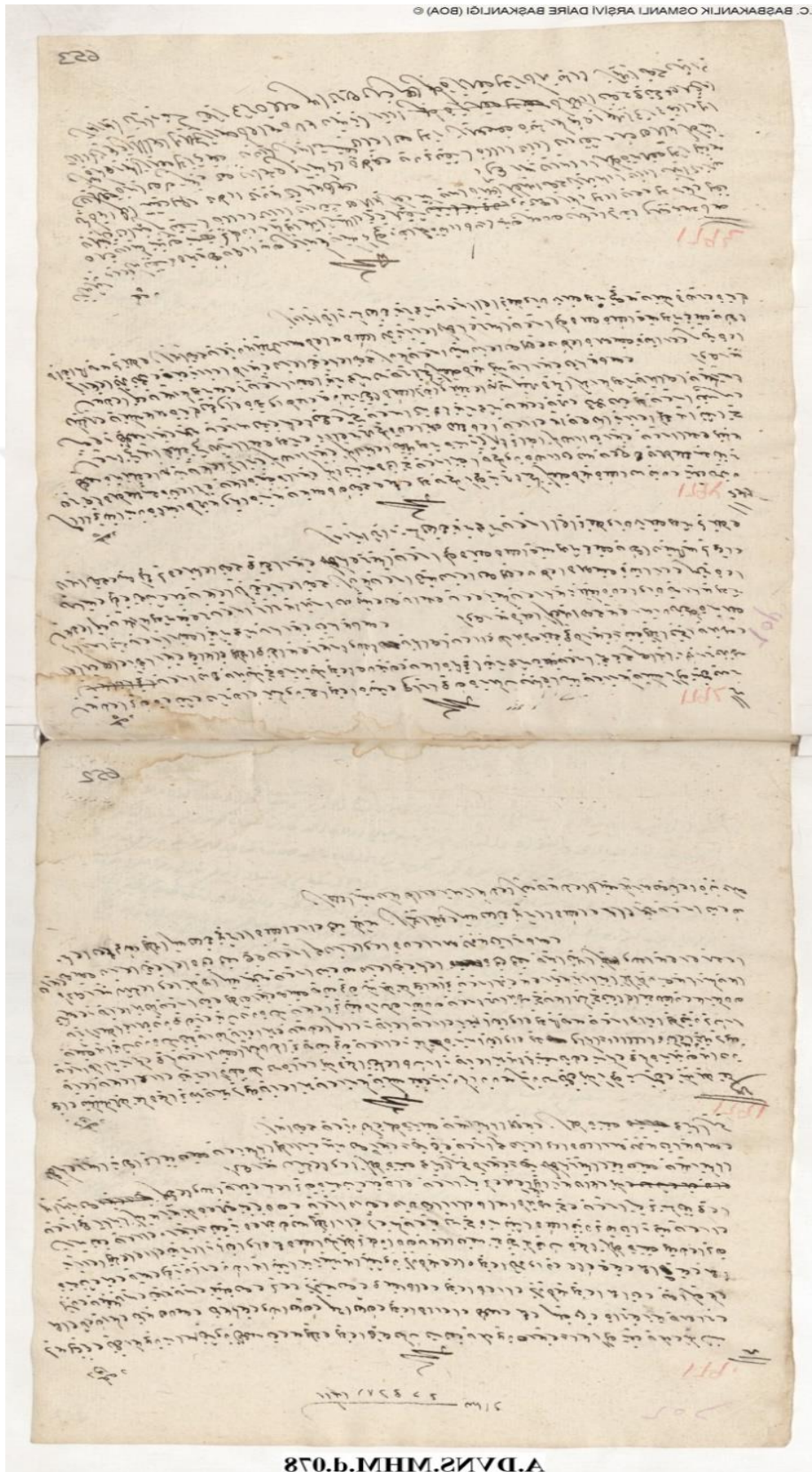
Ek.1: BOA. DVN. MHM.d .No. 75/203

Halen Anadolu'da eşkıya define memur olan Nasuh Paşa'ya hüküm ki hass-ı asitane-i saadetinden Anadolu'da zuhur eden eşkıya define gönderilüb bi-inayetullah-ı teala define mukayyed olub lakin Anadolu'da olan altı bölük halkı kullarım bizim suhtetaifesiyle davamız ve ihvatımız görölmek için serdar tarafından elimizde emrimiz vardır deyu bölük bölük ve zorba zorba gezmekle suhte taifesi dahi cemiyet üzere olmakla bunların zulm ve teaddisi celali eşkiyasından ziyade olduğu istima olunub bunların cemiyetlerin dağıtmak mühimmat-ı üss-i devlette olmakla vilayet-i Anadolu'da olan altı bölük halkı kullarıma eğer benim kullarım iseniz dört beş adamı bir yere getirmeyub her biriniz evlerinizden ve yerlerinizden varub anda memur olduğunuz sefere gidesiz eğer rıza-yı hümayunuma muhalefet idersenüz kullarım değilsiz kulluğumdan ihrac ederim deyu müekked hükm-i hümayunum gönderilmiştir benim kullarım rıza-yı hümayunuma muhalefet eylemezler suhte taifesi dahi cemiyetler dağılmak mühimmatdan olmağın bu husus bizzat mukayyed olub muhkem tenbih ve tekid eyleyesiz ki iki suhte bir yerde olmayub vücut ile gezmeyub kendü hallerinde ders ve şügullerinde olub emrime muhalif muhayara ve yarağlı fesad üzere olan suhte taifesinde bulunurlarsa kata mecal verilmeyub haklarından gelinmesin emr idub buyurdum ki varduk da kutat-ı hayr ve tevakkuf eylemeyub vilayet-i Anadolu'da fesad üzere olan suhte taifesine tenbih ve tekid eyleyesin ki her biri kendü hallerinde ve şükullerinde ve medrese ve kasabalarında olub tahsil-i ilmle meşgul olalar ve emrime muhalefet idub yare ve yarağlı fesad üzerenize suhte taifesine katan mecal vermeyub haklarından geldiresin amma bu babda tamam-ı basiret ve hüsn-i tedarik üzere olub suhulet ile suhte taifesinin cemiyetlerin dağıtub zor ile bir külli fesada müveddi olmakdan dahi ihtiyat eyleyesin. (Hicri; 4 Şevval 1017 – Miladi; 11 Ocak 1609)

[illegible]

Ek.2: BOA.DVN. MHM.d .No. 78/850

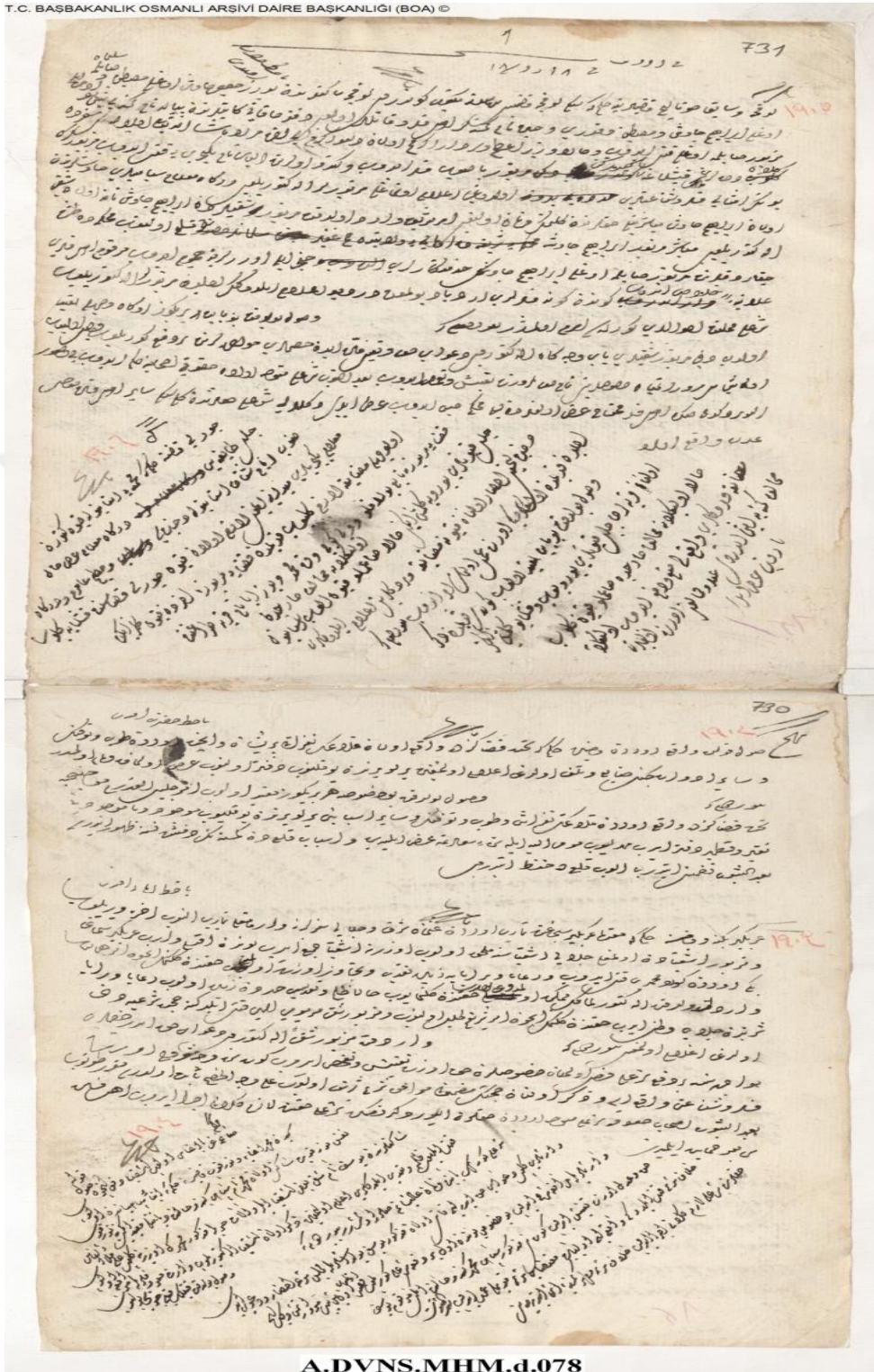
Kayseriyye Sancağı beyi Cuma dame izzuhaya hüküm ki sudde-i saadetime mektub gönderub Bozok Sancağına tabi Saray nam mahalde plakata ihdas idub ebna-yı sebili garet ve hısaret ve daima fesad ve şenaat idub Feridun karındaşı demekle maruf olan Veli Hidayet ve Keykâdis nam kalada tehassun ve fesad üzere olan Topal Hasan nam zorba başı şakilerin def ü izaleleri için ordu-yu hümayundan bir defa ferman-ı hümayunumla Alacahisar ve Çorum Sancakları beyleri ve bir defa Karaman beylerbeyisi Zülfikar ile müteveli beylerbeyisi olan Piri paşa emr-i Ali Osman dame ikbalehu olunub nice günler muhasara ve muharebeler idub muma-ileyh Niğde sancağı ki şehid olub ele getirülmeyub şena erişmekle hali üzere kalmışken yüz nefer şakilerle Çongar kazasına tabi Karendkışla nam karyeye geldiklerinde Çungame kadısı Mevlana Cafer ve Battal ve Nesimi zide kadrihum ferman-ı şerifim mucebince varub nice muharebe ve kalden sonra mezburan Hidayet ve Hasan on nefer bölükbaşı namında olan eşkiyasıyla ele getirulub haklarından gelub hizmet ve muhaderet eyledikleri saye-i serir alaya arz olundukda hizmetleri meşkur olub dua-yı hayriyeye mazhar olmuşlardır imdi sen dahi ol-canibde fesad ve şenaat üzere zorba ile gezub katl-i nüfus ve garet-i emval-i eşkiyayı ele getirub haklarından gelmekde adl ve zahir ile memleket ve vekayı mamur etmekte mahrusa-yı lüzumunda ve sefer-i hümayuna emr-i sabık lüzumundan hazır ve eman olmak mühimmatında olmağın şöyle bilesin vardıkda ferman-ı celil’ş-şerif üzere adl ve zahir üzere olub dua ve bir bab-ı himayet ve siyanet ve vech-i meşruh üzere amel ve mülazemet-i emval idub eşkiyanın tahtü’s-serih nemeremde def ve izalelerinde say ve harekat ve sancağın asakiri ve yarar adamlarıyla sefer-i hümayunuma hazır ve amade olub davet-i hümayunumda hizmette bulunmağa bezl-i himmet eylesin inşaallahu teala sadakat ve hareketin müteveccib-i vasıl-ı hüsvanem olub enva-i inayet-i aliyyeme mazhar olursun. (Hicri; 22 Rebiyülevvel 1018- Miladi; 25 Haziran 1609)

Ek.3: BOA.DVN. MHM.d .No. 78/653

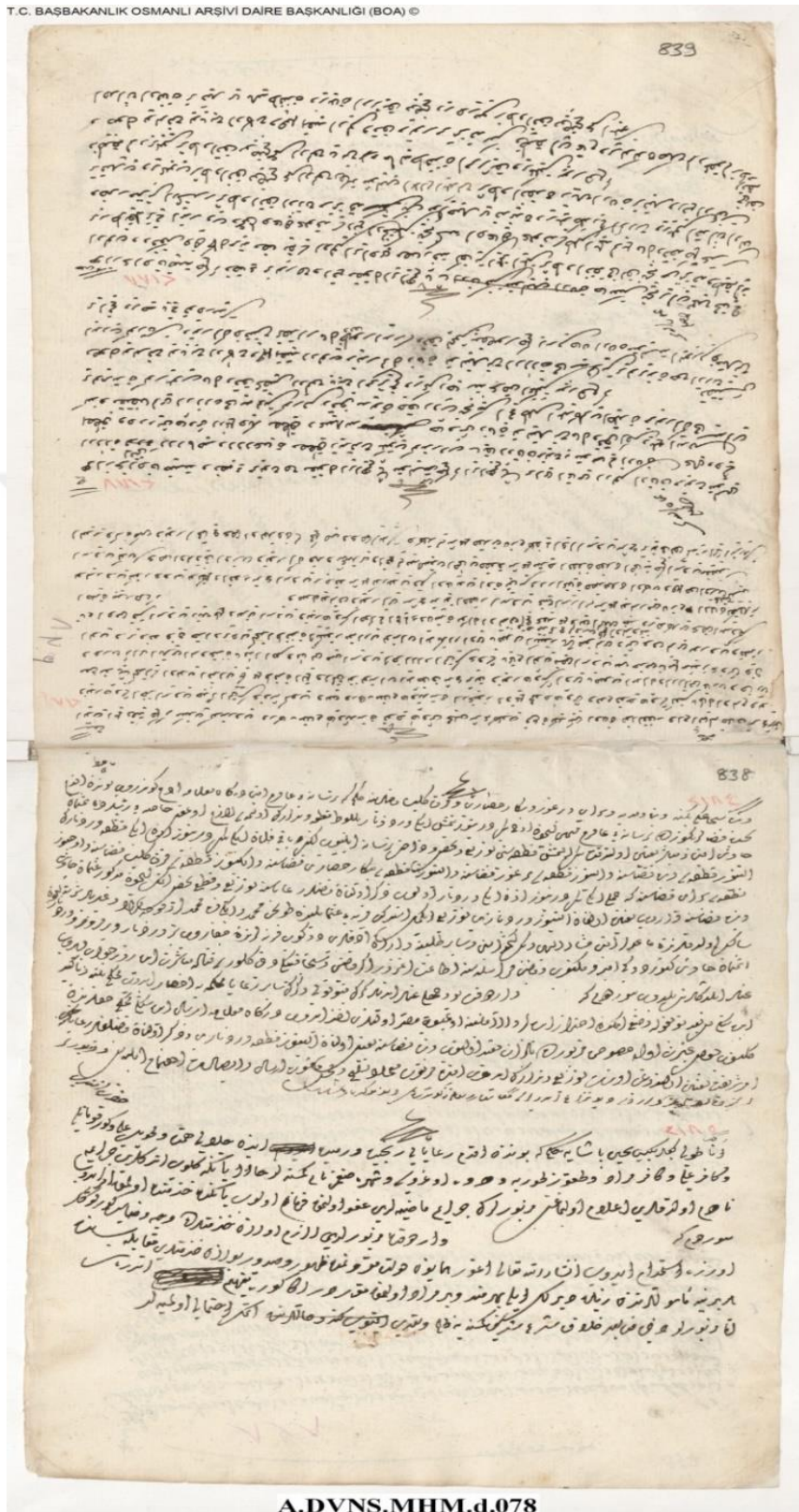
Muş beyi ve Kargu kadısına hüküm ki dergah-ı muallama arzuhal sunub Osman nam kimesne ehl-i fesad ve eşkiyadan olub mevaya daima takdir-i tecavüz üzere olduğundan maada Mehmed nam sipahi seferde iken evinde olan üç res davar ve bir siyah atın cebren alub hizmetkarına tasaddi eylediği ilam olunmağın ahval-ı şerle göresin emr idüb buyurdum ki vüsul buldukda mezburu ihsar idüb dava-yı hüsn ve tefil-i madde eden hasımları ile mürafaa-i şer idüb bir defa görülüb fasl olmayub on beş yıl mürur etmiş değil ise hüsn üzere görüb şerle sübut bulan hukuk-ı mezbur mehmed ve gayrilerine bi-kusur alıverildikde mezbur muhtac-ı arz olanlar halini yazub arz eyleyub dahil-i şerle lazım gelanı icra eyleyesin hal-i hak üzere olub hilaf-ı şer-i şerif-i münifiye muğayir olunmakdan ihtiyat eyleyesin. (Hicri; 2 Cemaziyelahir 1018-Miladi 2 Eylül 1609)

Ek.4: BOA.DVN. MHM.d .No. 78/731

Merrenk kadısına hüküm ki mektub gönderüb kasaba-i Merrenk ve tevabii ahalisi meclis-i şere varub birkaç seneden berü asker halkı seferi hümayunuma gidub vilayet hali kalmağla epey vakit sonra eşkıya zuhur etmeğin ahali-i kasaba ziraat ve hırsatlerinde ve kar u kesretinde olub istimam mezbur Ali molla ve İlyas nam kimesnelerin ahalinin emlak ve erzakların garet ve gasb-ı teaddi idub ziyade teaddiyatı olmağla şöyleki mezburların fesadları def olmazsa günden güne fesad ve şenaatleri artıvermiştir deyu ilam eylediklerin arz eylediğin takdirde o makule eşkıya zuhur eylediklerinde reaya-yı vilayet ve sancak beyi voyvodaları ve iş erleri tamam üzerlerine varub fesadların def eylemek üzere ferman-ı alışanım sadır olmuştur buyurdum ki vusul buldukda bu babda erkan vekili sebeb-i üslub anın gibi eşkıya zuhur eyledikte devlet-i canib üzere ve bunlar daiyan-ı vilayet ve iş erlerinin tamamını cem idub dahi emr-i celil-i kadrım üzere hüsn-ü tedbir ve tedarik ile üzerlerine varub cemiyetlerin dağıtasın ve reaya ve berayadan fesadların def eyleyesin mağdur-ı karye-i mezbur ile sabıkan bilcümle canib-i memleket ve canib-i şerde mühimmat-ı umur ve tedarikatın mukayyed olunmasını hazır eyleyesin. (Hicri;18 Rebiyülevvel 1018-Miladi; 21 Haziran 1609)

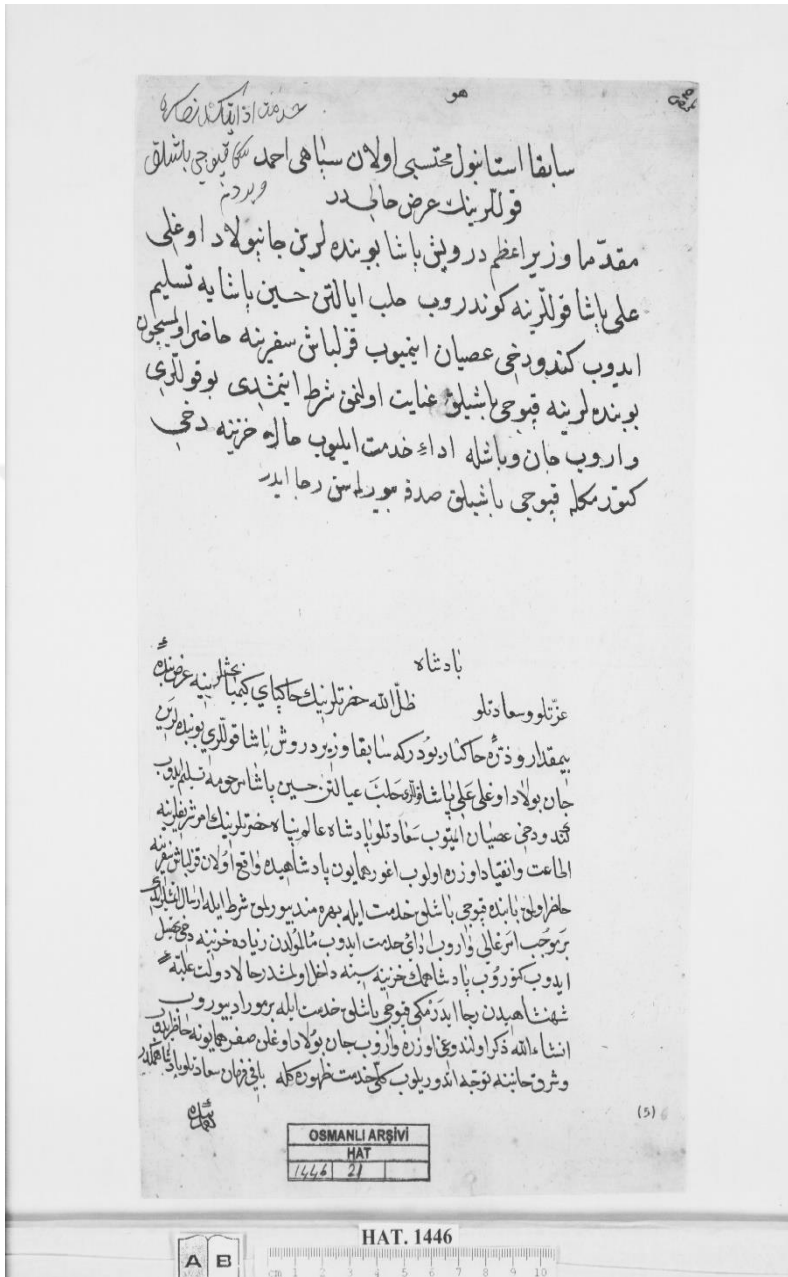
Ek.5: BOA.DVN. MHM.d .No. 78/838

Akka ve Hadika Sancağı beyi olan Ebu Reyş oğlu Şedbeyd dame ilmuhuya hüküm ki sen südde-i saadet-dademe ubudiyet ve ihlas üzere hizmet ve aba ve islafin ecdad-ı ali-yi siradımın rıza-yı şeri husulünde sarf-ı dikkat idegelmekle hala dahi bu babda bir nümayan hizmetin vücud gelmek aksa-yı murad-ı hümayunum olub ve mukaddeme Bağdad tarafında olan eşkiya ve ehl-i fesad sebebi ile üç yıldan beri her sene gönderilen barut gelib erişmeyub sefer-i hümayunumda baruta müzayeka çekilub zikr olunan üç yıllık barutun muaccelen gelmesi mühimmatdan olmağın olu geldiği üzere kifayet miktarı dekler tedarik idub Bağdad’a gönderilub üç yıllık barutu tahmil ettirub Trablusşam iskelesine ve Diyarbekir kalesine isal ettirmek babında ferman-ı alışanım sadır olub ve bu babda Bağdad muhafazasında olan düstur-ı mükerrem müşir-i mufahham nizam-ı alem vezirim Mahmud Paşa adamallahu teala iclalehuya dahi hükm-ü hümayunum gönderilmiştir buyurdum ki vüsul buldukda bir an tehir etmeyub celbinde mezkur olan kemal-ı sadakat ve aba ve islafin idegeldikleri ubudiyet ve hizmet mucebince bu defa dahi damen himmeti meyan-ı hamiyete bend idub diğer olunan üç yıllık barutu tahmil edecek miktarı dekleri tedarik ve yarar adamlar ile Bağdada irsal ve adamlarına muhkem tenbih ve tekid eylesin ki muaccelen varub zikr olunan üç yıllık barutu tahmil idub gönderesin. (Hicri;7 Cemaziyelevvel 1018-Miladi; 8 Ağustos 1609)

[illegible]

Ek.6: BOA.DVN. MHM.d .No. 78/896

Akhisar ve Gördek ve Tırhala kadılarına hüküm ki dergah-ı muallama arzuhal sunulub bundan akdem Akhisar sakinlerinden olup reis-i eşkıya olan Kaplar oğlu demekle maruf Hüseyin nam kimesne yanına yüzden ziyade ehl-i fesadı cem idub fukaraya enva-i teaddi üzere olduğundan maada sipah zümresinden Hamid ve Mehmed nam kapucu ve yirmiden ziyade kimesneyi katl idub fesadlarına nihayet olmayub haklarından gelmek için defaatıyla o emr-i şerife varid olmakla yanında olan eşkiyanın bazılarının haklarından gelub ve bazıları dahi havflarından perakende halâ mezbur Kıplaroğlu eşkiyadan Gedikoğlu Hüseyin ve Kasab Hasan ve Hacıoğlu Mustafa ve Kürek kazasından Çalık Mustafa ve Fazlı nam şakiler fesad üzere iken mezbur Çalık Mustafa ve eşkiyasından hayli kimesne ele getirülüb avnullah ile haklarından gelinüb lakin diğer olunan eşkiyadan halas olan Musabacıoğlu Şaban ve karındaşı Yusuf ve Tekeoğlu Bali ve Sino nam şakiler fesad üzere olup mezburlar ele getirülüb haklarından gelinmeli ebna-i sebil mürur ve uburunda kalub ahal-yi vilayet perakende olmak hakdır deyu ilam olmağın mezbur şakiler ele getirülüb şerle haklarından gelmeni emr idub buyurdum ki vüsul buldukda bu babda erkan-ı vechle mukayyed olup zikr olunan şakileri ele getirüb davayı hak ve şer ile beraber idub bir def görölüb fasl olmayub o hamış beyn-i mürur eylemek hususları tam hak üzere teayyüş idub mezburların vech-i meşruh üzere fesadları füşuru mürur-ı zemine sübut bulunan hukuku ashabına hükm idub alıverdikten sonra ehl-i fesad muhtac-ı arz olanlardan bi-mezun arz eyledikten sonra istidası muhkem haklarından gelesin sair ehl-i fesadeyn mucib-i adet ve beyl-i tashil vaki ola tamamı hak üzere olup mezbur şakileri ihda-yı celb-i sebeb ile şeri şerifin hükmünden mümanaat eyleyesin. (Hicri; 1 Receb 1018- Miladi; 30 Eylül 1609)

Ek.7: BOA. HAT. No. 1446/21

Hidmetini eda ettikten sonra sana kapucubaşılık verdim.

Sabıkan İstanbul muhtesibi olan Sipahi Ahmed kullarının arz-ı halleridir

Mukaddema Veziriazam Derviş Paşa bu bendelerin Canbulad oğlu Ali Paşa kullarına gönderüb Haleb Eyaletin Hüseyin Paşa'ya teslim idub kendü dahi isyan etmeyub Kızılbaş seferine hazır olması için bu bendelerine kapucubaşılık inayet olunmak şart etmişdi bu kulları varub can u başla eda-i hidmet eyleyub hala hazine dahi getürmekle kapucubaşılık sadaka buyurulmasın rica ider.

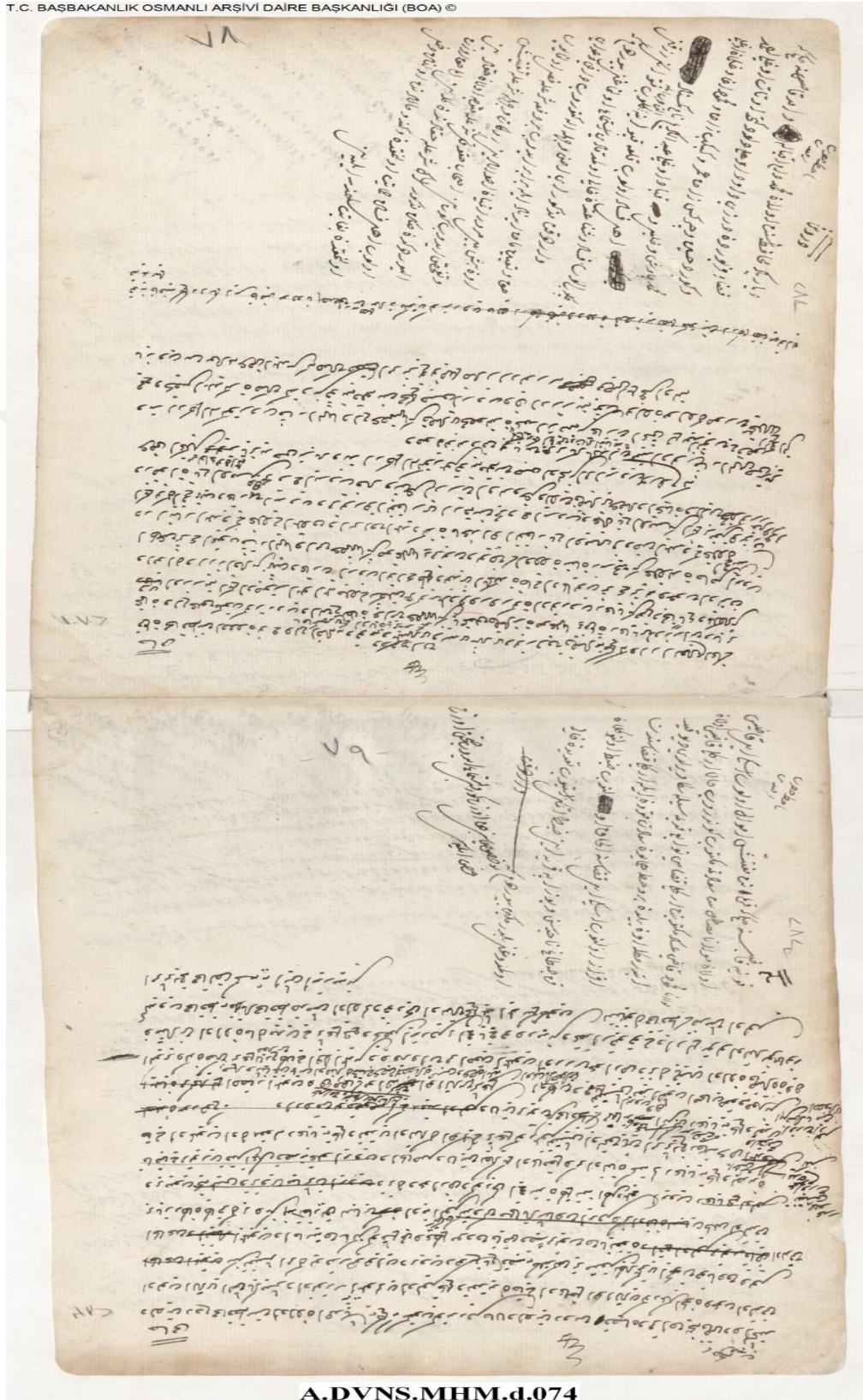
İzzetlü ve saadetlü padişah-ı zıllullah hazretlerinin hakpa-yı kimya-bahşlarına arz-ı bende-i bi-mikdar ve zerre-i haksar budur ki sabıkan Vezir Derviş Paşa kulları bu bendelerin Canbulad oğlu Ali Paşa kulları Haleb Eyaletin Hüseyin Paşa merhuma teslim idüb kendi dahi isyan etmeyüb saadetli padişah-ı alem-penah hazretlerinin emri-i şeriflerine ittat ve inkiyad üzere olub ağır-ı hümayun-ı padişahide vaki olan Kızılbaş seferine hazır olmak babında kapucubaşılık hidmet ile behremend buyurulmak şart ile irsal etmişler idi ber-muceb-i emri-i ali varub eda-yi hidmet idub malulden ziyade hazine dahi tahsil idub geturub padişahımın hazinesine dahil olmuşdur hala Devlet-i Aliyye-i şehinşahiden rica ederim ki kapucubaşılık hidmet ile ber-murad buyurub inşaallah zikr olunduğu üzere varub Canbuladoğlun sefer-i hümayuna hazır idub ve şark canibine teveccüh itdirilüb külli hidmet zuhura gele baki ferman saadetlü padişahımındır. Bende Ahmed. (Hicri; 29 Zilhicce 1015- Miladi 27 Nisan 1607)

A.DVNS.MHM.d.072

Ek.8: A.DVN.MHMS.d. No. 72/650

Malatya Beyine hüküm ki, Kahta kadısı Mevlana Mahmud südde-i saadetime mektub gönderüb kasaba-i mezkurede bir abdal eşkıya-yı ekraddan kendü namına hıyar kimesne cem' ibüb celali namıyla mahnur etmek üzere olmağın etrafında olan karyeler bi'l-külliyeten firar etmekle kasaba-i mezbure ahalisi dahi esbabların kala'ya nakl idüb kasaba ve etrafı hali kalub ekserisi havass-ı hümayun olmağla miriye bir akçe hasıl olmayub ve fukaraya dahi ziyade getürtü almağın eğer mezburun vakt ile tedariki görüle gelmeğın bais olması muhakkaktır deyu arz ve irade etmeğın mezkur hüsn-i tedarikle ele getirilüb südde-i saadetime gönderilmesin emr idüb buyurdum ki, vusul buldukta emr-i celilü'l-kadim mucebince mezburu hüsn-i tedbir ve tedarikle ele getirüb mukayyed ve mahbus südde-i saadetime göndermek için koşup gönderdüğün kimesnelere muhkem tenbih ve tekid eylesin gaflet ile yolda ve izde gaybiyet ittirmek ihtimali olmaya.

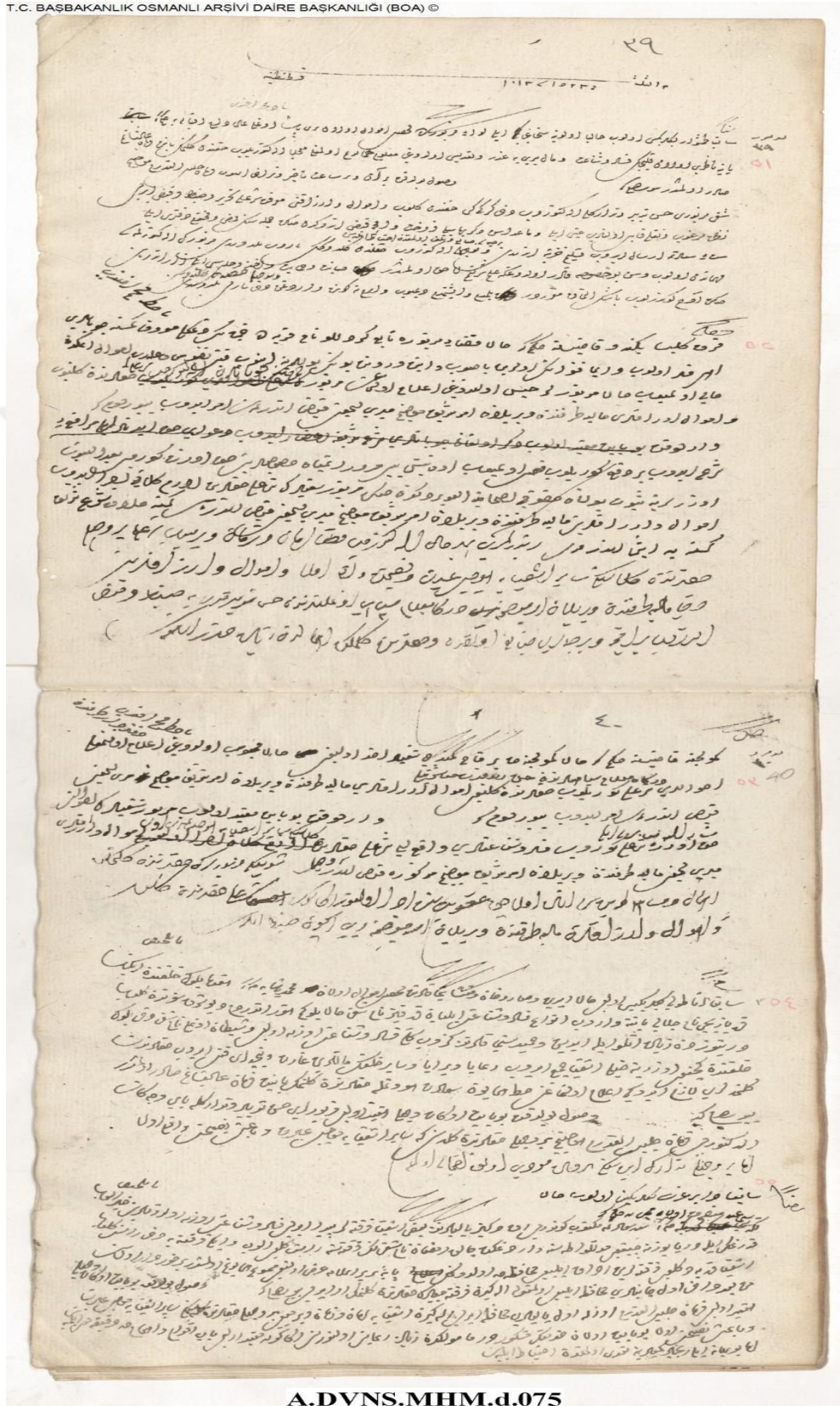
(Hicri; 20 Şevval 1002 - Miladi; 9 Temmuz 1594)

Ek.9: A.DVN.MHMS.d. No. 74/281

Karaman muhafazasında olan Nuh dame ikbalehuya ve Konya ve Beyşehir ve Seydişehir ve Bozkırı kadılarına hüküm ki Darüssadem ağası Osman dame ilmuhi mektup gönderub validem sultan damet ismethumanın başmaklık haklarından suğlaha-i Karaman reayası üzerlerinde ve sair kura üzerine iki üçyüz atlı ile celali şeklinde her köyde üçer dörder gün oturub reayanın nimet ve mecanesin ve yemliklerin ve emval ve erzakların nehb ü garet idub enva-i zulüm ve teaddi eylemekten hali olmayub şer-i şerife davet olundukda itaat-i şer etmeyub müşarün ileyha damet ismethanın suğlaha-i mezbure voyvodası olan Sinan zide mecdihunun alefinden hasıl idub der-i anbar eylediği alefi itlaf ve israf eylediğünden maada Zülfikar nam adamının fūruht eylediği gılal (galal) akçesinden de iki yük akçe nehb ü garet idub ve mezbur Zülfikar'ı arkasından mecruh idub Ali nam adamını fevt düşürüb ve Rıdvan nam adamı dahi mecruh idub fesad ve teaddi üzere olduğu vilayet kadıları arzları ve ayan-ı vilayet muhzır göndermişler ve Deraliyyeme arz etmeğin mirliva-i mezbur ile ba-zeyd-i hüsn-i tedbir ve tedarikle ele getirilub Konya Kalasında haps olunmasını emr idub buyurdum ki vusul buldukta bu babda her biriniz balada mukayyed olub müşarün ileyhi hüsn-i tedbir cem ve tahsil eyledikten sonra kendüsün Konya Kala'sında muhkem hapsedib dahi üzerine sübut bulan mevlası suret-i müteaccilleri ile ahvalin yazub sudde-i saadetime arz eylesin ki sonra haklarında emr-i şerifim muvacehesi sadır olursa mucebi ile amel oluna.

(Hicri; 18 Safer 1005 - Miladi; 11 Ekim 1596)

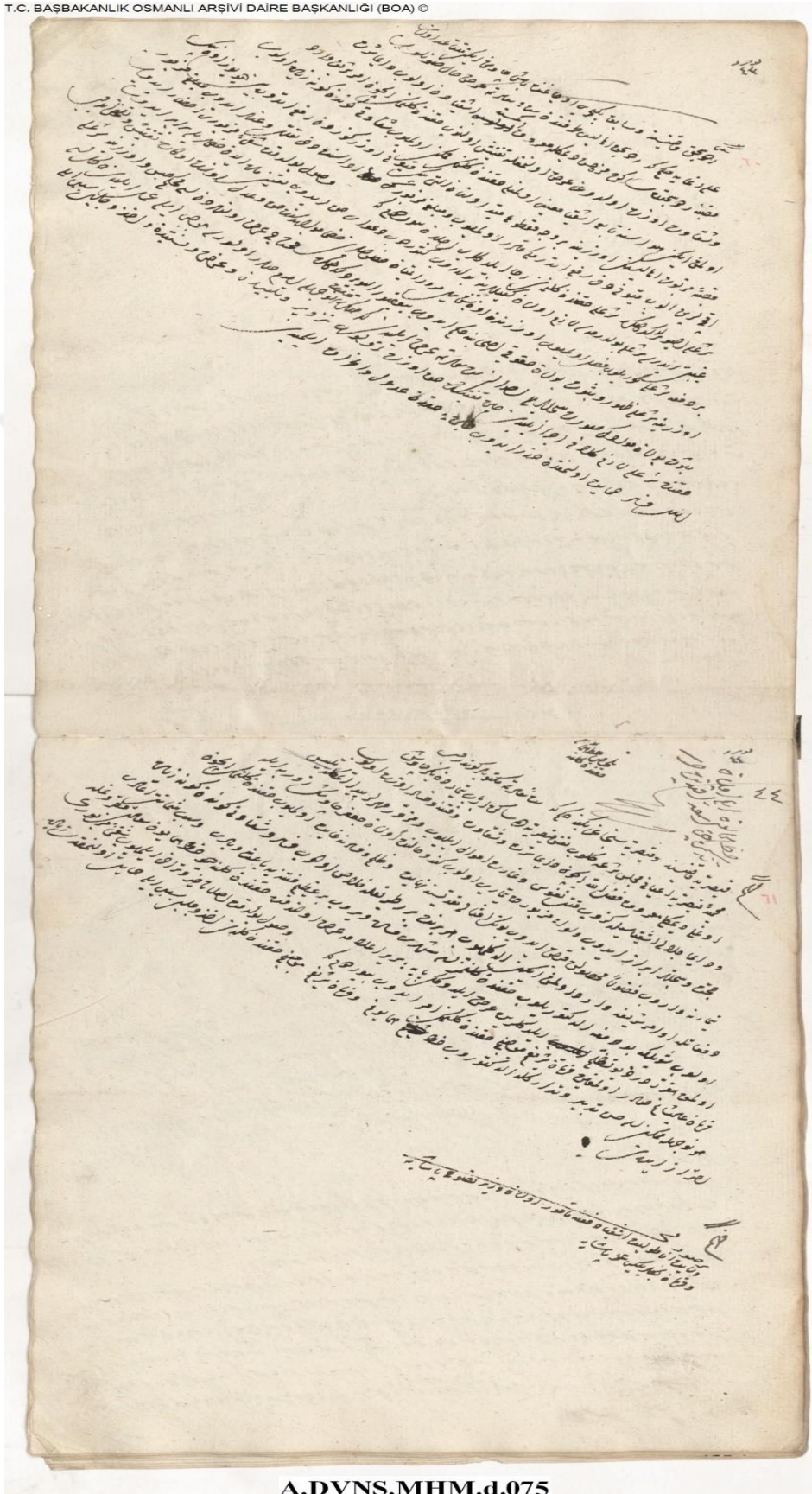

Ek.10: A.DVN.MHMS.d. No. 75/54

Sabık Anadolu Beylerbeyisi olup halen Aydın ve Saruhan ve Menteşe Sancaklarında muhassıl-ı emval olan Mehmed Paşa'ya hüküm ki, mukaddema bölük halkından iken Karayazıcı nam Celali yanına varub enva-i fesad ve şenaat eyleyen Kara Kız nam şaki halen bölüğüm efradındanım deyu şark sınırından gelüb dörtyüzden ziyade atlı ile Aydın ve Hamid Sancaklarını gezüb külli fesad ve şenaat Uzun Evliya ve Şeytanoğlu nam şaki dahi bölük halkından geçinub üzerine hayli eşkıya cem' idüb reaya ve bereya ve sair halkın malların garet ve niceleri katl idüb haklarından gelinmeleri lazım idüğü ilam olunmağın hatt-ı hümayun-ı saadet müveddetimle haklarından gelinmek babında ferman-ı alışanım sadır olmuştur buyurdum ki, vusul buldukta bu babda evvelisi vechle mukayyed olup mezburları hüsn-i tedbir ve tedarikle bab-ı vech-i kan ele getirüb ferman-ı celilü'l-kadrim mucibince ber vechle haklarından gelesin ki sair eşkiyaya mucib-i ibret ve bais-i nasihat vaki' ola amma ber-vücuhanla tedarik edesin ki her halde müveddi olmak ihtimali olmaya.

(Hicri;23 Zilkade 1013- Miladi; 12 Nisan 1605)

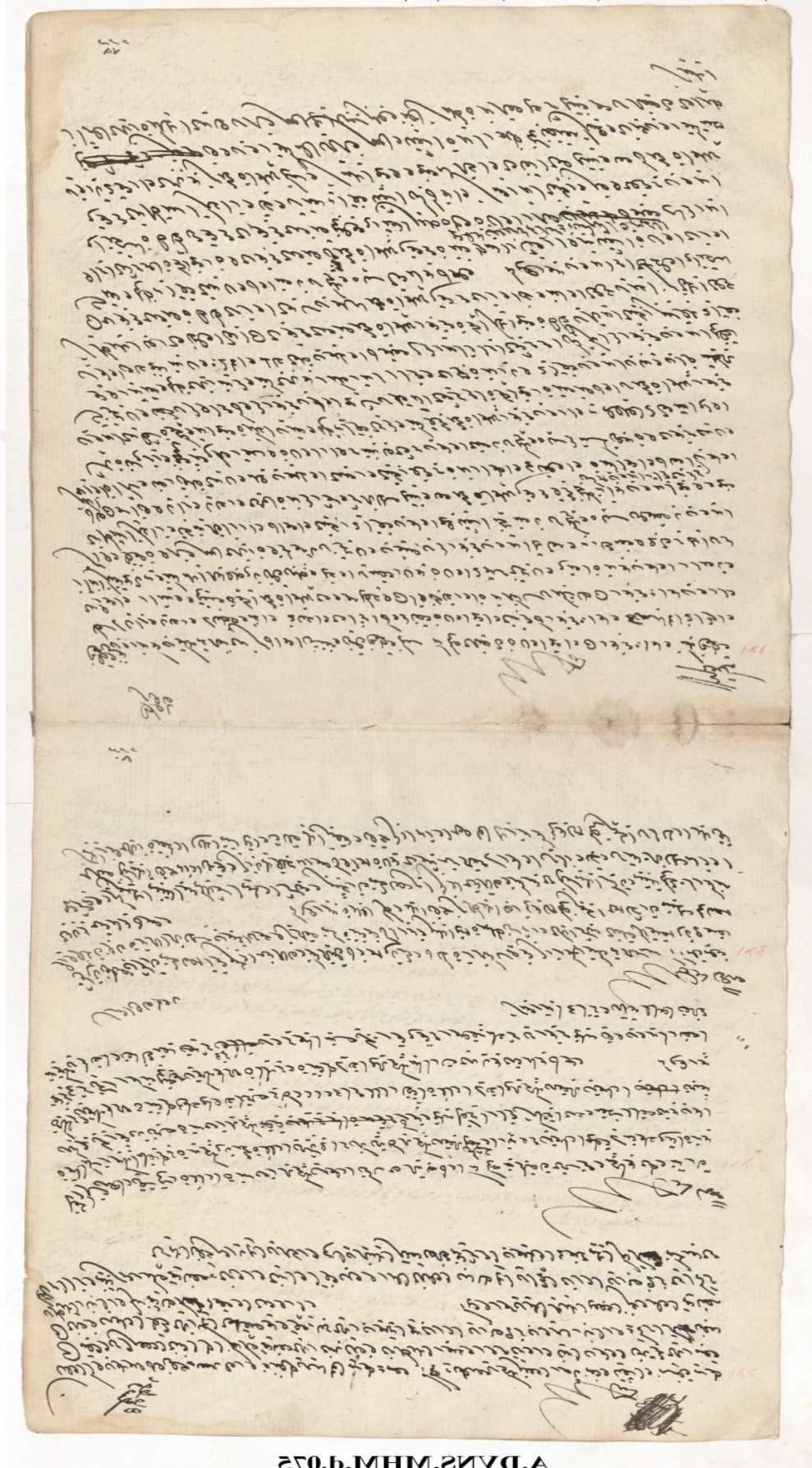

Ek.11: A.DVN.MHMS.d. No. 75/61

Kayseriyye kadısına ve Kayseriyye Sancağı beyine hüküm ki, südde-i saadetime mektuplar gönderüb mahmiye-i Kayseriyye ayanı meclis-i şer'e gelüb nefsi Kayseriyyede sakin erbab-ı tıardan Bekir Çavuşoğlu demekle maruf Fazlullah için daima şirret ve şekavet ve fitne ve fesad üzere olub ve daima Celali eşkiyasıyla gezüb katl-i nüfus ve garet-i emval eyleyüb ve müzevver mühürler peyda etmekde hüccet ve siciller ibraz edüb ve liva-i mezburda tımarı olub kendi halinde olan Cafer Çavuşun, zorbalarıyla tımarına varub füzulen mahsulün kabz edib bunun emsali teaddisine nihayet ve zulüm ve fesadına gaibet olmayub hakkından gelinmek için defaatle evamir-i şerife varid olmuş iken ele gelinmeyüb her birinde birer tarikle halas olub fesad ve şekaveti günden güne ziyade olmak mukarrardır deyu tazallüm eylediklerin arz eyledüğün paye-i serir-ilama arz olundukda hakkından geline deyu hatt-ı hümayun-ı saadet-makrunumla ferman-ı ali-şanım sadır olmağın ferman-ı şerifim mucebince hakkından gelinmeği emr idüb buyurdum ki, vusül buldukda asla tehir ve terahi eylemeyub şaki-yi mezburu her ne vechle mümkün ise hüsn-i tedbir ve tedarikinle ele getirüb hatt-ı hümayunum ve ferman-ı şerifim mucebince hakkından gelesin ahz ü celbi sebebi ile hayil olunmaktan ziyade ihtiraz eylesin.

Hicri; 28 Zilkade 1013 – Miladi; 17 Nisan 1605)

Ek.12: A.DVN.MHMS.d. No. 75/131

Kastamonu beyine ve liva-i mezburda vaki' olan kadılara hüküm ki, sen ki Kastamonu kadısı ve müfettiş-i emvalısın südde-i saadetime mektub gönderip nefs-i Kastamonu ve etrafı ahilisinden ve liva-i mezburun gurbunda vaki' olan kazaların eşraf ve ayanı ve eimme ve hutebası ve reaya ve berayası sana varub liva-i mezburda Taşköprü sakinlerinden urgancızade demekle maruf Pehlivan Mehmed için müstakim ve dindar ve umur-ı diyet ve namdar olub bundan akdem vilayetimize müstevli olan Polar Kasti oğlu ve Çelebi Kadı nam celaliler ile kendüye tabi tüfenk endazları ile birkaç defa muharebe mukatele idüb mezburları cenub vilayetimizi memulumuzdan ziyade Allah fesaddan hıfz ü hırsat idüb ba-husus sipah ve yeniçeri namında nice eşkıya cem' olub fukarayı rencide ve emval ve erzaklarına tecavz etmek istediklerinde men' ve def' idüb bu ana gelince mücerred-i merkum Pehlivan Mehmed muavenetiyle Müslümanlar şurişorlarından emin ve reaya ve beraya dahi usul-ı hal olub yerlerinde karar idüb herkes mal ve emvalinden ve evza ve etvarından bir karar-ı tahsin vermiş olmayub cümle vilayet halkı rıza ve şükrullah üzere iken vilayet-i mezbureden bazı kimesneler sipahi ve yeniçeri namında olub şark canibine serdar olan düstur-ı mükerrerem müşir-i mufahham vezirim Sinan Paşa adameallahu teala iclalehuya varub mezbur Pehlivan Mehmed Mücerred kendülerin fukaraya zulm ve teaddi etmekten men' ittiğüçün şikayet idüb mezbur Pehlivan Mehmed'i ol hizmetten ref' için emr-i şerif aldıkları şayia olub mezburların muradları mahza-i vilayetimizi bil-külliyeye harab ve bi-meabir idüb fukarayı diyarından hicret ve firar ettirmektir bu bab da kendülerine ziyade zulüm ve teaddidir deyu tazallüm edüb mezburlar anın gibi emr-i şerif ibraz iderler de makbul olmayub halk aleme ve ahali-yi vilayete nef'-i amir olub fukarayı bila sebep rencide edenleri kemakan men' eylemek için mezbur Pehlivan Mehmed hizmet-i mezburede ibka olunmak rica eylediklerin arz eylemişlerdir imdi arz olunduğu üzere merkum Pehlivan Mehmed uslub-ı sabık üzere kemaken hizmet-i mezburede istihdam olunmasını emr idüb buyurdum ki, vusul buldukda sipah ve yeniçeri namında ol vilayette fukaraya zulm ve teaddi üzere olan eşkıya serdar-ı müşarun ileyh tarafından merkum Pehlivan Mehmed'i hizmet-i mezbureden ref' için emr-i şerif irad iderler ise sadır olan ferman-ı celilü'l-kadrim mucebince hizmet-i mezburede merkumu kemakan istihdam idüb bir ferde dahl ve rencide ittirmeyesin ve anun gibi eşkıya fukaraya teaddi ve tecavüz etmek istediklerinde merkum Pehlivan Mehmed'in muavenetiyle hüsn-i ittifak ve ittihaddan men' ü def' eylesesin ve sen ki Pehlivan Mehmed'sin bu babda var kuvveti yazub himmete getürub gayret ve hamiiyyetin muktezasınca zuhur iden eşkıya ve ehl-i fesadı ele getürub dahi toprak kadıları maarifetiyle şer'le haklarından gelesiz ahz celb-i sebep ile ehl-i fesadı himaye eylemekten ziyade ihtiraz eylesesiz.

(Hicri; 29 Ramazan 1013 - Miladi;18 Şubat 1605)

Ek.13: AE.SMMD III. No. 1/15.

Emirü'l-ümera-i'l-kiram kebirü'l-kübera-i'l-fiham zü'l-kadr ve'l-ihiram sahibü'l-izz ve'l-ihşam el-muhtassu bimezid-i inayetü'l-mülk ve'l-ala Luri Beylerbeyisi Nazar Paşa dame ikbalehu tevki'-i ref'i-i hümayun vasıl olucak malum ola ki, bundan akdem sana hükm-i hümayunum gönderilub celali eşkiyasından muzdarib Akşehir, Ladik ve Karahisar-ı Sahib caniplerinde fesad ve şenaat üzere olmakla vaki izaleleri işi din-i devletten olmağın asitane-i saadetime inşaallahu Teala şehir-i Ramazanın evasıtı kadar umumen kapu halkı ve dergah-ı muallam bekçileri ve asakir-i nusret eserle eşkiyayı tedib etmeğe tasmim olunmuştur müşarın ileyh serdarım varınca eyaletine müteallık ümera ve züema ve erbab-ı timar ve sair der-i kesan kimesneler muaccelen Konya'ya varub hazır mevkihada bulunasız deyu emrim olmuştı ol emrim kemakan mukarrardır celbteyken merkuş olan ... ve gayret ve hamiyetin muktezasınca bila tehir ve terahi eyaletine müteallık umumen asker taifesi ile mahal-i memurda bulunmanı emr idüb hükm-i şerifle dergah-ı muallam kapucularından Matrahcı Mustafa yedi nefer kapucular ile varub vusul buldukda asla tehir ve terahi eylemeyub sair sefere kıyas etmeyub asla bir vechle taallül ve bahane Karaman valisi selamet-nişanım mucebince Beylerbeyiliğine müteallık ümera ve züema ve erbab-ı timar ve eyalet-i mezburede zeamet ve timar tasarruflarından müteferrika ve çavuş ve katib ve sairleriyle müretteb ve mükemmel düşman yarağıyla ve kanun üzere cebe çavuş ve cebelüleriyle sen dahi yarar ve müselleme ve yayı ve yarağı mükemmel adamlarınla nehl-i şecaat mütadında mezkur olan celadet ve işretim muktezasınca muaccelen kalkub hükm-i şanın mucebince nevrüzda mukaddem Konya'ya varub müşarün ileyh serdarım ile haberleşub ne vechle emr-i şerif ve mektub varid olursa ve ne mahale avdet iderse dahi eşkiyanın def ü refinde ve ol-tarafı hıfz ü hırasette dakika fevt eylemeyüb iktiza eyledüğüne göre din ü devlet-i aliyyeme layık olduğu üzere uğur-ı hümayunuma gereği gibi hizmet ve yoldaşlıkda bulunasız ve eyyam-ı şitada asker taifesinin harekete iktidarları yoktur deyu taallül ve bahane etmekten ziyade hazer idüb tekrar emr-i şerifim varmağa tehir eylemeyüb tacil-i alet'tacil tamahhul-i mezbura erişub emrim üzere hizmette bulunmağa say ve akdam ve bezl-i ihtimam eyleyesiz şöyle ki, mahal-i mezbura gice varub veyahut ümera ve sair züema ve erbab-ı timarın dahi cebelüleri ve yat ve yarağları noksan üzere ola sonra beyan olunacak aded ki makbul olmayub mansıbın alınmakla konulmayub münteha hakkından gelinmek mukarrardır ana göre mukayyed olası uğur-ı hümayun-nusrete vüsulunde harf-ı himmet ve bezl-i kudret eyleyesiz ki senden külli hizmet memuldur İnşaallahu Teala vücuda gelen hizmetin zayii olmayub memulünden ziyade reayet olunub enva-i avatıf-ı aliyye-i hüsrevaneme mazhar olursuz ana göre mukayyed olub var kuyya yazub himmet getüresiz şöyle bilesiz alamet-i şerife itimad kılasız tahriren fi evasıt-ı şehir-i Şabanü'l-muazzam sene ihda aşer ve elf.

(Hicri; 20 Şaban 1011 - Miladi; 2 Şubat 1603)

Ek.14: AE.SMMD III. No. 3/213.

Emirü'l-ümera-i'l-kiram kebirü'l-kübera-i'l-fıham zü'l-kadr ve'l-ihtram sahibü'l-izz ve'l-ihşam el-muhtassu bimezid-i inayetü'l-mülk ve'l-ala Zülkadriye Beylerbeyisi dame ikbalehu tevki'-i ref'i-i hümayun vasıl olucak malum ola ki, Darende-i ferman vacibü'l-izan seyyidü'l-cevi'l-aded gelüb bundan akdem Kayseriyye'de vak'i olan Celali Muharebesinde mecruh olub yararlık eyledüğün vezirim Hacı İbrahim Paşa adameallahu teala ve iclalehu arz eylediğinden ibtida on bin akçe tımar emri virulüb bir defa dahi Siperlü Boğazı'nda vak'i olan muharebelerden yoldaşlık eyledüğünü sabık Rum Beylerbeyisi İlyas dame ikbalehu arz eyledükde beş bin akçe rikkat emr verilüb müstebed olmadığını ve Maraş Sancağı'nda Camustel Nahiyesi'nde Muzmani nam karye ve gayriden 18 bin akçe tımara mutasarrıf olan Zülkadriye'nin defter katiblerinden Ali bu sene vak'i olan Celali seferine memur iken gelmeyub tımarı mahluldür deyu kendüye verilmesin rica eylediği imdi sefer-i mezbura memur olub gelmeğenlerin birer yıllık güzeşte mahsulleri miri için alınub min bad kendilerine verilmiş olmamak üzere mezbur tımarları ahere verilmek fermanım olmağın ibtida rikkat verilen hüküm alınub buyurdum ki, göresiz mezbur sefer-i mezbura gelmemiş ise tımarı alub sene aşer ve elf sonunda gurreşinden müstehak olduğu bedelinden üç bin akçe ziyadesiyle tevcih idüb kendüsüne vermeyesin ve mezburu ele getirdiğinde ahz idüb tımar-ı mezburun bir yıllık güzeşte mahsulü kendünden tahsil ile südde-i amireme irsal ve isal eyleyesin şöyle bilesin alamet-i şerife itimad kılasın tahriren fi evasıt-ı şehri Cemaziyelahir sene aşer ve elf.

(Hicri; 20 Cemaziyelahir 1010– Miladi; 16 Aralık 1601)

Ek.15: İE.DH. No. 5/504.

Dergah-ı mekannet medar diyar gah-ı gerdun vekar li-ezamil-i aliyyen ila yevmi'l-karar arz-ı bende-i bi-miktar budur ki, sefer-i hümayuna gitmek üzere Amasyadan kalkub Kasaba-i Gümüş'e gelindiğinde kasaba-i mezburede sakin olan kuzat ve müderrisin ve meşayih ve ilema ve ağniya ve fukara duacıları bu bendelerine gelub takrir-i meram idüb kasaba-i Gümüş'de maden olub ve bu diyarda üç yıldan berü külli kadir ve ihtilal ve celali bir faalin şorişorların gümüş madeni evvelki yıllardaki gibi işlenmeyub mal-ı padişahiye kal -i kadr ü ziyan olduğundan maada biz dahi ehl ve ayalımız ve hal ve faaliyetimizle gümüş tahsil edecek kale olmayub ve aher hisara vardıkda mecalimiz olmadığından üç senedir ki celali taifesini Kasaba-i Gümüş'e ve karyelerine gelub evlerimizi basub ve bizi tutub nice türlü işkenceler ve azaplar idüb ve nicemizi katl eyleyüb ve cümle mal ve kalayımızı ve esbab ve erzakımızı talan ve yağma ve garet eyleyub ve efrad-ı oğlancıklarımızı çekub alub götürdüklerinden gayrette halimiz kalmadığından ve biz aciz ve zebun olmuşuzdur bir hisara kall ihtiyacımız vardır Kasaba-i Gümüşü'l-Maden Kaşüstü nam kalede reaya kendü malları ve emekleriyle bir kale yapılmak için izn-i padişahi ricasına ahvalimizi idiver deyu tazarru ve istirham eyledikleri ecilden muvaza'-i mezburda rica-i meşruha üzere kale bina olunmak için kanun-ı kadim üzere emr-i şerif sadaka buyurulmak ricasına Müslümanların halleri der-i devlet hümayaya arz olundu baki ferman dergah-ı adalet penahındır.

(Hicri; 22 Rebiyülevvel 1012 – Miladi; 30 Ağustos 1603)

ÖZGEÇMİŞ

Hüseyin Demirtaş, 1982 yılında Manisa-Salihli’de doğdu. İlk ve orta öğrenimini Manisa’nın Salihli ilçesinde tamamladı. Yükseköğrenimini yaptığı Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü’nden 2007 yılında mezun oldu. Hüseyin Demirtaş orta derecede İngilizce bilmektedir. 2007-2015 yılları arasında çeşitli kurumlarda Tarih öğretmeni olarak çalışmıştır. 2015 yılından beri Gençlik ve Spor Bakanlığına bağlı Kredi ve Yurtlar Kurumunda Yurt Yönetim memuru olarak görev yapmaktadır. Evlidir ve İzmir’de yaşamaktadır.

VITAE

Hüseyin Demirtaş was born in Manisa-Salihli in 1982. He completed his primary and secondary education in Manisa-Salihli. He graduated from the department of History, Faculty of Literature at Hacettepe University in 2007. He knows English in medium degree. He had been working as a teacher of History between 2007-2015 at various institutions. He has been working as a dormitory management officer in the Directorate of Credit and Dormitories under the Ministry of Youth and Sport. .He is married and lives in İzmir.